литер.

СТАРОБЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

Пр 7

ЧИТАЛНЯ

БАН
Институт за
литература
БИБЛИОТЕКА

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Боню Ст. Ангелов (отг. редактор), Лиляна Грашева,
Петър Динеков, Христо Кодов

Адрес на редакцията: Старобългарска литература
Институт за литература, кв. „Гео Милев“, ул. „Акад. Г. Бончев“, IX бл.

© Институт за литература
1979 [illegible]
c/o, Jusautor, Sofia

ИЗДАТЕЛСТВО НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

Технически редактор *Д. Калинова* Коректор *Цв. Хантова*
Изд. индекс 7192 Дадена за набор на 10. X. 1978 г. Подп. за печат 14. VIII. 1979 г. Код 19 $\frac{9535322311}{5064-14-79}$
700×1000/16 Тираж 800 Печ. коли 8,13 Изд. коли 10,54 Цена 1,25 лв.
Печатница на БАН — 1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“ Поръчка № 187 82 Б (05)

СТАРОБЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА

КНИГА 5 · СОФИЯ · 1979

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ—ИНСТИТУТ ЗА ЛИТЕРАТУРА

Пу 8251/79
Пр7
ПРОВЕРКА
2009 - 2010
ЧИТАЛ
БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ БИБЛИОТ... СОФ...

СЪДЪРЖАНИЕ

Петър Динеков — Симеоновият (Светославовият) Изборник от 1073 г. в развитието на българската литература 3
Боню Ст. Ангелов — За три съчинения в Симеоновите сборници 10
Куйо М. Куев — Археографски бележки за разпространението на Симеоновия (Светославовия) сборник в старите славянски литератури 38
Климентина Иванова — За Хилендарския препис на първия Симеонов сборник 57
Боряна Велчева — Изборникът от 1076 г. като източник на данни за историята на българския език 97
Иван Добрев — Редът на зодиакалните знаци в Изборника от 1073 г. 101
Лиляна Жекова — Правописът на двамата преписвачи в Изборника от 1076 г. . 107

ПРЕГЛЕД

Анисава Милтенова — Конференция за Симеоновите сборници 110
Иван Хараламииев — Научна сесия за Константин-Кирил Философ 111

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Иван Дуйчев — Към изучаването на Изборника от 1073 г. 115
Катя Михайлова — Интересно изследване за апокрифите 122

БИБЛИОГРАФИЯ

Донка Илинова — Публикации по старобългарска литература и култура — 1976 г. 125

СИМЕОНОВИЯТ (СВЕТОСЛАВОВИЯТ) ИЗБОРНИК ОТ 1073 Г. В РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРА

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

Симеоновият (Светославовият) Изборник от 1073 г. не е случайно явление в развитието на българската литература в Средновековието. Той е свързан с важен исторически момент — подема на българската култура през IX—X в. Този подем започва още при княз Борис, който с покръстването утвърждава феодалния строй и консолидира международното положение на българската държава, осъзнава необходимостта от славянска просвета и дава подслон на учениците на Кирил и Методий. Книжовният живот в България разцъфтява особено по време на царуването на Борисовия наследник Симеон (893—927). Българският владетел е получил образованието си във Византия и познава добре не само политическото ѝ устройство и военното ѝ състояние, но и високата ѝ култура. Съвременниците говорят за голямата му образованост, наричат го полугрък, подчертават интереса му към античната литература и философия. Германският пратеник в Цариград епископ Лиутпранд свидетелствува, че Симеон е бил добър познавач на Аристотел и го е изучавал в оригинал. Симеон е наблюдавал във византийския двор големите интереси към културата и в неговата представа величието на императорската власт и на императора се слива с блясъка на литературата и образоваността. Заел българския престол, Симеон се обкръжава с книжовници, насърчава литературната работа, сам участвува в нея.

Усилията на Симеон дават значителни резултати. Поставил си за образец византийския начин на живот и византийската култура, българският владетел се старае да въведе в страната си формите на византийската образованост, да приобщи българското общество към постиженията на византийската култура, да създаде богата литература върху основата на византийските образци. Основната задача в този исторически момент е — да се направят преводи от всички области на византийската литература. И тази задача бива изпълнена блестящо. При все че съществуват многобройни изследвания на отделни автори и преводи, смятам, че все още не е разкрита в достатъчна мяра огромната преводаческа работа, която се извършва в България през първите векове на славянската писменост, не е анализирана и оценена преводната литература като цяло, не е определен нейният пълен обхват, нито е изяснено нейното конкретно литературно и културно значение.

В тази атмосфера възниква и Симеоновият сборник, наричан Светославов по преписа, направен за киевския княз Светослав Ярославич в 1073 г. Сборникът е свързан с името на Симеон не случайно; българският владетел е взел почина за превеждането на сборника, възложил е работата на отделни книжовници, вероятно е следял отблизо изпълнението на задачата. Симеон е притежавал богата библиотека, в която се е намирал и гръцкият оригинал на сборника. Самата работа е била извършена в книжовния кръг на Симеон и, както се предполага, в нея най-голямо участие е взел Йоан Екзарх. Сборникът е бил предназначен за придворната библиотека, откъдето е бил пренесен в Русия по време на един от Светославовите походи в България (868—869, 870—871). Няма защо да се учудваме, че сборникът е привлякъл вниманието на руския княз. В резултат на старанията на цар Симеон и на умението на книжовниците от неговия кръг е възникнало действително забележително произведение на литературата и графичното изкуство, оценено високо не само от съвременниците, но и от по-късните поколения. Откриването на ръкописа от 1073 г. в началото на XIX в. от руските учени К. Ф. Калайдович и П. М. Строев в библиотеката на Воскресенския Новойерусалимски манастир край Москва е представяло научна сензация в много отношения. Откривателите правилно са имали съзнанието, че предоставят на науката средновековен паметник с голяма литературна и историческа стойност.[1]

Симеоновият сборник е преди всичко важно историческо свидетелство за състоянието и развойните тенденции на българската култура в края на IX и в началото на X в. Ръководителите на българската държава и просвета насочват вниманието си към разширяване на културния кръгозор на българското общество и насърчават създаването на съчинения, които да дават знания в разнообразни области и да укрепват един съвременен за епохата мироглед. Че тези знания се движат в кръга на християнската философия — това е съвсем естествено. Но заедно с това трябва да се отбележи и интересът към античния свят — интерес, който във Византия никога не е замирал и който чрез византийската култура минава и в България. Могат да се посочат твърде голям брой съчинения, които потвърждават „общообразователните“ задачи на културната политика на българската държава, но ще изтъкна само няколко примера, и то от най-близкото обкръжение на царския двор. Йоан Екзарх превежда избрани глави от третата част на съчинението на Йоан Дамаскин „Извор на знанието“, замислено като свод на тогавашните научни знания. В преведените на български глави намират място сведения не само от богословски, но и от естественонаучен характер. При това Йоан Дамаскин твърде широко използува античната философия. Енциклопедичен характер има другият труд на Йоан Екзарх — „Шестоднев“, който съдържа знания от всички клонове на средновековната наука за вселената, земята, природата и човека. Този труд си поставя за своето време грандиозна цел: да обхване космичните явления, да обясни произхода на света и на живота. Все през този период на български се превеждат такива важни съчинения като „Четирите слова против арианите“ на Атанасий Александрийски; Константин Преславски създава „Учителното евангелие“ — цялостен систематичен проповеднически труд. Черноризец Храбър възстановява историята на писмото у славяните и дава интересни сведения за възникването и развитието на славянската и гръцката азбука. Преведените съчинения на Йоан Златоуст, Григорий Богослов, Атанасий Александрийски,

---

[1] Вж. подробности у А. Горский и К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. Том II. 2, М., 1859, с. 365—405; Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года. С греческим и латинским текстами С предисловием Е. В. Барсова и запискою А. Л. Дювернуа. М., 1883; Н. П. Розов. Старейший болгарский „Изборник“ и его русская рукописная традиция. — Изв. АН СССР. Серия литературы и языка, т. 28, 1969, кн. 1, с. 75—78.

Василий Велики и други ранни християнски писатели запознават българсиите читатели с важни моменти от развитието на християнските идеи. Симеоновият Изборник се явява напълно закономерно в очертаната литературна и културна атмосфера.

Пристъпвайки към създаване на енциклопедични съчинения на българска почва, Симеон изхожда безспорно от нуждите на българското общество, но той има пред себе си и примера на византийската литература. Избира си за образец съвременните му византийски императори Лъв VI, наречен Философ (886—912), и особено Константин Багрянородни (913—959, които събират около себе си бележити учени и писатели и сами се занимават с книжовна работа. Това е епохата на големите енциклопедични трудове във Византия — историческа енликлопедия, селскостопанска енциклопедия, медицинска и ветеринарна енциклопедия и т. н.

В този ранен етап от развитието на българската литература жаждата за знания и интересът към книгата играят голяма роля. Не случайно те намират поетически израз в едно от първите български стихотворения — „Прогласът към евангелието“. Те са добре изразени и в похвалата за Симеон, поместена два пъти в Изборника. Българският владетел събира „всички божествени книги“ и изпълва с тях своите палати. Но той не е само колекционер и библиофил, той е и просветител. Книгите за него са извор на знания — и той ги използува, за „да извади наяве скритите мисли в дълбочината на многотрудните книги“, за да разкрива тези мисли пред болярите си. В похвалата се изтъква не само просветната дейност, която владетелят непосредно развива, но и личният почин на Симеон гръцките книги да бъдат преведени на български.

Изборникът отговаря напълно на основните тенденции в културната политика на Симеонова България. Енциклопедичният му характер проличава още в заглавието „Сбор от много отци, тълкувания на неясни места в евангелието, в апостола и в други книги, изложено накратко за напомняне и готов отговор“. Сборникът съдържа 383 статии с разнороден характер от 25 автори. Но заглавието набляга не само на разнообразието на съдържанието и на количеството на произведения и писатели, а и на предназначението на сборника — да разшири знанията и да дава възможност за готов отговор на възникнали въпроси от разнородните области на културата — богословие, етика, логика, граматика, поетика, философия, история, ботаника, зоология, астрономия. Ясно е, че енциклопедичният характер на Изборника е свързан със задачата за широко популяризиране на знанията.

Още Е. В. Барсов определя практическия характер на тази задача с оглед на историческия момент: „Изборникът не представя систематично изложение на вероучението или на християнската етика, но в общото си направление отразява характера на казуистичната богословска мисъл: тук се разрешават разни съмнения, предизвикани в по-голямата си част само от отделни места на свещеното писание и на произведенията на отците, или различни случаи от живота се подвеждат под едни или други богословски тълкувания.“ Особено интересна е бележката на Барсов: „Такова ръководство повече от всичко било необходимо на славянските народи веднага след приемането на християнството, тъй като езическата мисъл на първо време не е в сила да се издигне до разбиране на духа на христовата вяра и могла да овладява нейното съдържание само в най-достъпна форма, т. е. да се спира само на отделни места от писанието и книгите на отците и да се занимава с тяхното тълкуване и приложение към разни житейски случаи.“[2]

---

[2] Изборник великого князя Святослава Ярославича..., с. 1.

Тъкмо такъв характер имат голяма част от поместените произведения на Василий Велики, Кирил Александрийски, Йоан Златоуст, Михаил Синкел, Анастасий Синаит, Ефрем Сирин, Григорий Ниски, Юстин Философ, Йоан Дамаскин, Максим Изповедник и др. Те са създавани в различни епохи, засягат разнообразни въпроси, често пъти са насочени срещу еретическите учения, понякога поставят на дискусия философски въпроси. Но в епохата, когато Изборникът се появява в България, статиите изпълняват важна идеологическа и обществена функция: това е време не на философски и догматически дискусии, а на преодоляване остатъците от езическото светоотношение и на утвърждаване на християнски философски и етически възгледи. Разбира се, не се изключва и друга, предимно познавателна задача: формиращата се българска интелигенция да бъде въведена в света на идейните спорове, които придружават утвърждаването на християнската философия и черква, и да бъде запозната поне отчасти с античната философска мисъл. Това се вижда не само от Изборника от 1073 г., но и от други трудове, появили се в най-ранната епоха от историята на българската литература, като „Шестоднев“ на Йоан Екзарх, преведената хроника на Малала и др.

Въвеждането на българското общество в този нов за него свят на идейни спорове, на философски дискусии, където се докосват християнски и езически схващания, канонична и еретическа мисъл, е представяло и известна опасност за неориентираните умове. Ето защо твърде рано се налага и превеждането на съчинения, които да насочват читателя към правилно възприемане на прочетеното, към вярно идейно ориентиране. Такъв е случаят с първата статия в Светославовия сборник от 1076 г. „Слово на някой си калугер за четенето на книгите“. Това слово ни припомня едно произведение на Василий Велики (Кесарийски) от ранната епоха на християнството, IV в., когато все още е много силно влиянието на античната философска мисъл — „За това, как младите да извлекат полза от езическите книги“[3].

Проблемът за правилния подбор на книгите за четене се поставя още в „Небеса“ на Йоан Екзарх с превода на съответната глава от съчинението на Йоан Дамаскин; тази глава е поместена и в Изборника от 1073 г. (л 252—253: „Тогожде Іоанна о вънарочитъихъ кънигахъ“). Непосредно след нея в Изборника следва индекс на забранените книги: „Богословьца ѿ словесъ“[4]. Тук се изброяват каноничните, допустимите и забранените книги. Трудно е да установим дали до появата на Изборника са били проникнали в България някои апокрифни произведения, но самият факт, че в състава на сборника е включен и индекс на забранените книги, най-малкото показва, че такава опасност е съществувала. Присъствието на индекса има и чисто познавателна страна — дават се за пръв път сведения на българския читател за значителен брой литературни произвededения независимо от каноничния или неканоничния им характер. Това е своеобразно навлизане в света на литературата, води до разширяване на литературния и културния кръгозор.

Внимателното вникване в съдържанието на Изборника разкрива и други подобни познавателни моменти. В него се намират 12 цитата от Изидор Пелусиот, живял през V в., „наследник на гръцката философия и литература“, забележителен автор на писма (приписват му се десет хиляди писма).[5] Беше обърнато неотдавна внимание на един текст, който носи името на презвитер Теодор Раитуиски (л. 223 и сл.) и представя трактат върху основните категории и понятия на философията. Изследването показва, че се касае за търсен от науката текст — аргументацията на монотелитството, направена от Теодор от Феран на VI събор; в този текст се съдържат Аристотеловите категории.[6]

---

[3] Памятники византийской литературы IV—IX веков. М., 1968, с. 54—65.

[4] Вж. текста у Б. Ст. Ангелов. Списък на забранените книги в старобългарската литература. — Изв. на Инст. за бълг. литература, I, 1952, с. 120.

[5] В. В. Данилов. Письма Изидора Пелусиота в Изборнике Святослава 1073 года. — Труды ОДРЛ, XI, 1955. с. 335—341.

Много голям интерес представя статията на Георги Хировоск за поетическите фигури (л. 237—240), едно от малкото произведения в средновековната литература, посветени на проблемите на поетиката. Славянският текст на тази статия е привличал многократно вниманието на специалистите. Статията е давала на старобългарския читател сведения върху важна област на стилистиката, имала е колкото познавателно и теоретическо значение, толкова и практическо. От една страна, тя ни помага да навлезем в художествения свят на Средновековието, а, от друга — е давала възможност на старобългарския писател да разбере и усвои многообразната символика на словото.[7] Статията на Георги Хировоск има значение не само за теорията на литературата, но и за теорията на превода; гръцките названия на фигурите са преведени твърде своеобразно, преводът се превръща в тълкуване на понятията. От Симеоновия сборник статията е преминала в други сборници и е позната в преписи, които стигат до XVI в.[8]

В Симеоновия сборник са намерили място и интересите към историята; в края на сборника е поместен „Лѣтописьць въкратцѣ отъ Авгоуста даже и до Кѡнстантина и Зѡꙗ цⷭ҇рь грьчьскыхъ". Както Горски и Невоструев отбелязват, Зоя е „майката на Константин Багрянородни, чието управление е продължавало до 920 г." (с. 391). Макар в летописа да се посочват само имена и дати, той безспорно е част от една традиция на исторически трудове, която се създава в българската литература в края на IX в. („Историкиите" на Константин Преславски). Тази традиция има и по-стари извори — първобългарските надписи на гръцки език и „Именикът на българските ханове". А. Грегоар и В. Бешевлиев посочиха летописния характер на част от тези надписи.[9]

Най-сетне трябва да се изтъкне още един момент — стихотворната похвала за цар Симеон. Изборникът започва и завършва с нея (вторият текст се намира непосредно преди историческата статия); при това втория път похвалата е разделена на стихове. Касае се не само за важен исторически извор, за забележителна характеристика на българския владетел, а и за поетическа творба, която продължава една установяваща се традиция в българската литература. Основната тема е отново свързана (както при „Азбучната молитва" и „Прогласът към евангелието") с възторга от подема на славянската култура. Чувствува се гордостта от бързите успехи на просветата и литературата. Авторът ги разкрива чрез образа на Симеон, представен като всемогъщ владетел, като инициатор на книжовната дейност в страната, като носител на висока култура, изпълнен с готовност да просвещава, да раздава знания, които като трудолюбива пчела е събирал във всемъдрото си сърце.

---

[6] Б. Пейчев. Първият философски трактат в старобългарската литература (Аристотелевите Категории в Симеоновия сборник). — Философска мисъл, XXX, 1974, кн. 8, с. 87—89; вж. също Б. Пейчев. Философският трактат в Симеоновия сборник. С., 1977.

[7] Р. О. Якобсон. Изучение „Слово о полку Игореве" в Соединенных штатах Америки. — Труды ОДРЛ, XIV, 1958, с. 102—121.

[8] Б. Ст. Ангелов. Страници из историята на старобългарската литература. С, 1974, с. 18.

[9] H. Grégoire. Les sources épigraphiques de l'histoire bulgare. Byzantion, XI, 1934, с. 779—783. В. Бешевлиев. Културно-историческото значение на прабългарските надписи. — Сп. на БАН, XIV, 1969, кн. 3—4, с. 91—103.

Няма да правя анализ на художествената структура на творбата. Искам само да подчертая вътрешното единство на културното развитие; то личи и в поетическата традиция, и в идейния патос, и в културния идеал. Похвалата ни връща към личността на Василий Велики, който препоръчва как да бъдат четени езическите книги; тя ни свързва с началната статия на Изборника от 1076 г. за четенето на книгите; тя ни отвежда и към пролога на „Небеса" на Йоан Екзарх за начините, по които трябва да се превежда.

В Изборника от 1073 г. е засвидетелствувана още една характерна черта от развитието на българската култура през IX—X в. — майсторството на превода. Превеждането е изключително важна дейност през този период; преводите ангажират главните сили на писателите; чрез преводната литература трябва да се извърши историческият скок, който ще изравни младата българска култура с големите постижения на страните със стари културни традиции и преди всичко с Византия. Симеоновият (Светославовият) сборник е важно свидетелство за напредъка на преводната литература в България. При все че сборникът не е цялостно изследван в това отношение, направени са интересни отделни наблюдения, които свидетелствуват за значително преводаческо умение и за постигане на висока култура на речта. Например преводачът се е справил много успешно със задачата си при превода на писмата на Исидор Пелусиот. Преводаческото умение се проявява при предаването на гръцкия текст, в сполучливото приспособяване на текста — с оглед на българския читател — към особеностите на българската реч.

Изборникът от 1073 г. е забележителен паметник на приложното изкуство. Това се вижда в общото оформяне на ръкописа, в портретните изображения, в украсата на заглавните страници, в орнаментите и стила на буквите. Не разполагаме със Симеоновия оригинал, но имаме всички основания да смятаме, че копието от 1073 г. повтаря първообраза. Високата художествена култура, отразена в Изборника, не е изолирано явление. Откриваме я в най-стария познат препис на „Учителното евангелие" (от XIII в.) с изображението на княз Борис (от Московската синодална библиотека). Тази традиция продължава в по-нататъшното развитие на българската книжнина. От XIII в. са запазени няколко забележителни ръкописа (Радомировият псалтир, Болонският псалтир, Добрейшовото евангелие, Погодинският псалтир и др.). През XIV в. се появяват чудесните миниатюри на Лондонското четвероевангелие, Манасиевата хроника, Томичовия псалтир.

Че Симеоновият сборник по своето съдържание и оформяне е представял изключително произведение на старобългарската литература, се вижда и от неговото широко разпространение в Русия. Сборникът е преписван многократно (запазени са 14 преписа) и е получил значителна популярност. Отделни негови части са влезли в състава на други сборници, което говори, че той се включва в творческия процес на руската литература.[10] Изборникът има на руска почва свой живот и своя съдба; той заслужава да има и своята история. Поставяйки въпроса за ново издание на Изборника, Н. Н. Розов бележи: „Изборникът стана първата руска енциклопедия, обхващаща най-широк кръг въпроси, при това не само богословски и черковно-канонически; в него има статии по ботаника, зоология, медицина, астрономия, граматика и поетика. Само с това може да се обясни огромната популярност на тази българска книга в Русия, засвидетелствувана от значителния брой преписи не само на Изборника изцяло, но и на отделни негови статии.“[11]

---

[10] Н. П. Розов. Старейший болгарский „Изборник" и его русская рукописная традиция. — Изв. АН СССР, Серия литературы и языка, т. 28, 1969, кн. 1, с. 75—78. К. М. Куев съобщи за съществуването на 19 преписа (в доклада си на конференцията, посветена на Изборника, М., 31. X. 1974). — Изборник Святослава 1073 г., М., 1977, с. 50—56. Вж. тук неговата статия.

Спрях се на някои черти на Симеоновия (Светославовия) сборник от 1073 г., за да проличи по-ясно неговото място в развитието на българската литература и култура. Съвсем е очевидно, че Изборникът е свързан здраво с традициите на една нова, създаваща се книжнина, която бързо отбелязва разцвет. Самият Изборник свидетелствува за напредъка и високото равнище на българската литература през IX—X в. Това се потвърждава по-късно и от големия интерес, който се проявява към старата българска литература в другите славянски страни, и от вниманието, което се отделя на нейните най-забележителни произведения. Старобългарски творби се преписват и разпространяват в многобройни преписи, като разпространението им продължава през векове. Редица старобългарски произведения играят важна роля в умствения и литературния живот на другите славянски народи. Такъв е случаят и със Симеоновия Изборник.

---

[11] Н. П. Розов. Старейший болгарский „Изборник“ и его русская рукописная традиция, с. 78.

ЗА ТРИ СЪЧИНЕНИЯ В СИМЕОНОВИТЕ СБОРНИЦИ

БОНЮ АНГЕЛОВ

С името на цар Симеон (893—927) се свързват два големи сборника с енциклопедичен характер. И двата са запазени по руски преписи и са известни под имената Симеонов (Светославов) сборник от 1073 г. и Симеонов (Светославов) сборник от 1076 г. Върху тях, върху тяхното съдържание и значение в развитието на българската и руската литература е писано много. През 1974 г. в Ленинград се проведе симпозиум с участието на съветски и български учени, посветен на сборника от 1073 г. През 1976 г. в Киев е проведена конференция върху сборника от 1076 г. Въпреки богатата научна литература върху сборниците все още остават неизяснени редица въпроси, свързани с техния произход, първоизвори, разпространение и пр. Това особено важи за сборника от 1076 г., за който мнозина учени пишат, че е възникнал изцяло на руска почва. Изясняването на този важен въпрос обаче се нуждае от изнасяне на нови материали, нужни са нови изворoведчески проучвания и по-широка съпоставителна работа, която трябва преди всичко да се изрази в дирене на преписи (ако не на пълно копие) на отделни съчинения, поместени в сборника. Колкото по-старинни са тези преписи, толкова по-ценни са те. Особено ценни ще се окажат преписите, открити в български, сръбски и румънски ръкописи, защото те ще допринесат за разкриване на тяхната връзка с руския препис от 1076 г., а следователно ще хвърлят лъч относно произхода на сборника.

I. ПОХВАЛА ЗА ЦАР СИМЕОН

Текстологични наблюдения

В научната литература пръв руският учен К. Калайдович заговорва за прочутата „Похвала за цар Симеон“ — ранна проява на писаната славянска поетична реч. През 1824 г. в книгата си „Иоан Экзарх болгарский“ (Москва, с. 102—103) той напечата текста на похвалата по нейните два преписа, намиращи се в прочутия Симеонов (Светославов) сборник от 1073 г.[1] Оттогава тази поетична творба е предмет на научни занимания, свързани с очертаване епохата на цар Симеон, с разцвета на българската литература през X в., с развитието на поетическия жанр в старите славянски литератури. Редом с това полагани са усилия за издирване нови преписи на похвалата.

---

[1] Ръкописът се съхранява в Москва — ГИМ, Синодална сбирка, № 161 (31). Тук и в двата преписа е посочено името на руския княз Светослав вместо Симеон, поради което сборникът се нарича още и Светославов сборник.

Вероятно този ход на научните изследвания е причина да не се обърне нужното внимание на един особено важен факт от живот на похвалата — наличието на два нейни преписа в Симеоновия сборник от 1073 г. — и да се направят някои текстологични наблюдения. Третият препис се намира в руски ръкопис от XV в., № 5/1082 от сбирката на Кирило-Белозерския манастир, л. 6об (днес в Ленинград — Държавна публична библиотека „Салтиков Шчедрин“).[2] Цел на настоящото проучване е да изнесе някои текстологични наблюдения, като се използуват и трите днес познати преписа на похвалата.

1. Погрешно в научната литература е навлязла мисълта, че в Симеоновия сборник има *само един* препис на похвалата и че той е поместен в *самото начало* на ръкописа. Така се пише и в български, и в чужди публикации. А истината е, че в този сборник похвалата е преписана *два пъти* — веднъж в началото на ръкописа (л. 2) и втори път в края на ръкописа (л. 263 об — 264 а). Впрочем, както вече казах, това много добре е показано от Калайдович, който изнася тия подробности и точно обнародва двата текста. Калайдович пише: „Сей бесценный памятник *найден мною* (10 июня 1817) между рукописями Воскресенской Новоиерусалимской библиотеки... В предисловии (которое написано в четвероугольник, украшенном по полям птицами и другими изображениями), сходном с послесловием (л. 263 и 264), означены причины, по коим собрана сия книга. Помещаем и то, и другое: последнее расположено в виде стихов; а в первом, сплошь написанном, каждый стих отделен точкою“ (с. 102). Веднага след това в две колони той печата текста на двата преписа.

Десетилетия по-късно, като описват Симеоновия сборник, Горски и Невоструев отново се спират на похвалата и дават някои нови подробности и наблюдения, засягащи двата нейни преписа. Те не говорят за похвалата като стихотворна творба, наричат я „предуведомление“, „предисловие“, „подпись“. Обнародват текста само на първия препис (л. 2), също без разбивка на стихове. Приемат мнението на С. Шевирев, според когото сборникът първоначално е бил написан за княз Изяслав: „И как великимъ въ кнѧзѣхъ в России в 1073 г. был сначала Изяслав, потом изгнавший его Святослав, и имя Святослава, как уже сказано, писано по скобленному, то очень вероятно предположение Шевирева, что рукопись первоначально писана была для Изяслава, потом уже досталась она Святославу, который и приказал *повторить* ту же подпись в *начале рукописи*, где его имя читается не по скобленному, и где изображен он сам со всем своим семейством.“[3]

2. Калайдович обнародва двата текста на похвалата в Симеоновия сборник, но не ги дава стих срещу стих, за да се види по-отчетливо общото и различието между тях. Това не правят по-късно и Горски и Невоструев. Тъкмо поради това тук давам текстовете на двата преписа успоредно по стихове.

---

[2] На този важен факт в нашата научна литература едва напоследък се обърна внимание — вж. К. М. Куев. Симеоновият сборник и неговите потомци. — Год. на Соф. ун., Ф-т по славянски филологии, т. 67, С., 1974, с. 3—45; Б. Ангелов. Похвала за цар Симеон. — Лит. фронт, 1974, бр. 43, с. 2; Лит. мисъл, 1967, кн. 1, с. 142—149.

[3] А. Горский — К. Нувостреев. Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. Отдел II, ч. 2, М., 1859, с. 367.

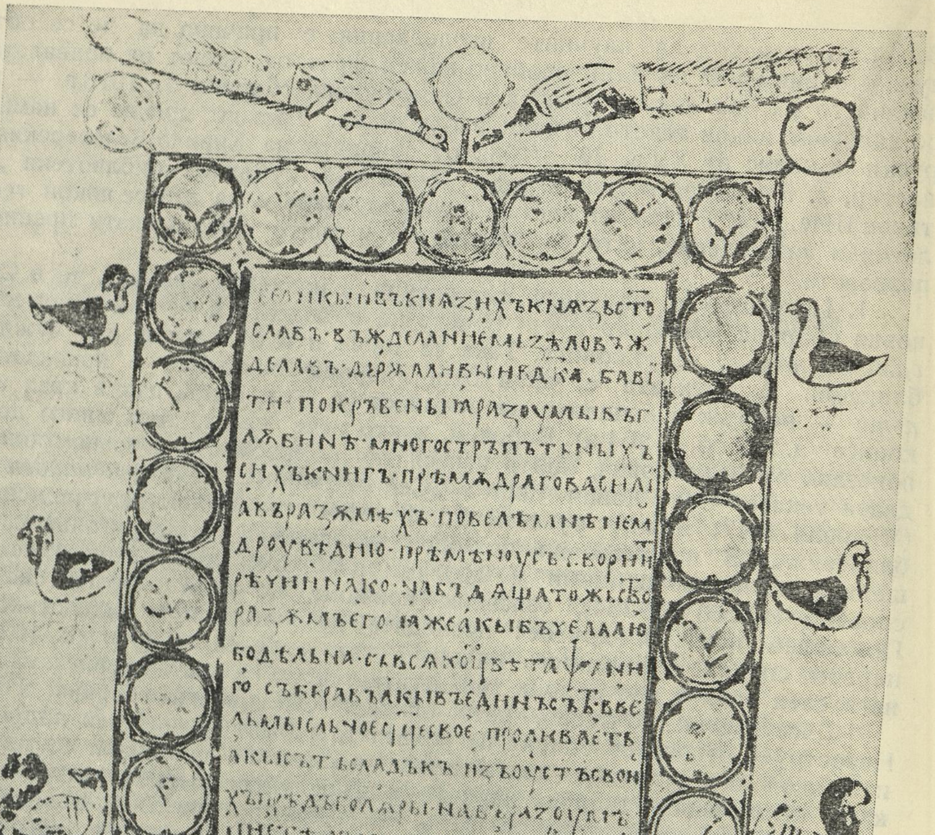

великыи въ князихъ князь свето
славъ · въжделаниемь зѣло въж
делавъ · държавныи недѣка · яві
ти покръвеныи разоумы въ г
лѫбинѣ · многострѫпьтныихъ
сихъ книгъ · прѣмѫдраго васил
а въ разжжаемѣхъ · повелѣ мнѣ нема
дроу вѣданию · прѣмѣноуть съборни
къ инии ꙗко · на въ дашато же съ бо
ра [illegible] его · ꙗже сакы вѣ челаю
бодѣльна · съ всакоѭ свѣта [illegible] ни
го събракъ акы въ едино съ тво ве
ли мысльчое с[illegible]ское · проливаеть
акы сътъ сладъкъ из оустъ свои
хъ [illegible] болѣары на разоумѣ
инѣсть съмысльнѣ · [illegible] аса н
мъ новыи птоломеи [illegible] ріонъ
желание [illegible] нсъ ѣ ора дѣлаꙗ мно
гоубытъныихъ · [illegible] къ
нигъ всѣхъ · наиже своика [illegible]
нопъ [illegible] чьноу [illegible] ать с
твоиі · еже пала [illegible] ноу въ сер[illegible]

Фиг. 1. Похвала на цар Симеон

	Симеонов сборник — първи препис	Симеонов сборник — втори препис
1.	Великыи въ кнѧзихъ кнѧзь С҃тославъ.	Великꙑи въ кнѧзьхъ кнѧзь Свѧтославъ ⁖
2.	Въжделаниемь ꙃѣло въжделавъ.	Въжделаниѥмь ꙃѣло въжделавъ ⁖
3.	Дьржаливыи в҃дка обавіти.	Дрьждаливꙑи владꙑка обавити ⁖
4.	Покръвены ꙗразоумы въ глѫбинѣ.	Покръвенꙑꙗ разоумꙑ въ глоубинѣ ⁖
5.	Многострьпътьныхъ сихъ книгъ.	Многострьпътьнꙑхъ сихъ кънигъ ⁖
6.	Прѣмѫдраго Василіа въ разѫмѣхъ.	Прѣмѫдрааго Василѧ въ разоумѣхъ·:·
7.	Повелѣ мнѣ нем(ѫ)дроувѣдню.	Повелѣ мнѣ нѥмоудроувѣднѭ.
8.	Прѣмѣноу сътворити рѣчи инако.	Прѣмѣноу сътворитї рѣчи инако·:·
9.	Набъдѧща тожьство разѫмъ єго.	Набъдѧште тождьство разоумъ ѥго·:·
10.	Ѩже акы бъчела любодѣльна.	Ѩже акꙑ бъчела любодѣльна.
11.	Съ всѧкого цвѣта ѱанию.	Съ въсѧкого цвѣта псанїоу·:·
12.	Събьравъ акы въ єдинъ съть.	Събьравъ акꙑ въ ѥдинъ сътъ.
13.	В' вельмысльное с҃рце свое.	Въ велъмꙑсльноѥ срьдьце своѥ·:·
14.	Проливаеть акы съть сладъкь.	Проливаѥть акꙑ сътъ сладъкъ·:·
15.	Изъ оусть своихъ прѣдъ болѧры.	Изъ оустъ своихъ прѣдъ болѧрꙑ·:·
16.	На въразоумѣние тѣхъ мысльмъ.	На въразоумниие тѣхъ мꙑслемъ·:·
17.	Ѩвлѩѩсѧ имъ новыи Птоломѣи.	Ѩвлѧѩсѧ имъ новꙑи Птоломеи·:·
18.	Не вѣрою, нъ желание(мь) паче.	Не вѣрѭ, нъ желаниѥмь паче·:·
19.	И събора дѣлꙗ многочьстьныихъ.	И събора дѣлѧ мно(го)чьстьнꙑихъ·:·
20.	Б҃жствьныхъ кънигъ всѣхъ.	Божьствьнꙑихъ кънигъ вьсѣхъ·:·
21.	Имиже и своꙗ клѣти испълнь.	Имиже и своꙗ полатꙑ испълънь·:·
22.	Вѣчьноую си памѧть сътвори.	Вѣчьноуѭ си памѧть сътвори·:·
23.	Єже памѧти вноу въспрѧти.	Єже памѧти внѫ въспрꙗти·:·
24.	Бѫди хрістолюбивѣи д҃ши твоѥи.	Бѫди христолюбивѣи єго д҃ши·:·
25.	Въ отъмьштениѥ вѣньцемъ.	Въ отъмьштениѥ вѣнцемъ·:·
26.	…	Блаженꙑихъ и с҃тꙑихъ мѫжь·:·
27.	Въ непрѣдбродомыи вѣкъ вѣкомъ.	Въ непрѣбрьдомꙑи вѣкъ вѣкомъ·:·
	Аминъ (л. 2)	(л. 263об—264)

Няма спор: първоначално е бил преписан текстът на похвалата, поместена в края на сборника. Там тя е написана на два листа, по-спокойно, по-красиво и с отделяне на всеки стих, означен с четири точки така ⁖, с хубаво художествено разположение, както трябва за книга, предназначена за княза. Когато след време княз става Светослав (както сочат Горски и Невоструев), името на първия владетел на книгата княз Изяслав бива изтрито, вместо което е написано името на Светослав. Изглежда, това ще е било причина похвалата да бъде преписана още веднъж, този път в началото на книгата (на втория лист), предназначен за друга цел. Тух похвалата е поместена в правоъгълна рамка, художествено оформена, дума след дума, като отделните стихове се отбелязват с точка. Писането на текста е започнато на обратната страна на листа и понеже мястото в рамката не стигало, книжовникът нанесъл последните стихове върху първата страница на същия лист.

Двата текста са писани от един и същ книжовник — дяк Йоан, с промеждутък от малко време, поради което наблюдаваните в тях текстологични различия са интересни. Наистина съществени разлики няма, стиховете почти са спазени. В това отношение има само две по-важни промени. В първия препис на похвалата вм. полатꙑ е поставена думата клѣти (стих 21). В стих 24 има съществена смислова промяна: в първия препис имаме д҃ши твоѥи вм. єго д҃ши, както е във втория препис. Стих 26: Блаженꙑихъ и ст҃ꙑихъ мѫжъ е изцяло пропуснат в първия препис, вероятно неволна грешка на преписвача.

По-многобройни са правописните различия между двата преписа. Ще изнеса някои от тях. Най-напред давам думите по първия препис, а след това думите по втория препис: кнѧзихъ — кнѧзьхъ (ст. 1); въжделаниємь — въжделаниѥмь (ст. 2); дьржаливыи — дрьждаливꙑи (ст. 3); вл҃дка — владꙑка (ст. 3); обавіти — обавити (ст. 3); глѫбинѣ — глоубинѣ (ст. 4); прѣмѫдраго — прѣмѫдраага (ст. 4); разѫмѣхъ — разоумѣхъ (ст. 4); набъдѧща — набъдѧште (ст. 9); тожьство — тождьство (ст. 9); разѫмъ — разоумъ (ст. 9); всѧкого — въсѧкого (ст. 11); ѱанию — поаніоу (ст. 11); вельмысльноє — велъмꙑсльноѥ (ст. 13); въразоумѣниє — въразоумниниѥ (ст. 16); вѣрою — вѣроѭ (ст. 18); желаниє — желаниѥмь (ст. 18); вѣчьноую — вѣчьноуѭ (ст. 22); виноу — винѫ (ст. 23); въсприѧти — въсприꙗти (ст. 23); непрѣбродимыи — непрѣбрьдомꙑи (ст. 27).

Тези, както и други отклонения между двата текста, повечето от правописен и фонетичен характер, добре говорят за *неустойчивост* на книжовника-преписвач, за това, че той *се поддава на влиянието* на своята *жива родна реч*, намерила отражение тук. От двата текста на похвалата, които дяк Йоан преписал, по-близко до първообраза стои вторият препис, поместен в края на сборника, преписан по-напред непосредствено от ръкописа-подложка, който вероятно не е бил в Киев, когато е правен вторият препис.

А сега ще дам в съпоставка втория препис на похвалата в Симеоновия сборник и преписа, поместен в Кирилобелозерския ръкопис от XV в. Делят ги четири века, които обуславят значителните езикови и правописни различия, залегнали в текстовете им.

Симеонов сборник — втори препис	Кирилобелозерски препис
1. Великꙑи въ кнѧзьхъ кнѧзь Свѧтославъ.	Великы въ цр҃іхъ Сѵмеѡнъ.
2. Въжделаниѥмь зѣло въжделавъ.	Желаніємъ ѕѣло въжела[въ].
3. Дрьждаливꙑи владꙑка обавити.	Держаліvыи вл҃дка ѡбавіти.
4. Покръвенꙑꙗ разоумꙑ въ глоубинѣ.	Съкровеныꙗ разоумꙑ въ глоубинѣ.
5. Многостръпътьныхъ сихъ кънигъ.	Многостр҃тныͯ [сихъ] кнігъ.
6. Прѣмѫдрааго Василѧ въ разоумѣхъ.	Прѣмоудраго Васільа в разумѣͯ.
7. Повелѣ мнѣ нѥмоудроувѣдиѭ.	Повелѣ м'нѣ нѣкчинѣвѣдію.

8.	Прѣмѣноу сътворитї рѣчи инако.	Премѣноу сътворіти рѣчи инако.
9.	Набъдѧште тождьство разоумъ ѥго.	Набдѧще тожьство разоумъ его.
10.	Ꙗже акꙑ бъчела любодѣльна.	Ꙗже акы бчела любодѣльна.
11.	Съ въсѧкого цвѣта псанїоу.	Съ всѧкого цвѣта пісанію.
12.	Събьравъ акꙑ въ ѥдинъ сътъ.	Събравъ акы въ едінъ сотъ.
13.	Въ велъмꙑсльноѥ срьдьце своѥ.	Въ вельмысленое ср҃дце свое.
14.	Проливаѥть акꙑ сътъ сладъкъ.	Проліваеⷮ акы стредь сладъкоу.
15.	Изъ оустъ своихъ прѣдъ болѧрꙑ.	Изъ оустъ своиⷯ предъ болѧры.
16.	На въразоумиииѥ тѣхъ мꙑслемъ.	На въразоумленіе тѣхъ мыслемъ.
17.	Ꙗвлѧꙗсѧ имъ новꙑи Птоломеи.	Ꙗвлѧꙗсѧ имъ новыи Птоломѣи.
18.	Не верѭ, нъ желаниѥмь паче.	Не вѣрою, но желаніем паче.
19.	И събора дѣлѧ мно[го]чьстьнꙑихъ.	И събора дѣлѧ м’ногочастныⷯ.
20.	Божьствьнꙑихъ кънигъ вьсѣхъ.	Бжⷭ҇твеныхъ кнігъ всѣхъ.
21.	Имиже и своѩ полатꙑ испълънь.	Имиже и своѩ полати исполъни.
22.	Вѣчьноуѭ си памѧть сътвори.	Вѣчноую сі памѧⷮ сътвори.
23.	Єже помѧти винѫ въсприѩти.	Єже памѧті віноу въсприаті.
24.	Бѫди христолюбивѣн ѥго д҃ши.	Буді хрⷭ҇любівен его д҃ші.
25.	Въ отъмьштениѥ вѣнцемъ.	Въ отмъщеніе вѣнцеⷨ.
26.	Блаженꙑихъ и ст҃ꙑихъ мѫжь.	Бл҃жныхъ и ст҃ыⷯ моуⷤ.
27.	Въ непрѣбрьдомꙑи вѣкъ вѣкомъ.	Въ непребредомы вѣкоⷨ. Амінъ.

Както добре е известно, най-важното и ценно различие между двата преписа е в първия стих — в Кирилобелозерския препис е отбелязано името на цар Симеон, а в двата преписа на сборника от 1073 г. е означен княз Святослав; Великꙑи въ кнѧзьхъ кнѧзь Свѧтославъ — Велики въ ц҃рїхъ Сѵмеѡнъ· Други морфологични и словарни разлики са (първо давам думите по Симеоновия, а после по Кирилобелозерския сборник): въжделаниѥмь — желаніемъ (ст. 2); покръвенꙑѩ — съкровеныѩ (ст. 4); многострьпътьнꙑихъ — многостр҃тныⷯ (ст. 5); Кирилобелозерският препис изпуща думата сихъ в ст. 5; немоудроувѣдиѭ — нѣкчинѣвѣдію (ст. 7); псанию — пісанію (ст. 11); сътъ — стредь (ст. 14); сладъкъ — сладъкоу (ст. 14); въразоумиииѥ — въразоумленіе (ст. 16); испълънь — исполъни (ст. 21).

Съпоставката подсказва, че *в основата* на Кирилобелозерския ръкопис е залегнал вторият препис в Симеоновия сборник. За това най-добре говорят думите ѥго д҃ши, които стоят в съответния стих на втория препис по Симеоновия сборник — ѥго д҃ши. А в първия препис на същия сборник, както вече бе посочено, имаме д҃ши твоѥи. Дали Кирилобелозерският препис е зает направо от сборника от 1073 г. или е копие от друг ръкопис, възхождащ към него, не може да се каже; нужни са по-обширни текстологични наблюдения при съпоставка на двата ръкописа.

„Похвала за цар Симеон“ и нейно проникване в стари славянски творби

„Похвала за цар Симеон“ е привличала и ще привлича вниманието на изследователите на старите славянски литератури, защото е израз на едно поетическо настроение, начална проява на писаната славянска поетична реч. Тази нейна черта, както и връзката ѝ с културното дело на цар Симеон, с неговите книжовни занимания, с разцвета на българската книжнина през X в. досега са били главен предмет на вниманието на учените. И може би тъкмо този ход на научните занимания е причина да убегне от научния поглед друг един факт, твърде важен в живота на похвалата — нейно проникване в някои стари славянски творби.

В своята „История древней русской литературы“ М. Н. Сперански пише: „Старый русский человек иначе смотрел на литературную собственность: раз произведение было написано, раз оно было пущено в оборот, оно переставало в его глазах быть личной собственностью написавшего. Имя писателя сохраняется, если оно представляет интерес; но по большей части читателя мало интересует имя автора, его гораздо больше интересует *само произведение* ... Словом, произведение, ставшее доступным публике, становится *общим достоянием.*“[4]

В развитието на старите славянски (пък и не само славянски) литератури се забелязват две форми на използуване на чужди съчинения независимо от това, дали те са оригинални или преводни. Едната форма е посвободно заимствуване от чуждото произведение, перифраза, без задължение от страна на автора-компилатор да отбележи своя извор. Това е най-често срещаната у старите книжовници практика. Другата форма се изразява във вмъкване на по-големи или по-малки откъси от чужди творби в съчинение на даден автор без указание, че те са заемки. Такива случаи или заимствувания на мисли и изрази има и из „Похвала за цар Симеон“. Този факт говори за *по-широкото* разпространение на похвалата в старите славянски литератури, за наличие на нейни преписи, днес непознати, свидетелствува за *впечатлението*, което е правела тя на старите книжовници с вложеното в нея съдържание, със силно изразените чувства на възторг от делото на цар Симеон, с прославата на просветата. Вестите, които подолу изнасям, говорещи за такова проникване на похвалата в стари славянски творби, безспорно след време може да се увеличат. Тези вести, извлечени из стари южнославянски и руски съчинения, са:

1. По време на своето пътуване из Балканския полуостров през 1844—1845 г. В. И. Григорович пренесъл в Русия един ръкопис от 1416—1418 г., взет от Рилския манастир. (Сега се намира в Одеса — Държавна библиотека „А. М. Горки“, № 6, а по-рано под № 4 (30) от сбирката на Григорович.) Ръкописът съдържа „Книги на царствата“. В края на ръкописа има две твърде дълги и много интересни послесловия: едно от преводача на съчинението (неозначен по име), който извършил превода през 1416 г., и второ — от преписвача на книгата Доситей, който я преписал през 1418 г. М. Г. Попруженко, издател и изследвач на ръкописа, основателно допуска, че анонимният преводач и автор на първото послесловие е известният български книжовник от началото на XV в. Константин Костенечки, разпростра-

---

[4] М. Н. Сперанский. История древней русской литературы. Издание III. М., 1920, с. 78.

нител на правописната реформа на Патриарх Евтимий от XIV в.[5] Тъкмо в първата част на послесловието има изрази, които не само напомнят за „Похвалата на цар Симеон“, но говорят и за *заимствуване* на фраза от нея. Тая част на послесловието изобщо много напомня за съчиненията на Константин Костенечки — съдържание, изрази, знания, близост с владетеля Стефан Лазаревич и пр. Когато се дири преводачът на съчинението, това трябва да се има пред вид. В случая ще цитирам само оня пасаж, имащ връзка с „Похвалата за цар Симеон“.

Послесловие в „Книга царств“	Похвала за цар Симеон
Сіе четырехь црⷭ҇твіи книгы прѣведохь ѿ грьчьскыихь книгь на срьбьскые благочьстивомоу и Христолюбивомоу... моѥмоу деспотоу Стефаноу вь дарованіохь и милостехь, новомоу Кироу вь сладкоглаголаніихь, второмоу Манасіи вь любооучительствохь, подобещомоу се прѣмоудрѣишомоу Симеоноу вь испытаніихь и изысканіихь божьствныимь ветьхыимь и новыимь писаніомь, равьнѣ тьчьномоу Птоломеоу ономоу, емоуже по Алеѯаньдроу Филіпповоу..[6]	Великы въ ц͞ріхъ Симеонъ, желаніемъ ѕѣло въжела... изъ оустъ своихъ предъ болары на вразоумленіе тѣхъ мыслемъ, ꙗвлѧꙗсѧ имъ новыи Птоломѣи не вѣрою, но желаніемъ паче. И събора дѣлѧ многочастныхъ божественыхъ кнігъ всѣхъ, имиже и своꙗ полати исполъни ...

2. Известна общност, преди всичко по тема и израз, се забелязва още между „Похвалата за цар Симеон“ и стихотворението, написано от Константин Костенечки в чест на сръбския деспот Стефан Лазаревич. В стихотворението (възникнало около 1430 г.) има такива стихове:

Словесь сладькыихь и паче меда и сьта.
Точештиихь изь запечатлѣна источьника ꙗко.
Равьно оухание оубо и пишта.
Аште мѣра почрьпаюштиихь кь семоу зре.
Новыи нѣкако Давидь кротьчаиши.
О нѣмь иже сьблюдьшиимь кориsти раздѣльшихь.
Соломонь ꙗвль се дньныи.

. . . .

---

[5] М. Г. Попруженко. Из истории литературной деятельности в Сербии в XV веке. „Книги царств“ ... Одесса, 1894, с. 153—154: „Эти сопоставления наводят на мысль, что переводчиком „Книг царств“ мог быть автор названного трактата, т. е. Константин Костенечкий...“ Преди него същата мисъл изказва и В. Ягич. Константин Философ и његов живот Стефана Лазаревића, деспота српскога. — Гласник, XLII, Београд, 1875, с. 239.

[6] М. Г. Попруженко. Пос. съч., с. 2; В. Ягич. Константин Философ и његов живот Стефана Лазаревића, деспота српскога. — Гласник, кн. XLII, Београд, 1875, с. 237; Љ. Стојановић. Стари српски записи и натписи. Кн. I. Београд, 1902, с. 71—72, № 224; Е. Ф. Карский. Образцы славянского кирилловского письма. Варшава, 1902, с. 48 (снимка).

То дроугын красотою, нже вь Єгнптѣ.
Вь мѣсто пьшеннце злато податель.
Оуроужьннкь вь бранѣхь оудоленниꙗ.[7]
. . . .

3. С основание може да се допусне, че авторът на „Похвала за великия княз Йоан Калека“, написана през 1339 г., е познавал одата за цар Симеон. За това подсеща не само общият приповдигнат, патетичен тон на похвалата за Йоан Калека, но и следната фраза:

Похвала за Йоан Калека

Оученню божественыхь словесъ
ѿ оустъ ѥго ꙗко нсточннкоу велню
текущю, напаꙗющн божественыхъ
ст҇лъ срьдца н хрнстолюбнвыхъ въ
ѥго державѣ людии н безбожнымъ
ѥресамъ преставшнмъ прн ѥго
державѣ, многнмъ кнпгамъ написанымъ ѥго повелѣнıемь, ревнуꙗ правовѣрному цесару Мануилу...[8]

Похвала за Симеон

Ꙗже акы бъчала любодѣльна
Съ вьсакога цвета псанıоу
Събьравъ акы въ ѥднмъ сътъ

Въ велъмꙑсльное срьдьце своѥ,
Пролнваѥть акы сътъ сладъкъ
Нзъ оустъ своих прѣдъ болꙗры
На вьразоумѣнıе тѣхъ мысле́мъ,
Ꙗвлꙗаса нмъ новъın Птоломен.

4. В своя предговор към превода на Йерусалимския типик, направен през 1319 г., архиепископ Никодим пише за архиепископ Сава: „Породн, еже есть обновн, не тьчню себе, нь н всоу срьпьскоу землю доухомь светымь, ꙗко нѣкаꙗ чьстьнаꙗ пчела оть всѣхь красныхь цвѣтьць сьбравь, н нспльнн свое отечьство ... оукраснвь н правѣрною вѣрою оутврьднвь ..., подобе же се боговндцоу Монсею.“[9]

5. Около 1453 г. руският книжовник инок Тома Тверски написал „Слово похвалное о благовѣрномъ великомъ кнези Борисѣ Александровичѣ“, познато по ръкопис от XVI в.; словото е написано витиевато, в духа на широко разпространения вече в Русия стил „плетение словесъ“. Авторът показва много голяма начетеност по свещените книги, руските летописи и други енциклопедични сборници. Добре е познавал и някой препис на Симеоновия (Светославов) сборник от 1073 г., дето е била поместена прочутата „Похвала за цар Симеон“. Именно под влияние на тази похвала, след като се запитва с кого да сравни прославяния от него княз Борис Александрович, между другите сравнения, които дава, прави и следната съпоставка: „Но Семнона лн его нарекоу златостроуннаго н любокьннжнаго, нлн Птоломıю кннголюбца? Но вонстнноу се новы Птоломıю велнкıн Борнсъ Александровнчь, но повсюдоу събнраꙗ сватыꙗ кннгы н поучашаса нмн,

---

[7] В. Ягич. Константин Философ и негов живот Стефана Лазаревића. — Гласник, XLII, Београд, 1875, с. 327—328.

[8] И. И. Срезневский. Сведения и заметки ... № LXXXVI, с. 147.

[9] Ђ. Даничић. Рукопис архиепископа Никодима.—Гласник, XI, Београд, 1859, с. 190.

еже ко спасенію. Но почто много глаголю?"[10] Тези думи напомнят за следния пасаж в похвалата:

Великыи въ цр҇іхъ Симеонъ.
Желаніемъ зѣло въжелавъ.
Съ всѧкого цвѣта пісанію.
Събравъ акы въ единъ сотъ.

Въ вельмысленое ср҇дце свое.
Проливаетъ акы стредъ сладъкоу.
Изъ оустъ своихъ предъ болѧры.
На въразоумленіе тѣхъ мыслемъ.
Ѩвлѧѩсѧ имъ новыи Птоломѣи.
Не вѣрою, но желаніемъ паче.
И събора дѣлѧ многочастныхъ.
Божественыхъ книгъ всѣхъ.
Имиже и своѩ полати исполъни.

Написаното от Тома Тверски слово има особено голямо значение поради факта, че в него изрично се говори за цар Симеон: „Но Семиона ли его нарекоу златостроуинаго..." Този факт подсказва, че книжовникът е разполагал с препис на похвалата, в който е стояло името *Симеон*, а не *Светослав*, както е в сборника от 1073 г. За съжаление фразата у Тома Тверски не дава възможност за по-голяма съпоставка с текста на похвалата по нейния Кирилобелозерски препис, за да се види дали възхожда към този ръкопис или към друг руски ръкопис.

6. В молдавски ръкопис от XVII в. има приписка, в която се говори за царе-книголюбци: „А се многы царіе мѫдри бѣшѫ и книгы многы исписашѫ..." Между изброените царе-книголюбци е и българският цар Симеон, за когото се казва: „А Симеонъ царь блъгарскы исписа многы книгы и ѩко Давидъ царь на златы строуи играаше и книгы паче въсего любѣаше."[11] Тази фраза подсеща за изрази, които срещаме в похвалата за Симеон и в предговора към сборника „Златоструй", съставен по подбор на самия цар Симеон. А. И. Яцимирски, който пръв извести за приписката, пише: „В этой записи интересни последние слова, дающие известный намек на участие болгарского царя Симеона в составлении Златоструя. Несколько похожее выражение находим в послесловии к старейшему списку Златоструя, изданном В. Малининым: „Сіѧ кьнигы, Златострѹѧѩ нарекьше, ельма же доуха ст҇аагo ѹчениѩ акы златыими стрѹѩми чл҇кы сладкыими рѣчьми ѿмываа... къ богоу приводитъ."[12] И заключава: „Интересно было бы найти источники,

---

[10] Н. П. Лихачев. Инока Фомы слово похвальное с благоверном великом князе Борисе Александровиче. — Памятники древней письменности и искусства, кн. CLXVIII, СПб., 1908, с. 12.

[11] А. И. Яцимирский. Мелкие тексты и заметки по старинной славянской и русской литературам. Вып. I, СПб., 1908, с. 3—5, № II; Л. Милетич. Цар Симеон споменат в един среднобългарски ръкопис. — Български преглед, IV, 1898, кн. 7, с. 159.

[12] А. И. Яцимирский. Пос. съч., с. 4; И. И. Срезневский. Сведения и заметки с малоизвестных и неизвестных памятниках. СПб., 1867, с. 3—4, № XXI.

которыми пользавался составитель этой записи.“[13] На този въпрос Яцимирски се спира и по-късно — през 1906 г., въз основа на подобна приписка в руски ръкопис от XV в. той е склонен да счита, че разглежданият от него текст има руски произход.[14]

Изнесените примери не са много по брой, само шест, но все пак те дават повод за известни наблюдения и изводи относно разпространението и проникването на похвалата за Симеон в творби на някои стари славянски книжовници. В едни случаи влиянието е по-осезаемо, по-пряко показано, движи се по линия на преки изразни и смислови заемки, а в други случаи то е от по-общ характер — подсказва, че книжовникът познава Симеоновата похвала, поддава се на нейната обща приповдигнатост и насоченост, заема темата, конкретизира я спрямо други исторически деятели, играли роля в културния живот на руския или на сръбския народ, каквато роля цар Симеон е играл през IX—X в. в развитието на България. Втори важен извод, до който довеждат познатите сега вести, е, че одата в чест на цар Симеон е получила през Средновековието по-голямо разпространение, че е била позната на средновековните книжовници по повече преписи освен сега познатите нейни преписи — само три, от които два се намират в един и същ ръкопис. При това, щом се съзира нейно *въздействие* върху южнославянски съчинения, ще *да е имало* и южнославянски преписи — в южнославянски ръкописи със сборно съдържание или в южнославянски преписи на самия Симеонов сборник. Наистина в познатите сега южнославянски преписи на сборника от 1073 г. не е поместена похвалата, но тя може да е била включена в някой такъв препис, впоследствие пропаднал или все още неиздирен. Такова е положението и спрямо познатите руски преписи на сборника — с изключение на Кирилобелозерския ръкопис от XV в. те също не съдържат похвалата. Книжовниците-преписвачи от по-късно време по разни причини не са я включвали, не се сещат да заменят името на Симеон или Светослав с име на свой съвременник-меценат. Посоченото по-горе въздействие и проникване на похвалата подсказва, че следва да се дирят нейни преписи в старите славянски ръкописи, и то не толкова в пълни преписи на Симеоновия сборник, колкото в ръкописи със смесено съдържание.

Особено важно в случая е да се посочи и това — освен познатия досега пример по Кирилобелозерския препис на похвалата някои от изнесените по-горе примери изрично отбелязват името на цар Симеон като прочут в славянската древност книжовник-меценат. Посочването на това име и прякото му свързване с похвалата за цар Симеон определено подсказва, че съответните книжовници (Константин Костенечки и Тома Тверски, и двамата от XV в.) *са имали под ръка* препис на „Похвала за цар Симеон“, в който е стояло *неговото име*. Това е красноречив факт за разпространението и въздействието на въпросната творба. Този факт *задължава* научните работници-слависти да продължат издирванията на нови преписи на Симеоновия сборник и частно на преписи от поместеното в него стихотворение, посветено на цар Симеон, покровител на книжовните творци в България през IX—X в.

---

[13] А. И. Яцимирский. Пос. съч., с. 5.

[14] А. И. Яцимирский. Из истории славянской письменности в Молдавии и Валахии XV—XVII вв. — Памятники древней письменности и искусства. № CLXII, СПб., 1906, с. CIV—CV.

II. СЛОВО ЗА ЧЕТЕНЕТО НА КНИГИТЕ

Както е известно, досега пълно копие-препис на Симеоновия сборник от 1076 г. не е намерено; има само преписи на негови съчинения, поместени в *руски* ръкописни проповедническо-поучителни сборници от рода на Измарагд, Пчела и др. Поради това всяка нова находка от този род има важно значение за историята и ролята на сборника в живота на българи и руси. Значението на такъв препис е още по-голямо, когато той се намира в южнославянски ръкопис, какъвто досега не е познат. В настоящото съобщение става дума именно за такива неизвестни досега южнославянски, по-точно български преписи на две съчинения в Симеоновия сборник, запазени и по южнославянски преписи.

* * *

Още първите руски учени, които проучват Симеоновия (Светославовия) сборник от 1076 г. и пишат за него, обръщат внимание на съчинението „Слово нѣкоѥго калоугера о чьтении книгъ“, с което започва самият ръкопис. Най-напред словото е обнародвано от А. Х. Востоков в издадената от Иван Пенински през 1828 г. „Славянская христоматия или избранные места из произведений древнего отечественного наречия“ (СПб., 1828, с. 248—256). Към текста Востоков дава някои разяснения от филологически и културен характер. За нас в случая най-важна е мисълта му: „Сочинение сие, содержащее в себе похвалу чтению книжному и наставление как читать с пользою, есть, повидимому, *оригинальное произведение словенское*, не перевод с греческого, и может быть относится к X-му или еще к IX-му веку; а потому оно особенно любопытно как выражение мыслей новопросвещенного словенина о драгоценной науке книжной, которую он приобрел вместе с християнством“ (с. 252). Както се вижда, още в началото от развитието на славистиката се дава висока оценка на словото за четенето на книгите. За разкриване произхода и историята на това съчинение важно значение има изнасянето на вести за негови преписи в старославянски ръкописи. Тая задача досега целенасочено не е вършена, посочваните преписи са давани на общо основание при описването на ръкописите. Особено голяма е, както вече се каза, цената на южнославянските преписи, каквито досега изобщо не са познати.

Такъв един южнославянски препис се намира в известния на славистичната наука „Панагюрски сборник“, български ръкопис от XVI в., съдържащ много апокрифни творби (София — Народна библиотека „Кирил и Методий“, № 433). Текстът е на листове 156об—158 и има заглавие: Изборникь. Нѣкоѥго чрьноризица слово.

Начало: Добро ѥⷭ҇, братїє, прочитанїє паче всѣкомоу христиꙗниноу...[15]

Макар тази вест да е направена достояние на науката от Б. Цонев още през 1910 г., досега тя оставаше неизползувана, никой от учените след него не пише за въпросното слово, а следователно не уточнява неговия произход и връзка с втория Симеонов сборник от 1076 г. Впрочем в българската научна книжнина няма специално по-голямо проучване нито на сборника изобщо, нито на това съчинение, нито пък текстът му е издаван у нас. Единствен проф. Е. Георгиев отделя за него повечко редове в книгата си „Разцветът на българската литература в IX—X в.“ (С., 1962, с. 296). Той пише: „Слово на един калугер за четенето на книгите не е поставено случайно в началото на сборника; то служи като негов увод. Изтъква на преден план една важна задача на момента, в който образованието намира път към славяните. В епохата е особено нужно да се разясни значението на книгата, да се утвърди тя и в това отношение статията представя популярен паралел към забележителния „Проглас към евангелието“, който призовава славяните да се обърнат към „писаното слово“... Трябва да обърнем внимание и на еднаквото начало на двата Симеонови сборника: първият, сборникът от 1073 г., възпява в увода си „книголюбието“, докато вторият, от 1076 г. (който навярно е възникнал по-рано, докато Симеон е бил още княз), изтъква ползата от четенето на книги и поучава как трябва те да се четат. Статията е написана умно и със замах.“

---

[15] Б. Цонев. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Софийската народна библиотека. Т. I. С., 1910, с. 447.

Най-нови изследвания за това съчинение в Изборника от 1076 г. са публикациите на Н. Н. Розов. Той пише: „Но это именно „сочинение“, контаминация несложной конструкции: оно составлено из псалтырных цитат, кратко резюмированных и перемежающихся с авторскими сентенциями... На протяжении этой небольшой статьи видно, как меняется отношение ее автора к источнику. В первой части он лишь комментирует его, добавляя при этом многое от себя. Во второй — не только комментирует, но и характеризует. В заключительной же части, как будто считая, что научил читателя самого пользоваться источниками, он лишь называет, а не цитирует их.“[16] Дадените от него две колони на текста на съчинението („в първата това, което е от автора, а във втората — цитирания материал“) показват преобладаващия обем на авторовите мисли, което дава основание в случая наистина да се говори все пак за самостоятелна славянска творба, посветена на ролята на книгата в живота на отделния човек и на обществото. Това е основна задача на целия сборник, поради което той започва именно със „Слово нѣкоего калоугера о чьтении книгъ“.

Добре известно е, че в науката има спор относно произхода на сборника от 1076 г. — спори се дали първоначално е бил написан в България за цар Симеон и после пренесен в Русия, дето от него е направен препис през 1076 г., или е възникнал в Русия, като не се изключва все пак да са използувани и някои български ръкописи, отнесени там. За разрешаването на този проблем важно значение има и наличието на български и изобщо южнославянски преписи от съчинения, поместени в сборника от 1076 г. Нужно е следователно да се издирват такива преписи. Един от тях е преписът на „Слово за четене на книгите“ в Панагюрския сборник.

В леко изменен вид това съчинение се среща в старата руска книжнина — някои пасажи са изпуснати, други са прибавени, включени са още имена, които се сочат на славянските книжовници от по-късно време като примери за подражание — Ефрем Сирин, Григорий Богослов и др. Понеже не разполагам с текста на всички преписи, които днес ми са известни, тук ще посоча преписите, без да ги разделям на първична и вторична редакция.

И така освен преписа в Симеоновия сборник от 1076 г. мога да посоча и следните преписи:

1. В ръкопис от XV в., № 886 от сбирката на Н. П. Погодин (Ленинград—ГПБ), л. 8. В наслова е даден под името на Григорий, папа римски (вж. А. И. Соболевский. Два русских поучения с именем Григория. — Известия ОРЯС, XII, 1907, кн. 1, с. 252).

---

[16] Н. Н. Розов. Как „сделана“ вступительная статья „Изборника 1076 года“. — Культурное наследие Древней Руси. М., 1976, с. 42, 45; Н. Н. Розов. Книга Древней Руси. М., 1977, с. 26—27.

2. В руски ръкопис от 1514 г., № 1777 от сбирката на Уваров (Москва — ГИМ), л. 1. В наслова е даден също под името на Григорий, папа римски (вж. А. И. Соболевский. Пос. съч., с. 252). И от двата преписа Соболевски не дава текстови извадки.

3. В руски ръкописен сборник „Златоуст“ от 1555 г., № 182 от сбирката на Румянцовския музей (Москва — ГБЛ), л. 252—253: Слово ѡ почитаніи книжномъ.

Начало: Добро єсть, братє, почитаниє книжноє.

Востоков отбелязва: „Та самая статья, коею начинается сборник 1076 года, Эрмитажной библиотеки“ (А. Х. Востоков. Описание русских и словенских рукописей Румянцовского музеума. СПб., 1842, с. 231).

4. В руски ръкописен сборник от XVI в., № 21 (35) от сбирката на Московската духовна академия (Москва — ГБЛ, ф. 173), л. 77: Слово ст҃го Григоріа папы римскаго.

Начало: Добро, братіє, и полезно єсть всѧкомȣ вѣрнȣ почитаніє книжноє... (вж. О. М. Бодянский. О времени происхождения славянских письмен. М., 1855, с. XVIII. Примечания).

5. В същия ръкопис (МДА, № 21(35), л. 130 и сл.) има компилация на това съчинение. Като я отбелязва, Бодянски пише: „Статья эта очень напоминает известную статью Ермитажного Святославова сборника, но имеет и свои особенности. Предлагаю ее здесь для сличения“. Начало: Добро, братіє, и полеєзно єсть всѧкомȣ вѣрнȣ почитаніє книжноє... (Бодянский. Пос. съч., с. XVIII. Примечания). Веднага след това печата текста на компилацията, която срещаме и в други руски ръкописи. Това е руска редакция на основния текст в Симеоновия сборник. Бодянски я напечата по горепосочения препис, а аз я обнародвам по ръкопис № 13 от сбирката на Николски в Ленинград.

6. В руски ръкописен сборник „Златоуст“, № 18(146) от сбирката на Московската духовна академия (Москва — ГБЛ, ф. 173), за който препис известява Николски, като пише, че словото нерядко „надписывается иначе, напр. в Златоустниках: „в неделю 1-ю слово Иоанна Златоустого о почитании книжном“ (Леонид. Рукописи Московской духовной академии. Вып. II. М., 1887, № 18(146), с. 102) и т. п.“ (вж. Н. К. Никольский. Материалы для повременного списка русских писателей и их сочинений (X—XI вв.). СПб., 1906, с. 202).

7. В руски ръкопис „Златая цепь“, XVI в., № 13 от сбирката на Николски — Ленинград, Академична библиотека, компилация на първичната редакция, л. 7—8: Иже въ ст҃ыхъ ѡ҃тца нашєго Григоріа папы римскаго о почитаніи книжнѣмъ.

Начало: Добро єсть, братіє, и полезно всѧкомѹ вѣрнȣ почитаниє книжноє...

Съдържа и пасажа: И велика єсть полза слышати поѹчениє ст҃го великаго Василіа и Іѡа҃нна Златоȣстаго и великаго Григоріа, и Єфрѣма и Кирила Ѳилософа и инѣхъ многыхъ ст҃ыхъ. Текста на тази редакция печатам като приложение; тя е сходна с печатания текст у Бодянски.

8. В руски ръкописен сборник „Златоуст“ и други поучения от XVI в., № 142 от сбирката на Троицко-Сергиевата лавра край Москва, л. 221—224, даден като творба на Йоан Златоуст: Слово о книжномъ почитаніи.

Начало: Добро есть почитание книжьное паче всѧкому христиѧнину... (вж. Описание славянских рукописей библиотеки Свято-Троицкой Сергиевой лавры. Часть I. М., 1878, с. 107. Сега е в ГБЛ, ф. 304).

9. В руски ръкописен сборник — „Патерик печорски“ от XVI в., № 86 от сбирката на Публичната библиотека във Вилно, л. 284: Слово Іѡанна Златооустаго о почитанїи книжнемъ.

Начало: Добро есть, братѥ, и полезно въсѧкомꙋ вѣрьномоу почитанѥ книжное... (вж. Ф. Н. Добрянский. Описание рукописей Виленской публичной библиотеки. Вильно, 1879, с. 282). В ръкописа има и други съчинения, препоръчващи четенето на книгите, като се свързват с имената на Йоан Златоуст и Ефрем Сирин.

10. В руски ръкописен сборник, XVI в., № 570 от сбирката на Ундолски (Москва — ГБЛ, ф. 310), л. 141—151: Поучение книжное.

Начало: Добро есть, братие, книжное поучение... (вж. Славянорусские рукописи В. М. Ундольского. М., 1870, с. 438).

11. В ръкописен „Златоуст“, XVII в., № 1273 на същата сбирка, л. 252—254: Григориѧ папы римскаго слово о почитание книгъ.

Начало: Добро есть, братие, и полезно всѧкому вѣрну почитание книжное...

12. В ръкописен „Измарагд“, XVI—XVII в., № 1001 на същата сбирка, л. 11—12: Слово... Григориѧ папы римскаа(го).

Начало: Добро, братие, и полезно есть всѧкому вѣрному почитание книжное...

13. В руски ръкописен „Измарагд“, XVII в., № 202 от сбирката на Троицко-Сергиевата лавра (сега в Москва — ГБЛ, ф. 304), л. 2—3: Слово св. Григориѧ папы римскаго.

Начало: Добро есть, братѥ, и полезно всѧкому вѣрному почитание книжное... (вж. Описание славянорусских рукописей... Часть I. М., 1878, с. 216).

14. В руски ръкописен сборник, XVII в., № 11 (383) от сбирката на Московската Синодална печатница, л. 198—200: Слово ст҃аго Григориѧ папы римскаго.

Начало: Добро есть, братие, и полезно всꙗкомꙋ вѣрнꙋ почитание книжное (вж. Ал. Орлов. Библиотека Московской Синодальной типографии. Часть первая. Рукописи. Выпуск первый. Сборники. М., 1896, с. 84).

15. В украински ръкописен сборник от XVII в., № 4713 от сбирката на Иван Франко — Киев, Институт „Т. Шевченко“. На с. 511—513 (така, страници, а не листове) словото е дадено като творба на пророк Давид: Слово ст҃го Дв҃да пр҃рка ѡ книгахъ.

Начало: Добро ес(ть), братїє, почитати кнїгы паче комꙋ крⷭ҇тѧнинꙋ. Бл҃жнїи бо, рече, испытающе...

Повече бележки от ръкописа не съм взел, за да го съпоставя с текста в сборника от 1076 г. и с Панагюрския сборник. Отбелязал съм само това — че в текста като пример се сочат „житїа ст҃го Васильꙗ и ст҃го Иваⷩ҇ Златоустаго и ст҃го Кирила философа“.

16. В руски ръкопис от сбирката на Вяземски, XIX в., № CVII, което известява Николски: „Кроме Изборника Святослава 1076 г. (...), слово некоего калугера встречается в многочисленных списках Златоуста, но в ре-

дакциях неоднообразных (срв.: Рукописи кн. Вяземского, № CVII, с. 112—113, сборник, XIX в.). — Списки Златоустника надеемся перечислить в одном из дальнейших выпусков настоящего труда“ (вж. Н. К. Никольский. Материалы..., с. 203).

Двата преписа на „Слово за четенето на книгите“ — в сборника от 1076 г. и в Панагюрския сборник — са съвсем близки, почти еднакви. Ето и самите текстове.

Симеонов сборник от 1076 г.

Слово нѣкоѥго (калоу)гера о ч(ьтении) книгъ

Добро ѥсть, братиѥ, почѥтаньѥ книжьноѥ паче вьсѧкомоу хрьстьꙗноу. Блажени бо, рече, испꙑтаюштии съвѣдѣниꙗ ѥго вьсѣмь ср҃дцьмь, възиштють ѥго. Чьто бо рече: Испꙑтаюште и съвѣдѣниꙗ ѥго. Ѥгда чьтеши книгꙑ, не тъштисѧ бързо иштисти до дроугꙑꙗ главизнꙑ, нъ поразоумѣи чьто гл҃ють книгꙑ и словеса та. И тришьдꙑ обраштаꙗ сѧ о ѥдинои главизнѣ. Рече: бо [Давидъ]: „Въ сьрдьци моѥмь съкрꙑхъ словеса твоꙗ, да не съгрѣшѫ тебѣ“. Не рече: „Оустꙑ тъчью изг҃лаахъ“, нъ и „въ сьрдьци съкрꙑхъ, да не съгрѣшѫ тебѣ“. И поразоумѣваꙗ оубо истиньнѣ писаниꙗ, правимь ѥсть ими. Рекоу же: оузда коневи правитель ѥсть и въздьржаниѥ правьдьникоу же книгꙑ ѧ. Не съставить бо сѧ корабль без гвоздии, ни правьдникъ бес почитаниꙗ книжьнааго. И ꙗко же плѣньникомъ оумъ стоить оу родитель своихъ, тако и правьдьникоу о почитаньи книжьнѣмь. Красота воиноу ороужиѥ и кораблѫ вѣтрила. Тако и правьдникоу почитаниѥ книжьноѥ. Отъкрꙑи бо, рече, очи мои, да разоумѣю чюдеса отъ закона твоѥго. Очи бо гл҃еть размꙑслъ ср҃дчьнꙑи и прочеѥ. Не съкрꙑи отъ мене заповѣдии твоихъ. Разоумѣи, ꙗко не отъ очию съкрꙑи, нъ отъ разоума и ср҃дца. Тѣмь же и похоули не пооучѧѭштаꙗ сѧ, гл҃ѧ: Проклѧти, оукланѧѭштеи сѧ отъ заповѣдии твоихъ. Тѣмь же и самь сѧ похвали, гл҃ѧ: Коль сладъка словеса твоꙗ, паче меда оустомъ моимъ, и законъ оустъ твоихъ паче тꙑсѧшта злата и сребра. И въспѣтъ гл҃ѧ: Възрадоуѭ сѧ азъ о словесьхъ твоихъ, ꙗко обрѣтаꙗ користь мъногоу. Користь бо нарече словеса божиꙗ, гл҃ѧ: Ꙗко обрѣтохъ недостоинъ сꙑ такъ даръ, ѥже ми сѧ пооучати словесьмъ твоимъ дьнь и ношть.

То мꙑ, братиꙗ, поразоумѣимъ и послоушаимъ разоумьнꙑма оушима и поразоумѣимъ силоу и пооучениѥ ст҃ꙑхъ книгъ. Послоушаи тꙑ житьꙗ ст҃ааго Василиꙗ, и ст҃ааго Іωанна Златооустааго, и ст҃ааго Кирила Філософа и инѣхъ многъ ст҃ꙑихъ, како ти съпьрва повѣдають, о нихъ рекоуште: из млада прилежаахоу ст҃ꙑхъ книгъ, то же и на добраꙗ дѣла подвигоуша сѧ. Виждь како ти начѧтъкъ добрꙑимъ дѣломъ пооучениѥ ст҃ꙑихъ книгъ· Да тѣми, братиꙗ, и сими подвигнѣмъ сѧ на поуть житиꙗ ихъ и на дѣла

ихъ и поѹчаимъ сѧ вънноѹ книжьнꙑимъ словесьмъ, творѧще волю ихъ, ꙗко же велѧть, да и вѣчьнꙑѩ жизни достоини боѹдемъ въ вѣкꙑ, аминь.

Панагюрски сборник

Изборникь. нѣкоего чрьноризца слово.

Ѡ҃че бⷭ҇лвы

Добро ѥⷭ҇, братїе, прочитанїе паче вьсѣкомоѹ христиꙗниноѹ. Рⷱ҇е бо: Бл҃жени испитаѫще свѣⷣниꙗ его въсѣмъ срⷣцемь, вьзищⷮѫ его. Что бо рⷱ҇е: Испитаѫще вѣдѣнїа его... бѣ рⷱ҇е: Егⷣа четеше книги, не тѫщисѫ бръзо исъчисти до дроѹгиѫ главиз[ны], но пораз8мѣи что гл҃ѫть книгы [и] словеса та, три крати ѡбращаисѫ ѿ единоы (sic) главизни. Рⷱ҇е бо: Вь срⷣце своемь сьхраниⷯ словеса твоꙗ, да не сьгрѣшаѫ тебѣ. Поразоѹмѣваи оѹбо истыннаго писанїа, правимь ѥⷭ҇. Рекѫ же: оѹза кониви правител ѥⷭ҇ и вьзьдрьжанїе, а праведникоѹ книги. Не ставиⷮ бо сѫ корабь безь гвоⷣзи, ни книжникь безь поѹчениꙗ книжнаago. Ꙗко же плѣникомь оумь стоить оу родитель своихь, тако и праведникоѹ ѡ прочитании книжномь. Красота воиникоѹ ѡрѫжїе, а кораблю вѣтрила. Тако и праведникоѹ прочитание книжное. Ѿкри бо, рⷱ҇е, ѡчи моы, да разоумѣѫ чюдеса ѿ закона твоего. Ѡчи бо гл҃ѧть разоумь и мыслъ и прочее. Не скри бо ѿ мене заповѣди твоихь. Разоумѣи, рⷱ҇е, ꙗко не ѿ ѡчию, рⷱ҇е, скрии, нѫ ѿ срⷣца разоумъ. Тѣм'же похоули не поѹчѣтисѧ, прокле ю (!) и оѹкланѣтисѫ ѿ заповѣди твоиⷯ. Тѣм'же и сам сѫ похвалы, гл҃ѧ: Коль сладка грьтани моемоѹ словеса твоꙗ, паче меда оустоⷨ моиⷨ, нь и законь оусть твоиⷯ паче тисѫща злата и сребра. И вьспѫⷮ гл҃ѧ: Възраⷣѹжсѧ азь ѿ словесеⷯ твоиⷯ ꙗко ѡбрѣте користь многѫ. Користь бо, рⷱ҇е, словеса бж҃иꙗ, [гл҃ѧ] ꙗко ѡбрѣⷯтоⷭ҇ недоень си и не такь дарь, иже поѹчити ми сѫ словесемь твоимь дн҃ь и нощь.

То ми, братїа, поразоумѣемь, посл8шаѫще оумнима очима еи, поразоумѣемь силь поѹчениꙗ ст҃иⷯ книгь. Послоѹшати жити[е] ст҃го Василїꙗ и ст҃го Иѡ҃ⷮ Златооустаго и ст҃го Кирила Философа и инѣхь ст҃ихь мнозѣхь, како ти испрьва повѣдоуⷮ҇е, ѡ ииⷯ рекѫще: Из' млада прилежахѧ ст҃ыⷯ кныгы, то же на добраа дѣла подвигшесѫ. Виⷣжь како ти начѫтокъ добримь дѣломь поѹченїе ст҃имь книгамь. Да тѣмь, братїе, и мисльниⷨ подвигнѣм сѫ на пѫть житиꙗ иⷯ и на дѣла иⷯ, и пов8чѣемсѫ виѫ книжнимь словⷭ҇емь, творѫще волѫ ихь, ꙗкоже велить, да вѣчниѧ жизны доⷭ҇ини ведемь, ѡ хⷭ҇ѣмь бозѣ нашемь емоуже слава сь ѡ҃цемь и с҃ноⷨ и нн҃ѣ.

В Панагюрския препис има някои пропуски на изрази и думи, може би неволни грешки или пък се дължат на подложката, от която е преписвано. Има доста морфологични разлики, напълно естествени за български книжовен паметник от XVI в. Например още в самото начало е пропусната думата книжьноѥ. Изпусната е фразата: Не рече оусты тъчью изгл҃аахъ, нъ и въ сьрдьци съкрыхъ, да не съгрѣшѫ тебѣ и др. Има замяна или промяна във формата на думи:

Сборник 1076 г.	Панагюрски сборник
почѥтаньѥ	прочитаниѥ
тришьды	три крати
съгрѣшѫ	съгрѣшаѫ
истиньнѣ	истыннаго
оузда	оуза
книгыꙗ	книги
съставить	ставит
правьдникъ	книжникь
почитаниꙗ	пооучениꙗ
воиноу	воиникоу
размыслъ ср҃дчьныи	разоумъ и мысль
не съкрыи	не скри бо
нъ отъ разоума и ср҃дца	нѫ ѿ ср҃ца разоумъ
не пооучаѭштаꙗ сѧ	не пооучѣтисѫ
обрѣтаꙗ	ѡбрѣте
нарече	рече
сы такъ даръ	не такъ дарь
послоушаимь	послȣшаѫщиѥ
разоумьныма	оумнима
оушима	ѡчима
силоу	силь
послоушаи ты	послоушати
житьꙗ	жити
многь	мнозѣхь
съпьрва	испръва
подвигноуша сѧ	подвигше сѫ
ст҃ыихъ книгъ	ст҃имь книгамь
и сими подвигнѣмъ сѧ	и мисльним подвигнѣм сѫ
боудемъ	ведемь

Срещат се и някои добавени изрази. Например: грьтани моемоу; ѡ хⷮѣмь бозѣ нашемь, емоуже слава сь ѡ҃цемь и с҃номь и н҃нѣ.

Няколко думи и за заглавието на тази творба. Тук също се забелязват разлики, имащи важно значение. В руския текст от 1076 г. словото се дава от името на „нѣкоѥго калоугера“. В ръкописа думата калоугера не личи добре, но всички руски издатели на паметника дават тази дума. В българския ръкопис от XVI в. вместо калоугера стои чрьноризица. Ето двата наслова: Симеонов сборник от 1076 г.: Слово нѣкоѥго (калоу)гера о чь(тении) книгъ. — Панагюрски сборник: Изборникь. Нѣкоего чрьноризица слово. Доколкото мога да съдя от снимките, поместени в изданието „Изборник 1076 года“ (М., 1965, рис. 4 и 5), вижда се, че разчитането на наслова не е точно или поне *не е сигурно.* Пък не е и пълно — защото след думата книгъ има още няколко букви, неотбелязани в изданието. Тук едва ли стои думата калоугера, защото навсякъде в същия ръкопис вместо нея се посочва думата чьрноризьць или чрьноризьць. Калоугерь се сочи само в началото на книгата, в първия неин наслов. Повече по този въпрос няма да говоря, той е от компетенция на колегите-езиковеди. Ще отбележа само това, че дума калоугерь е засвидетелствувана по други руски и южнославянски ръкописи от XIII в. насам (например Устюжска кормчая). Тя не се среща в най-старите български ръкописи (глаголически и кирилски). Липсва даже в „Беседа против богомилите“ от Презвитер Козма.

В наслова на съчинението за четенето на книгите, което намираме в Панагюрския сборник, е особено важно наличието на думата изборникь. След думата изборникь е поставена *точка*, а след това започва заглавието на творбата: Изборникь. Нѣкоего чрьноризица слово. Значи имаме работа с две обособени смислови единици (понятия). Думата изборникъ е изключително рядка в старите славянски ръкописи. Позната е по Симеоновия сборник от 1073 г., в бележката на преписвача дяк Йоан: Написа Iwаннъ диакъ изборьникъ съ великоуоумоу кнѧзю Свѧтославоу. Тази дума е известна още по два стари руски ръкописа: Изборник до 1300 г. и т. нар. Паисиев сборник от XIV—XV в. Среща се и в Михановичевия хомилиар, ръкопис от XIII в., сръбска редакция.

Отбелязана е и в сръбски ръкопис, който някога се е намирал в манастира Язак (Югославия). Това узнаваме от черновите бележки на О. М. Бодянски (13 януари 1840 г.), който е записал: „1. Студит. Например; Изборникъ нѣкоего чрнориз'ца слово о книгаⷯ.

Добро ѥсть, братїє, прочитанїє книж'ное паче в'сакомоу хрⷭтїанинoу. Бл҃жени бо, рⷱе, испытающіи свѣⷣнїа его всѣмь ср҃дцемь, възыщоⷮу ѥго, что бо рⷱе: Испытающіи свѣⷣнїа его, ꙗко рⷱе: Ѥгда ч'теши книгы, не тьщи се брьзо ис'чисти до дроугые главизны, нь поразоумѣи что гл҃ють книгы [и] словеса тоа, и три крати ωбращаи се ω єдинои главизнѣ и пр.

В лист.“[17]

Това начало на словото по текст се свързва с началото на същото слово в Изборника от 1076 г. и Панагюрския сборник.

Интересен е и следният факт — руският книжовник дяк Марко в края на преписан от него апостол от 1391 г. (№ 26 от сбирката на М. П. Погодин — Ленинград, ГПБ) оставил един библиографически указател на използувани от него руски ръкописни сборници, у него посочени под името изборникъ (л. 247 об). Тази дума е употребена четири пъти: 1. Въ плосцѣмъ исборникѣ; 2. Въ маломъ исборъницѣ в черномъ; 3. Въ болшемъ исборницѣ; 4. Въ подъдунанскомъ исборник (sic). Особено важно е тук четвъртото посочване — въ подъдунанскомъ исборник. Е. Е. Гранстрем пояснява: „Очевидно, сборник, который был написан на Дунае или привезан оттуда.“[18]

---

[17] Киев, Институт „Т. Шевченко“, ф. 99 — О. М. Бодянски, ед. 206 (4308), л. 48. Тук има интересни материали от пътуването на Бодянски из южнославянските земи, за съжаление все още неизвестни и неизползувани в науката.

Какво значи този факт? Откъде иде думата изборникъ в Панагюрския ръкопис, и то в пряка връзка с *началното* съчинение на руския ръкопис от 1076 г.? Думата е рядка и между южните славяни. Ясно е следователно, че трябва да се допуща нещо общо, някаква, макар и далечна връзка между тях. За пряка връзка и дума не може да става. Най-вероятно е сред южните славяни *да е имало копие* от Изборника от 1076 г. или ръкопис, близък нему по съдържание. От такъв ръкопис съставителят на Панагюрския сборник е заел въпросното „Нѣкоѥго чрьноризица слово“, както и още едно съчинение, включени в неговия сборник. При такова положение следва да допуснем, че южнославянският препис на сборника от 1076 г. е носел заглавие Изборьникъ, че в него първо по място е било съчинението за четенето на книгите, както е и в ръкописа от 1076 г. Че такъв южнославянски препис на сборника от 1076 г. се е разпространявал на юг (между българи, сърби и румъни), се вижда и от обстоятелството, че в Панагюрския ръкопис има и друга творба, пряко свързана с ръкописа от 1076 г. Става дума за съчинението „Поучение на един баща към своя син“, което идва непосредствено след „Нѣкоѥго чрьноризица слово“, т. е. *точно така*, както и в сборника от 1076 г. Ето двата наслова:

Сборник от 1076 г.	Панагюрски сборник
Слово нѣкоѥго оц҃ѧ	ѿ нѣкоѥго ѡц҃а кь
къ с҃ноу своѥмоу	с҃ноу своѥмоу словеса
словеса д҃ше польꙁнаꙗ.	ѡ д҃ше полезни. ѿ блⷭві.

На особеностите и значението на това слово-поучение ще се спра понататък.

Сборникът от 1076 г. е руски ръкопис, но в него има чувствителни следи от български езикови черти, дължащи се на подложката, от която е преписвано. Това е добре известно в науката. По-важно в случая е да се изнесат някои по-старинни български езикови форми, които се срещат в панагюрския препис на „Нѣкоѥго чрьноризица слово“, като бъдат съпоставени със съответните места в Изборника от 1076 г.

Сборник 1076 г.	Панагюрски сборник
испꙑтаюштии	испитаѫще
възиштють	вьзищѫт
не тьштисѧ	не тѫщисѧ

---

[18] Е. Э. Гранстрем. Незамеченный памятник древней библиографии. — Культурное наследение Древней Руси. Истоки, становление, традиции (в чест на акад. Д. С. Лихачов). М, 1976, с. 380—381.

дроугꙑꙗ	дроугиѫ
г҃лють	г҃лѫть
словеса та	словеса та
обраштаꙗсѧ	ѡбращаисѫ
съгрѣшѫ	съгрѣшаѫ
рекоу	рекѫ
ороужиѥ	ѡрѫжиѥ
да разоумѣю	да разоумѣѫ
г҃леть	г҃лѧть
тꙑсѧшта	тисѫща
въспѣтъ	вьспѫт
въздрадоуѭсѧ	вьзрадоуѫсѧ
мъногоу	многѫ
послоушаимъ	послꙋшаѫще
рекоуште	рекѫще
прилежаахоу	прилежахѧ
начѧтъкъ	начѫтокъ
поуть	пѫть
творѧще	творѫще
волю	волѫ

Примерите показват, че в редица случаи в Панагюрския сборник са запазени по-старинните български езикови черти, които в руския препис са с особености на руския език — например испитѫще, глаголѫть, рекѫ, орѫжиѥ, рекѫще, пѫть, творѫще и др. Този факт на свой ред говори за наличие на южнославянски, респективно български препис на Изборника от 1076 г., от който книжовникът е заемал градиво. Такъв характер имат също съпоставките на текста и на другото съчинение в двата сборника — „Поучение на един баща към своя син“. За наличие на южнославянски ръкопис говори и приведеният цитат от архива на Бодянски.

* * *

В науката все още не е уточнен произходът на „Слово нѣкоего калоугера (чрьноризьца) о чьтении книгъ“. Преобладава схващането, че е славянско съчинение, възникнало според едни учени в България, а според други то е руска творба. По думите на А. Х. Востоков това слово е „по-видомому, оригинальное произведение *словенское, не перевод* с греческого; и может быть, относится к X-му или еще к IX-му веку, а потому оно особенно любопытно как выражение мыслей новопросвещенного словенина о драгоценной науке книжной, которую он приобрел вместе с христианством“. Тази висока оценка заляга във всички изследвания върху сборника, появили се след Востоков, на които обаче няма да се спирам. Ще посоча само двe-три изказвания на видни руски учени. Според Ф. Буслаев въпросното слово е „вероятно *славянское* сочинение. Замечательно, между прочим, по упоминанию о славянским первоучителем Кирилле Философе и о его житии.“[19]

---

[19] Ф. Буслаев. Историческая христоматия. М., 1861, с. 299—300.

Н. Николский обобщава; „Указание на руское или по крайней мере славянское произхождение памятника можно усмотривать в словах: „Послушаи ты житьѧ свѧтааго Василиѧ и свѧтааго Иоанна Злаатооустааго и свѧтааго Кѵрила Философа и инѣхъ многъ свѧтыихъ“... Но содержание и словарный материал („съвѣдѣниѧ“ и т. п.) *приближают памятник к болгарской письменности* (срв. Златоструй) и к той мало изученной группе сочинений, которые сосредоточиваются на вопросах об учителях, о способах понимания книг и их прочитаньи.“[20]

* * *

Въпреки извършената досега извороведческа работа гръцки текст на словото не е открит, което на свой ред потвърждава рано изказаната мисъл от Востоков за славянски произход на тази творба. Пък и едва ли би се намерил такъв гръцки текст в *цялост*, защото словото по съдържание тясно се свързва със славянска действителност. Особено важно в него е позоваването на житието на създателя на славянската писменост Кирил Философ. В подкрепа на тази мисъл е и фактът, че познатите преписи на словото сочат няколко имена като автори на творбата: Йоан Златоуст (вилненски препис и др.), пророк Давид (киевски препис), Григорий папа римски (няколко преписа). Тук заслужава да се припомни следната мисъл на А. И. Соболевски: „О поучении Григория „папы римского“ (...) можно сказать лишь то, что оно один из вариантов слова „Нѣкоего калугера“ о чтении книг, находящегося о Святославовом Сборнике 1076 года и *принадлежащего, несомненно, южнославянскому автору*.“[21] Важно е, че Соболевски изказва тази мисъл във връзка с вестите и своите схващания за книжовното наследство на старобългарския малко проучен писател Григорий Мних. Недоизказаната мисъл на Соболевски е, че Григорий Мних е може би автор на „Слово нѣкоего калугера о чтении книгъ“. Темата на съчинението, негозият лек и понятен езиков изказ напомнят за характера на творчеството на този наш книжовник. Григорий е духовно лице — мних и презвитер, с изявени книжовни прояви. Съдържанието на сборника от 1076 г. е свързано с монашеството, с църквата, дава ред наставления за по-съвършен духовнически живот, да се полагат грижи за църкви, монаси и пр. Съдържанието на сборника чувствително се различава от другия Симеонов сборник — сборника от 1073 г. Разлика има и в тяхното предназначение — единият е предимно за официални граждански среди (1073 г.), а другият — за духовнически среди (1076 г.). С оглед на всичко това може да се допусне, че вторият Симеонов сборник е съставен от Григорий Мних или поне че той е взел участие при съставянето му, като е написал съчинение— встъпление към целия сборник, в което разкрива ползата от четенето на книгите, разкриващи пътя за спасението на душите. Въпросът заслужава специално и по-основно проучване.

---

[20] Н. Никольский. Материалы для повременного списка русских писателей и их сочинений (X—XI вв.). СПб., 1906, с. 202—203.

[21] А. И. Соболевский. Два русских поучения с именем Григория. — Известия ОРЯС, XII, 1907, кн. 1, с. 252—253.

Приложение

Иже въ ст҃ыхъ ѡц҃а нашего Григоріа папы римскаго о почитаніи книжнѣм. Слово г҃.

Добро есть, братіе, и полезно всѧкомоу вѣрнꙋ почитаніе книжное. Бл҃жени бо, рⷱе, пытающеи свѣдѣніѧ его. Слышаще бо всегⷣа слово бж҃іе, не заблꙋдимъ ѿ истины. Велика бо пол'за наⷨ, въ мѧтежи мира сего бꙋдꙋще, почитаніе книжное. А се же велми есть зло и погибель дш҃и, еже не слышаще оученіа, безвѣстно жити. Но да сѧ насладимъ оученіѧ бжⷭтвенаго, драж'ши бо есть злата и каменіа многоцѣннаго, правитель есть и оутверженіе дш҃и. Рече бо Дв҃дъ прⷪркъ: „Въ срⷣци моемъ скрыⷯ словеса твоѧ, да не согрѣшоу тобѣ“. Ꙗкоже оузда коневи правитель есть, тако и чл҃къ въстѧзаетсѧ ѿ пꙋстошныⷯ, слышаи оуч҃ина ст҃аа. И ꙗкоже плѣненыⷯ оумъ въ своеи странѣ есть, тако и имѣꙗи стрⷯа бж҃іи, всегда мыслиⷮ ѡ небесныⷯ и желаеть оуч҃ніѧ слышати. Слыши же, како ти хꙋлиⷮ прⷪркъ не почитающаѧ, ни слꙋшающаѧ оуч҃ніа: Проклѧти оукланѧющеисѧ ѿ заповѣдеи твоиⷯ и злѣ ѡсꙋдѧтсѧ. И сам сѧ похвали, гл҃а: Коль сладка словеса твоѧ, паче меда оустоⷨ моимъ. И законъ ꙋстъ твоиⷯ паче тысѧщь злата и сребра. И въспѣтъ гл҃а: Възраⷣꙋюсѧ азъ ѡ словесѣхъ твоиⷯ, ꙗко ѡбрѣтъ корысть многꙋ. Користь нарⷱе словеса бж҃іа.

Да и мы слышати иⷯ, мыслено потщимсѧ. Всѣⷨ бо дѣлоⷨ добрыⷨ начало есть поуч҃ніе ст҃ыⷯ книгъ. И велика есть пол'за слышати поуч҃ние ст҃го великаго Василіа, и Іѡанна Златаꙋстаго, и великаго Григоріа, и Ефрѣма, и Кѵрила Ѳилософа и инѣⷯ многиⷯ ст҃ыⷯ, да здѣ бг҃оугодно пожив'ше, а ѡнамо цⷭртвіа нⷭбнаго сподобиⷨсѧ бл҃агодатію и чл҃колюбіемъ г҃а б҃а и сⷭпашего [вместо нашего] Іс҃ꙋ Х҃а, емꙋже подобаеть всѧка слава и чⷭть и поклоненіе съ безначалныⷨ ѡц҃мь и прест҃ымъ и бл҃гыⷨ и прⷭно и в'вѣкы вѣкомъ.

(Ръкопис от XVI в., Ленинград — БАН,
фонд Н. К. Николски, № 13).

III. ПОУЧЕНИЕ НА ЕДИН БАЩА КЪМ СВОЯ СИН

Това съчинение, както вече казах, също е поместено в Панагюрския сборник (л. 158—159 об). За съжаление в нашия ръкопис то не е дадено в целия му обем, както е в сборника от 1076 г. Но и поместената тук част от началото на словото (около 1/6 от цялата творба) дава достатъчно материал за съпоставяне на двата текста, да се види общото в тях. Съпоставката и тук е категорична. Разликите са незначителни — пак от правописен характер, морфологични промени. Откъм съдържание, словоред, речник — единство, дължащо се на общ първоизвор. Привеждам двата текста, за да се види тази общност.

Симеонов сборник от 1076 г.

Слоⷡ нѣкоѥго оц҃ѧ къ сн҃оу своѥмоу словеса дш҃епольꙁьнаꙗ. г҃и бл҃гви

Сн҃оу мои и чадо, приклони оухо своѥ, послоушаи оц҃ѧ своѥго, съвѣтꙋѭштааго ти сп҃сьнаꙗ.

Чадо, приближи разꙋмꙑ ср҃дцѧ своѥго и вънꙋши гл҃ꙑ родивъшааго тѧ, не соуть бо на врѣдь дш҃и твоѥи. Нъ аште разоумьнѣꙗ и имеши ꙗ, то къ цесарствоу нб҃сномоу вожди ти боудоуть.

Простьри ср҃дчьнꙑи съсоудъ, да накаплють ти словеса слажьша медоу, могоуштаꙗ оживити и бесъмьртьна ꙗвити тѧ.

Нъ отъ что пьрвоѥ начьнꙋ казати тѧ, сн҃оу мои? Чьто ти пьрвѣѥ ꙗвлю? Мѧтежь ли или ꙁълобꙑ свѣта сего, житиѥ ли бг҃оугодьно и сп҃сьно?

Паче же бꙑ нама лѣпо... мꙑслити, о чадо. Отъ Адама, праоц҃ѧ нашего, до сего нашего вѣка колико множьство бꙑсть чловѣкъ по ꙁемли и вьси бес памѧти бꙑшѧ. Ѥдини же памѧтьни бꙑшѧ и прослоушѧ на небеси и на ꙁемли.

Иже по ꙁаповѣдьмъ бж҃иꙗмъ вьсѧ дьни своꙗ пожиша и къ ѥдиномоу вꙑшьнемоу въꙁираахꙋ.

Иже въ кротости пожиша и въ доброcловьи оуста своꙗ оучиниша, иже малъмь свѣта сего причѧщаахоусѧ, вьсю же свою мꙑсль, вьсе своѥ хотѣниѥ въ бесъмрьтьноѥ житиѥ правлѧахоу и о томъ ѥдиномь въꙁдꙑхаахоу и молѧахоу въшью б҃а ꙗко достоиномъ ѥго ꙗвитисѧ.

Тѣмь же, чѧдо моѥ, иꙁволи си тѣхъ житиѥ, и тѣхъ норовꙑ приими и порасудоуи дѣломъ ихъ, въꙁишти кꙑимь пѫтьмь идошѧ и коѥю стьꙁею текошѧ.

Да въ нб҃сьнѣмь ц҃рьствии съпостигнеши ꙗ и съ ними въꙁдрадоуѥшисѧ радостию иною, ѥꙗ же въ житьи семь нѣсть.

Потъщисѧ по ихъ и въꙁишти тѣхъ, иже ꙗ проводишѧ, кротость бо ꙗ доправи и съмѣрениѥ же и благъ съмꙑсль, покорениѥ и любꙑ и добросьрдиѥ, милостꙑни же и миръ къ вьсѣмъ малꙑимъ же и къ великꙑимъ.

Ти бо норови доведошѧ ихъ, амо же по вьсѧ дьни желаахоу, тѣхъ вождевъ въꙁискаша и ꙗшасѧ твордо ꙁа роукꙑ ихъ и доидощѧ въ нераꙁлоучимꙑꙗ кровꙑ вꙑшьнѧаго Иер҃лма.

Тѣхъ норовꙑ и тꙑ, о чадо моѥ, приими и въꙁишти съ вьсею крѣпостию и вьсеѭ силою ꙗко же можеши. Въ насъ бо ходѧть и нѣсть къто ихъ

приѥмлѧ, нѣсть иже бы ꙗ въвелъ въ домъ свои тѣлесьнꙑи и дꙋшевьнꙑи и покоилъ ꙗ въ воли своѥи...

Панагюрски сборник

Ѿ нѣкоего ѡ҃ца кь с҃ноу своемоу словеса
ѡ д҃ше полезни. ѡⷱ҇ бⷭ҇аві.

С҃ноу чѫдо, приклони оухо свое и послоушаи ѡ҃ца си, свѣтоуѫщаго спⷭ҇наго.

Чѫдо, приближаи си разоумь срⷣ҇ца твоего и вьноуши гл҃ы родивъшаго тѫ. Нѣсѫт бо на врѣдъ д҃шы твоеи. Нѫ аще и разоумѣніѥ пріѥмлеши, кь црⷭ҇твоу нбⷭ҇номоу вожⷣь ты бѫдеⷮ.

Прост[ьр]ы срⷣ҇чии сѫсьдь, да накоплѫ ти словеса паче меда, могѫща оживити тѫ и бесмртна ꙗвити тѧ.

Нѫ ѡ чемь прѣводи начнѫ оуказати тѫ, с҃ноу мои, или что ти прьво рекѫ? Мѧтежь ли злобѫ свѣта сего? Житие ли бг҃оуꙋгодно, свѣта сего спⷭ҇но?

Паче би намь помислꙑⷮ, [ч]ѫдо. Ѿ Адама, прѣ҃ѡца нашего, до сего нашего свѣта колико бꙑⷭ҇ множⷭ҇тво чл҃вкь на земли и вьси бес памети бишѫ. Єдинѫ же паметни бивше, иже послоушашѫ на небеси и на земли.

Иже заповѣдемь бж҃иемь вьсѫ дни своѫ положишѫ и кь единомоу вишнемоу вьзирахѫ.

Иже вь кротости пожишѫ, вь доброслови ꙋста скоро поꙋчишⷭ҇ѫ, иже малоⷨ свѣта сего причещⷭ҇ахѫ и вьсѫ же своѫ місль и вьсе свое хотѣніе вь бесмр҃тное свое житіе оуправлѣхѫ и ѡ томъ единоⷨ вьзⷣыхаахѫ и желѣхѫ бо виии(?), ꙗко да доⷭ҇инꙑ емоу ꙗвитисѫ.

Тѣмже, чѫдо мое, изволи тѣⷯ житіе и тѣхь с меракь пріими и поревноуи дѣлоⷨ иⷯ и вьзищи кимь пѫтомь идошѫ или коеѫ стѫзеѫ текошѫ.

Да вь нбⷭ҇нѣмъ црⷭ҇твѣ сѫпостигнеши ѫ и сѫ ними вьзⷣрауешисѫ, радостнѫ ѡноѧ жити и семь нⷭ҇ѣ.

Потьщисѫ по сихь, вьзищи тѣхь, иже проводишѫ кротостыѫ до правды, смѣрение же и благь сьмисль, покореніе люби и добросрьдие млⷭ҇ты нарекѫ всѣмь маликимже и великимь.

Ти бо нрави доведошѫ ихь, ꙗможе по всѫ дни желѣахѫⷯ, тѣ вожⷣне вьзискахѫ и ешѫсѧ тврьдо за рѫки иⷯ и доидошѫ вь неразⷣроушимиѫ гради вишнѣго Єⷭ҇рма.

Тѣхъ нравы [и] ты, чѫдо, пріимы и вьзищы всеѫ крѣпостиѫ своеѧ и вьсеѫ силоѫ своеѫ, ꙗкоже можешы. Вь наⷭ҇ бо мнⷯ҇ами ходѫⷮ, нⷭ҇ѣ кто иⷯ пріемлеть и нⷭ҇ѣ, иже и би вьвель вь домь свои, тѣлесниѥ и д҃шевниѥ покоиль ѫ.

Ще приведа в съпоставка примери от двата преписа, показващи общност и разлики между тях.

Сборник от 1076 г.	Панагюрски сборник
сн҃оу мои и чадо	сн҃оу чѫдо
ѡц҃ѧ своѥго	ѡц҃а си
съвѣтꙋѭштааго ти	свѣтоуѫщаго
сп҃сьнаѩ	спⷭ҇наго
приближи разꙋмꙑ	приближаи си разоумь
ср҃дцѧ своѥго тѧ	срⷣца твоего тѫ
не соуть	нѣ сѫт
боудоуть	бѫдет’
съсоудъ	сѫсьдь
накаплють	накаплѫ
отъ что	ѡ чемь
начьнꙋ	начнѫ
казати тѧ	оуказати тѫ
пьрвѣѥ ꙗвлю	прьво рекѫ
нама лѣпо мꙑслити	намь помиⷮслы
по земли	на земли
бес памѧти быщѧ	без памети бишѫ
ѥдини	ѥдинѫ
бышѧ	бивше
прослоушѧ	послоушашѫ
положиша	положишѫ
възираахꙋ	вьзирахѫ
пожиша	пожишѫ
своꙗ оучиниша	скоро пооучишⷭ҇ѫ
правлѧахоу	оуправлѣхѫ
изволи си тѣхъ	изволи тѣх
порасудоуи	поревноуи
пѫтьмь	пѫтомь
идошѧ	идошѫ
стьзєю текошѧ	стѫзеѫ текошѫ
по нихъ	по сихь
ходѧт	ходѫт
твордо	тврьдо
за роукы	за рѫки
дондоша	дондошѫ
кровы	гради

В двата текста има разместване, изпущане или добавяне на думи, които не внасят важни изменения в съдържанието. Ще посоча само една важна добавка — в Панагюрския ръкопис срещаме думата мнаⷯми, която осмисля изречението, пояснява кои ходят из страната, без да бъдат посрещани гостолюбиво: Вь наⷭ бо мнаⷯми ходѧ, нⷮѣ кⷭто иⷯ приемлеть и нⷭѣ, иже и би вьвель вь домь свои, тѣлеснѥ и д҃шевнѥ покоиль ѧ. В сборника от 1076 г. стои неясният израз: Въ насъ бо ходѧть и нѣсть къто ихъ приемлѧ, нѣсть иже бы ꙗ въвелъ въ домъ свои тѣлеснꙑи и дꙋшевьнꙑи и покоилъ ꙗ.

* * *

Наличието на две съчинения от Симеоновия сборник от 1076 г., поместени в български ръкопис от XVI в., е показателно. Показателно е още, че в текстово отношение те се покриват със съответните творби в сборника от 1076 г., като показват някои типични български езикови особености. Този факт има важно значение относно възникването на прочутия сборник от 1076 г. Изнесените материали укрепват тезата за български произход на сборника, отпосле пренесен и преписан в Русия през 1076 г., теза, както вече бе посочено, изтъквана от видни руски учени още от миналия век. Издирванията в тази насока трябва да продължат, да се оповестят още южнославянски преписи на творби, намерили място в сборника. Особено важно би било, ако се намерят преписи не от „Поучение за четенето на книгите“ и „Поучение на един баща към своя син“, които срещаме в Панагюрския ръкопис, а преписи от други съчинения, влезли в сборника от 1076 г. Така ще се разшири базата за наблюдения, сравнения и изводи за връзката между тях и руския сборник от 1076 г.

За „Слово нѣкоего отца къ сꙑноу“ трябва да се каже още нещо. Подобни на него се срещат и други творби в старите славянски ръкописи, за някои от които става дума в ценния труд на Н. К. Николски „Материалы для повременного списка русских писателей и их сочинений (X—XI вв.)“. Особено важни са встъпителните му думи: „Слово это, находящееся уже в Изборнике 1076., обикновенно причисляется к русским произведениям XI века (до 1076 г.) или вообще домонгольской эпохи (Е. Е. Голубинский). Первая половина его сходна с такою же половиною поучения, встречающегося в Измарагдах, вторые же половины того и другого поучений не совпадают взаимно (Яковлев. Об Измарагде, с. 14 ...). Никаких определенных штрихов, указывающих на русскую жизнь в обеих редакциях не подмечено и потому для выяснения вопроса о происхождении „слова“ требуется еще долгий пересмотр аналогичных (не только по форме, но и по содержанию) наставлений, встречающихся в византийской и славянской литературах как в разных житиях, так и в виде отдельных поучений.“ И привежда примери на поучения: Акир Премъдри, Варлаам и Йоасаф, Спанея и др. Изброява много преписи на такива поучения (XI—XVIII в.), без да ги групира (с. 203—204). Предпазлив относно произхода на това съчинение е и Е. В. Петухов.[22]

---

[22] Е. В. Петухов. Материалы и заметки из истории древней русской писменности. VII. Одно из поучений отца к сыну. — Известия ОРЯС, IX, 1904, кн. 4, с. 156—164. Посочени преписи вж. още у А. А. Назаревский. Библиография древнерусской повести. Л., 1955, с. 49 сл.

В случая за нас интерес представляват преписите, отнасящи се за поместеното в Симеоновия сборник „Поучение на баща към своя син“. По-специален интерес пораждат южнославянските преписи на поучението, които не са много. Тук ще посоча само два такива преписа, като публикуването и проучването на текста оставям за друго място. Единият се намира в ръкописен сборник от първата половина на XV в., сръбска редакция (сега е в Скопската митрополия, без инвентарен номер), слово 47 по ред: Нѣкоего ѡтца кь сиоу своемꙋ словеса дꙋшеполезнаꙗ. Благослови, ѡтче.

Запазен е само един лист от началото на словото.[23] Другият препис е в ръкопис също от XV в., среднобългарска редакция, № 298 от ръкописната сбирка на Библиотеката при Румънската академия на науките (по описа на А. И. Яцимирски № 143). Словото е на л. 156—159: Слово нѣкоего старца кь сн҃оу своемꙋ дх҃овномоу.[24] Ще предам малка извадка от началото му за съпоставка със Симеоновия сборник:

Слово нѣкоего старца кь сн҃оу своемꙋ дх҃овномоу

Сн҃ꙋ и чѧдо мое, прїклонї ꙋхо твое и послꙋшаи ѡц҃а твоего, сьвѣⷣщаго ти спⷭнїа. Чѧдо, приближи раꙁꙋмь срⷣца твоего и вьнꙋши гл҃ы оц҃а твоего. Нѣⷮсѫ бо на врѣдь дш҃и твоеи. Нѫ аще раꙁоумнѣ приемлеши ѫ, то кь цⷭртвїоу би҃ꙋ вождь ти бѫдеⷮ. Простри срⷣчнѣи очи, да каплѧⷣ ти словеса слатчаиша меда, могѫща ѡживиⷮ и бесьмр’тна ꙗвиⷮ тѧ. Нѫ что прьвое начьнѫ казати тѧ, сн҃ꙋ мои, что ти прьвое ꙗвлѧ? Мѧтежь ли или ꙁлобы свѣта сего, житие ли бл҃гꙋгодное, спⷭное? Паче би нама лѣпо помыслити, о,`чѧдо, ѿ Адама прѣѡц҃а нашеⷢ до сего дн҃е и вѣка нашего колико множество чл҃вкь бⷭы на ꙁемли и вь беспамѧти бышѫ. Єдинї же памѧтнї бышѫ и прославⷭишѫ на небеси и на ꙁемли, иже по ꙁаповѣдемъ би҃ꙗмъ всѧ дни своѫ пожишѫ и к’ единомꙋ вышнемꙋ вьꙁираахѫ, иже въ кротости пожишѫ и въ доброслови оуста своа оуⷭчинїшѫ, иже малымь свѣта сего не причⷭѧщаꙗхѫ, всѧ же своѫ мысль и веⷭ свое хотѣнїе на бесьмр’тное житие привлачаахѫ, и ѡ томь единомъ въꙁдыхаахѫ, и молѣхѫ вынѫ бг҃а, ꙗко доⷭиномь его ꙗⷮвисѧ.

---

[23] П. Илиевски. Две слова на Климент Охридски и едно на Іован Егзарх во еден ракописен зборник од XV в. — сп. Македонски јазик, VII, 1956, кн. 1, с. 77.

[24] А. И. Яцимирский. Славянские и русские рукописи румынских библиотек. — Сборник ОРЯС, т. 79, СПб., 1905, с. 451.

АРХЕОГРАФСКИ БЕЛЕЖКИ ЗА РАЗПРОСТРАНЕНЕНИЕТО НА СИМЕОНОВИЯ (СВЕТОСЛАВОВИЯ) СБОРНИК В СТАРИТЕ СЛАВЯНСКИ ЛИТЕРАТУРИ

КУЙО М. КУЕВ

В историята на българския народ цар Симеон е познат не само като виден държавен глава (893—927), но и като културен деец, като покровител на книжнината, като книжовник.[1] По време на учението си в Магнаурската школа в Цариград той успява да усвои отлично гръцки език и гръцката култура и затова бива наречен „полугрък“ (ἡμιάργος).[2] Неизвестният пък автор на одата „Похвала на цар Симеон“ го нарича „нов Птоломей“ и „книголюбец“, който е украсил дворците си с „всички божествени книги“. За Ив. Вазов той е и пълководец, и книжовник, и учен:

> А той беше учен, философ велик,
> и не се срамеше от своя език.
> И кога нямаше кого да надвива,
> той пишеше книги, за да си почива.
> („Паисий“)

Тази поетизация на Симеоновия образ не е резултат само на поетовата фантазия; в основата ѝ лежат реални факти. В приписка във влахо-български ръкопис от XVII в. среднобългарско правописание, някога собственост на Кондрицкия скит в Бесарабия, се казва: **а сѵмеѡⷮ цр҃ь блъгарскы и́спи́са мнѡ́гы кни́гы. и ꙗко дв҃дь цр҃ь на сла́ты, строуи игра́аше, и кни́гы па́че въсеⷮ лю́бѣаше.**[3]

---

[1] В. Н. Златарски. История на българската държава. I, 2. С., 1927, с. 278 и сл.; История на България. I. С., 1961, с. 109—121; С. Палаузов. Век болгарского царя Симеона. СПб., 1852; Д. Цухлев. Духовно-литературният живот на българския народ при цар Симеон. — СбНУ, кн. XII, 1895, с. 562—614; България 1000 години. С., 1930; Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина. I. С., 1943, с. 74—78, 213—219; Н. С. Державин. История Болгарии. II. М. — Л., 1943, с. 80—84; Е. Георгиев. Разцветът на българската литература в IX—X в. С., 1962, с. 271—298; История на българската литература. I С., 1962, с. 158—163; В. Сл. Киселков. Проуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956, с. 118—127.

[2] В. Н. Златарски. Цит. съч., с. 280.

[3] Л. Милетич. Цар Симеон, споменат в един среднобългарски ръкопис. — Български преглед, IV, 1898, кн. 7, с. 159; Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина. I, с. 216.

По Симеонова повеля презвитер Григорий[4] превежда част от Стария завет (т. нар. Осмокнижие — Мойсеевото Петокнижие, книга Исус Навин, книга Съдии, книга Рут), а Константин Преславски — Четири слова против арианите.[5] С името на Симеон се свързват още сборниците Златоструй[6] и т. нар. Симеонов (Светославов) сборник, за който тук ще стане дума по-надолу.

Сборникът е преведен от гръцки на старобългарски по времето на Симеон, когато той вече е цар, т. е. между 913 и 918 г.,[7] както се вижда от „Похвала на цар Симеон“. В края на сборника е поместен кратък летопис („лѣтописьць въкратцѣ“), който започва от Август и свършва с Константин и Зоя. А знае се, че Зоя царува до март 919 г., когато Роман Лакапин я изгонва от престола и я праща в манастир.[8] При това положение на нещата сборникът ще трябва да се е появил най-късно някъде до началото на 919 г.

Появил се в Преслав, сборникът остава по-нататък в столицата няколко десетилетия — около половин век. След това той е подложен на онази съдба, на която са подложени многобройни други старобългарски писмени паметници — да бъдат изнесени от родните предели в чужбина и там да станат родоначалници на нови преписи или пък да изчезнат безследно. Първото изнасяне на ръкописи от пределите на България става по средата на X в. във връзка с походите на киевския владетел Светослав Игоревич. През 968 г. той завзема земите между Черно море и Дунав, т. е. днешна Добруджа, а през 969—971 г. минава през Стара планина и достига до Пловдив и Одрин.[9] Сега превзема и столицата Преслав, като пленява българския владетел Борис II със семейството му и брат му Роман. И днес общоприето е да се смята, че по време на втория Светославов поход е взет от Преслав и Симеоновият сборник и отнесен в Русия.[10]

II

Попаднал на руска почва, по-нататък сборникът става родоначалник на редица преписи, някои от които са копия, а други са се отклонили в някои отношения от своя първообраз. Познати са ми следните преписи, които в крайна сметка възлизат към Симеоновия сборник.

1. *Светославов (Воскресенски) препис*. През 1817 г. граф Николай Петрович Румянцев (1754—1826) изпраща на свои разноски археографска екс-

---

[4] И. Е. Евсеев. Григорий пресвитер, переводчик времени болгарского царя Симеона. — Известия ОРЯС, VII, кн. 3, СПб., 1902.

[5] А. Горский и К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. II, 2. М, 1859, с. 32—41; А. Милев. Старобългарският превод на „Четири слова против арианите“. — Старобългарска литература, II, С., 1977, с. 61—73.

[6] В. Малинин. Исследование Златоструя по рукописи XII века. Императорской Публичной библиотеки. Киев, 1878.

[7] В. Н. Златарски. История. I, 2, с. 368—374; Ст. Романски. Симеоновата титла цѣсарь. — Български преглед, I, кн. 1, С., 1929, с. 125—128; Ив. Снегаров. Коронясан ли е бил княз Симеон в Цариград през 913 г. — ГСУ, Богословски фак., т. XXIV, 1947.

[8] В. Н. Златарски. История. I, 2, с. 402; Б. Ст. Ангелов. Из старата българска, руска и сръбска литература. II. С., 1967, с. 78—79.

[9] В. Н. Златарски. История. I, 2, с. 575 и сл.; М. Дринов. Съчинения. I. С., 1909, с. 460—488; О. Карышковский. О хронологии русско-византийской войны при Святославе. — Византийский временник, V, 1952, с. 128 и сл.; В. Мошин. О периодизации русско-южнославянских литературных связей X—XV вв. — Труды ОДРЛ, т. XIX, 1963, с. 52—53.

[10] П. Динеков. Стара българска литература. I. С., 1950, с. 102; В. Сл. Киселков. Проуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956, с. 124; Е. Георгиев. Разцветът на българската литература в IX—X в., с. 280.

педиция из Московска епархия с цел да проучи и да събере стари ръкописи и документи, свързани с историята на Русия. За целта са определени двамата млади учени Павел Михайлович Строев (1796—1876) и Константин Ф. Калайдович (1792—1832). На 9 юни те напускат Москва и се отправят по Волоколамското шосе с цел да посетят преди всичко Воскресенския манастир, намиращ се около 60 км западно от Москва, и Волоколомския манастир, недалеко от гр. Волоколамск. На 10 юни Строев и Калайдович вече са във Воскресенския манастир, наречен Нови Йерусалим. Още същия ден те започват да разглеждат ръкописите в манастирската библиотека и тук попадат на сборник, вписан в манастирския опис под заглавието „Сборникъ или нравоучение изъ книгъ Соломоновскихъ“. Фактическият откривател е Константин Калайдович. По-късно той пише: „Сей бесценный памятник найден мною (10 йюня 1817) между рукописями Воскресенской Новойерусалимской библиотеки.“[11] Калайдович прави и кратко описание, което сега се намира в архивата му в Публичната библиотека в Ленинград (ф. 328, № 112, л. 3—4).

Ръкописът съдържа 266 пергаментни листа, голям формат, устав в две колони. Писан е от дяк Йоан за киевския владетел Светослав Ярославович (1027—1076), син на Ярослав Мъдри. На л. 263 се чете: въ лѣто ѕфп҃а. написа ӏѡаннъ диакъ изборьникь сь. великоуоу кнѧзю ст҃ославоу. Или: 6581—5508 = 1073 г. На първия лист е изобразена фамилията на Светослав със следния надпис над главите: гълѣбъ. ольгъ. д҃адъ. рѡманъ. ꙗрославъ. кнѧгыни. ст҃ославъ. Децата са подредени по възрастта им, започвайки от найголемия. На втория лист имаме образа на Христа, а на л. 2б е дадена похвалата на княз Светослав. На л. 4 в орнаментирано каре е поместено заглавието на сборника: съборъ отъ много оц҃ь. тълкованиꙗ о неразоумьныхъ словесьхъ. въ еуаггелии и въ ап҃лѣ и въ инѣхъ книгахъ. въкратъцѣ съложено. на памѧть и на готовъ отъвѣтъ. Непосредствено след заглавието следва първата статия: ст҃ааго василиа отъ того. еже на еуномиа, о ст҃ѣмь доусѣ. г҃и бл҃гслави о҃че. След това следват редица други статии: ст҃ааго кѵрилла алеѯандрийскааго. отъ того еже къ йеремии о ст҃ѣй троици (л. 5); йоустина философа о томь ѥже о правѣй вѣрѣ (л. 10б—13); Михаила Сѵнькела иероусалимьскааго Написаниѥ о правѣй вѣрѣ (л. 20б—23); о ст҃ыхъ и мирьскыихъ шести съборѣхъ (л. 23—27); Анастасиѥви отъвети. противоу нанесеныимъ ѥмоу. отъвѣтомъ (л. 27 и сл.). Исидора Пилоусийскаго отъ посълании (л. 56б—57); Ѳеодѡрово отъ врачевьныихъ (л. 57—57б); Маѯимово отъ главизнъ (57б—58б); Иѡсифово отъ Маковеи (л. 60б—62); Ѳеодѡритово отъ того ѥже о ст҃ѣй троици (л. 243б—246б); Лѣтописьць въкратцѣ (л. 264б—266). Похвалата на Светослав (Симеон) е на л. 2—2 (в немерена реч) и на л. 263б—264 намираме същата похвала, но вече в мерена реч.

Изобщо сборникът съдържа 383 статии от видни и по-второстепенни черковни дейци и книжовници от патристичния период в историята на християнската книжнина: Йоан Златоуст, Василий Велики, Григорий Богослов,

---

[11] К. Калайдович. Йоан Екзарх Болгарский. М., 1824, с. 102. Тук на с. 102—107 са дадени и кратки сведения за сборника.

Атанасий Александрийски, Кирил Александрийски, Епифаний Кипърски, Теодорит Кирски, Исидор Пилусийски, Юстин Философ и др. Сборникът има енциклопедически характер и е доказателство за тогавашната византийска образованост.

В първия момент вниманието на откривателите е насочено главно към миниатюрите, дело на старата руска живопис. Вестта за откриването на този паметник се разнася и предизвиква голям ннтерес сред културните кръгове. Румянцев, комуто най-напред съобщават за находката, крои планове за издаването на паметника и с тази цел преговаря отначало с Калайдович, а след това и с Ал. Востоков. Обаче до осъществяването на тази идея не се стига. От друга страна, още отначало у Румянцев се появява идеята за преписване на сборника. Задачата бива възложена на художника Ратшин, който прави точно копие с тази само разлика, че разделя думите. През октомври 1819 г. копието е вече готово и е изпратено в Петроград лично на Румянцев, с чиито средства е извършена цялата работа. В края на копието (л. 102—103) са дадени обяснителни бележки от преписвача, където той сочи как и с каква точност е направил преписа. „Весь сборникъ описанъ, или лучше сказать снятъ съ подлинника съ совершенною точностию.“[12] По-късно това копие бива описано заедно с цялата Румянцева сбирка от Александър Востоков: „Сборникъ для Великого князя Святослава Ярославича, писанный Йоанномъ дьякомъ въ двухъ отделенияхъ 1073 года. Списанъ и срисованъ съ хранившагося въ Воскресенскомъ Ново-Йерусалимскомъ монастыре пергаменного подлинника для Государственного Канцлера Графа Румянцова въ 1819 ^{м} году Александромъ Ратшинымъ.“[13] Това заглавие е поставено пред първата и пред втората част.

Преди да почне описанието по глави, Востоков отбелязва, че въпросният сборник не е дело на славянски книжовник, а е превод от гръцки сборник и сочи такъв от Коаленовата библиотека в Париж, описана от Монфокон (codex CXX. olim CCIX, pag. 192—195) с малки различия. Тези малки различия показват, че на гръцки е имало и друг такъв сборник, който може да бъде първообраз на славянския. Тук е възможно и друго обяснение, а именно: Симеон е изпуснал някои статии в гръцкия оригинал, тъй като ги е намерил за неподходящи за него. Тази мисъл става по-приемлива на фона на сборника Златоструй. Срещу славянските заглавия Востоков дава обикновено латинските и гръцките. Востоков отбелязва и някои езикови особености на паметника: много често се среща голямата носовка.

Тъй като скоро след откриването на паметника първият лист с миниатюрата на семейството на княз Светослав изчезва, сред отговорните среди се появяват опасения относно сигурността на целия паметник и се идва до мисълта за неговото пренасяне в по-сигурно книгохранилище. Затова председателят на Академията на науките А. Н. Оленин пише на 8 май 1834 г. писмо до московския митрополит Филарет, с което съобщава за изчезването на първия лист и го моли да се погрижи за запазването на сборника. Митрополит Филарет пише писмо до Синода, който от своя страна издава съответните нареждания и в резултат на всичко това през 1834 г. ръкописът бива изпратен на съхранение в Синодалната библиотека в Москва и причислен към библиотечните богатства. Намирайки се в Синодалната библиотека, сборникът става вече по-достъпен за научния и културния свят.

---

[12] Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года. С греческим и латинским текстами. С предисловием Е. В. Барсова и запискою А. Л. Дювернуа. М., 1884, с. V. Изданието е на ОИДР.

[13] А. Востоков. Описание русских и словенских рукописей Румянцовского музеума. — СПб., 1842, с. 499—506, № 356.

Особен интерес към сборника по онова време проявява О. М. Бодянски, който замисля да го издаде. Бодянски наистина работи дълго време върху ръкописа, но до издаване не се идва.[14] Когато Александър В. Горски (1812—1875) и Капитон И. Невоструев (умр. 1872) започват да описват Синодалната библиотека, те се спират и на сборника.[15] Тук са дадени не само заглавията на отделните статии, но и редица филологически особености на паметника. И до днес това описание си остава най-пълно и най-научно.

По-нататък идеята за издаването на сборника се подхваща от основаното през 1877 г. в Петроград Общество любителей древней письменности (ОЛДП). В края на 1880 г. сборникът бива издаден само в 360 луксозни екземпляра фотолитографски под заглавие „Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года“. Петроград, 1880. През 1884 г. пък Общество истории и древностей российских (ОИДР) издава в редовен печат части от сборника под заглавие „Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года. С греческим и латинским текстами. С предисловием Е. В. Барсова и запискою А. Л. Дювернуа“. Изданието е ценно както със статиите на Барсов и Дювернуа, така и с гръцките и латинските паралелни текстове.

Оригиналът на Изборника се пази в Синодалната библиотека до 1920 г., когато съгласно нареждането на Министерството на народната просвета[16] цялата Синодална сбирка минава на съхранение в Историческия музей (ГИМ) в Москва. Тук тази богата сбирка запазва своята самостоятелност.[17] Въпросният сборник е под сигнатура Син. 31 Д.

Днес този паметник привлича все повече и повече вниманието на учените. Около него вече се е натрупала сравнително богата литература.[18] По случай 900 години от появата на преписа от 1073 г. от 31 октомври до 3 ноември 1974 г. се състоя симпозиум в Ленинград, а в София през октомври 1976 г.

Днес по въпроса за едно научно издание на сборника много се говори, но все още не се е пристъпило към осъществяването на тази идея.

2. Хилендарски препис. Ръкописът е от XIII в., без начало и край. Съдържа 257 листа 1°, едър устав, в две колони, сръбска редакция. Собственост е на Хилендарския манастир в Атон (№ 24). Днес сборникът е разкъсан и части[19] от него се намират в различни библиотеки: два листа в сбирката на В. И. Григорович в Москва, библиотека „Ленин“ (ф. 87, № 19.

---

[14] Бодянски успява да отпечата само няколко коли, тъй като той умира през 1877 г. преди цялото отпечатване. От запазените части се вижда, че той е искал да даде паралелно със славянския текст още гръцкия и латинския. Сега тези материали се намират в сбирката на А. А. Титов в ГПБ — Ленинград (Тит. 773). Вж. А. А. Титов. Описание славянорусских рукописей, находящихся в собраний А. А. Титова. V. Сборники. М.. 1906, с. 447—448, № 1664 (773).

[15] А. Горский и К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. II, 2. М., 1859, с. 365—405, № 161.

[16] Отчет ГИМ за 1916—1925 гг. М., 1926, с. 33.

[17] М. В. Щепкина и Т. Н. Протасьева. Сокровища древней письменности и старой печати. М., 1958, с. 12 и сл.

[18] К. М. Куев. Симеоновият сборник и неговите потомци. — ГСУ, Фак. по славянски филологии, т. 67, 1974; Изборник Святослава 1073 г. М., 1977. Тук са поместени редица статии на български и съветски учени върху паметника; К. М. Куев. Бележки за съчинението на Георги Хировоск „*Περὶ τρόπων*“ в старославянските литератури. — Старобългарска литература. II. С., 1977, с. 46—60; Б. Пейчев. Философският трактат в Симеоновия сборник. С., 1977.

[19] Снимки от частта в Хилендар притежава Кл. Иванова, на която тук изказвам благодарност за това, че ми услужи за временно ползуване на тези снимки. Повече за Хилендарския препис вж. тук статията на Кл. Иванова.

М., № 1702). Вж. А. Викторов. Собрание рукописей В. И. Григоровича. М., 1879, с. 13—14; Предварительный список славянорусских рукописей XI—XIV вв., хранящихся в собраниях СССР (для „Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР, до конца XIV века включительно“). Археографический ежегодник за 1965 г., М., 1966, с. 253, № 1198. На първия лист имаме части от 17-ия въпрос на Анастасий Синаит. Започва така: Соупостатыи и постав҄лю лице своѥ над вами и падете прѣд врагы вашими... В Изборника от 1073 г. този текст е поместен на л. 102б—104б. На л. 2 също са поместени части от въпросите (56, 142 и 143) на Анастасий Синаит. Началото гласи: въ҃згла каꙗ ли змиꙗ своѥго соупроуга погоубити хощеть така... В Изборника от 1073 г. е на л. 173б—175б. Други фрагменти от този сборник сега се намират в библиотеката на Академията на науките в Ленинград: БАН 13. 7. 1, в сбирката на П. А. Сирку № 57, в сбирката на А. А. Дмитриевски № 3. Вж. Изложба српске писане речи. Београд, 1973, с. 35, № 87.

В своя отчет за командировката си в чужбина през втората половина на 1894 г. В. М. Истрин дава редица сведения за Хилендарския препис № 24 и отбелязва следните статии, които се срещат и в Изборника от 1073 г.: Поч҄то не възбрани бъ҃ Ѥвфаѥви положити трѣбою дщере акы и Авраамоу... (Изборник от 1073 г., л. 118); Чесо ради ѡбрѣзати се ѥмоу повѣ҃ле... (Изборник от 1073 г., л. 136б); Почто трѣбою положити велꙗ бъ Авраамоу юницею трѣлѣт и козою тризою... (Изборник от 1073 г., л. 135б) и др. От съпоставките, които по-нататък прави Истрин, се вижда, че Анастасиевите „въпроси и отговори“ напълно съвпадат в Изборника от 1073 г. Според него „сборникът не е преведен, а е самостоятелно славянско произведение и при това с твърде разнообразен характер“. Вж. В. М. Истрин. Отчет командированного за границу приват-доцента Московского университета Василия Истрина за второй половину 1894 г. ЖМНП, април, ч. 304, 1896, с. 48—63. С този сборник се занимава и П. А. Лавров. Той също сочи някои общи с Изборника статии: Что ѥ҇ ѥфоудь им҄же въ҇праше ст҃л҄ ба҃ (Изборн. л. 120^{б}); Ст҃го ѥпифаниꙗ ѡ двоюнадесете камикоу иже бѣхоу на логы (Изборн., л. 121^{б}); Ї̈ѡана Дамаскина ѡ македоньскыихь мц҇иихь... (Изборн., л. 261). Освен това Лавров сочи, че в Хилендарския препис има статия „за книгите от Стария и Новия завет“ (Изборн., л. 252—253). Доколкото си спомня, още отбелязва, че в сборника има и статията на Георги Хировоск „За фигурите“. Вж. П. А. Лавров. Апокрифические тексты. — СбОРЯС, т. 67, 1899, с. VIII—XIII; Л. П. Грязина и Н. А. Щербачева. К текстологии Изборника 1073 г., с. 84—86. За отбелязване е и следното обстоятелство: Лавров не само сочи, че в двата паметника има редица общи статии, но и преводът им е един и същ.

Ето още няколко статии, които се срещат и в Изборника от 1073 г. Ѳеѡдоритово ѿ врачевьнїй (л. 150; Изборн., л. 167); Ѳеѡдоритово ѿ неразоумный (л. 151; Изборн., л. 129); ст҃го ѥпифанїа ѿ панарии (л. 150; Изборн., л. 240б); Ѳеѡдоритово ѿ тоѓ ѥже ѡ́ ст҃ѣи троици (л. 187б; Изборн., л. 243б); мц҃и по римлꙗномъ. ѡ различ҄ныихь мц҇ихь. а. мар҄та. ла. сладко ꙗ́жь и пн .в҃. апрнлꙗ .л҃. рѣпы не ꙗжь .г҃. маꙗ .л҃а. прасета не ꙗжь, и т. н. (л. 192; Изборн., л. 251).

3. Букурещки препис № 72. Ръкописът е от XIII—XIV в., съдържащ 245 пергаментни л. 1°, полуустав, сръбска редакция, без начало и край. До края на XIX в. е собственост на Гр. Н. Ману. На 31 януари 1896 г. Ману го подарява на Румънската академия на науките в Букурещ. Най-напред е описан от Ал. И. Яцимирский. Славянские и российские рукописи румынских библиотек. — СбОРЯС, т. 79. СПб., 1905, с. 198—204, № 73; вж. и P. P. Panaitescu. Manuscrisele slave din biblioteca Academiei RPR. Vol. I. Bucureşti, 1959, с. 87—88. Сега ръкописът се пази в ръкописния отдел при Румънската академия на науките в Букурещ под сигнатура: mss. slav. 72.

По своя състав сборникът е много близък до Светославовия (Симеоновия) от 1073 г., само че редът на статиите е по-друг. Според А. Яцимирски (цит. съч., с. 202) преводът е същият, който е и в Изборника от 1073 г., само че „значително подновен“. Статиите в първата част сега имат нова номерация. Началният текст на сборника при сегашното положение е следният: ющоу вь сьразоумь вь послоушанне хⷭ҇во. ѡбаце не вседльжны ѥсмы мнѣтн помыслн нспытаѥмн.. След това идва паладнѥво. о҃ расоуже̑ннї.

На л. 72 имаме: вьпросн н ѿвѣтн грнгорнꙗ бгⷭ҇ловца н васнлнꙗ (Изборн., л. 214б); на л. 75 четем: ѿ апⷭ҇льскы запоⷯвѣден нсннскаго ѿ того ѥже ѥⷭ҇ ѡч҃е наⷲ҇ (Изборн., л. 28б); на л. 74 започват Анастасиевите въпроси и отговори: анастаснѥвы ѿвѣⷮ҇ нанесенным ѥмоу ѿвѣтомь ѿ нѣкыⷯ правовѣрныⷯ (Изборн., л. 27). С тези „въпроси и отговори“ започват някои потомци на Симеоновия сборник: Румянцов № 6, Петрозаводски (Ленинградски). На л. 117б имаме статията на Епифаний Кипърски: ст҃го епнфаннꙗ ѡ вı҃. камыкоу (Изборн., л. 121б). Тази статия намираме и в Хилендарския препис. На л. 235—237 е съчинението на Георги Хировоск за поетическите фигури: Геѡⷬ҇гна хꙋровскаго. вьпроⷭ҇ ѿ ѡбразѣхь (Изборн., л. 237б). Съчинението на Хировоск по този препис е издадено от Дж. Трифуновић. Георгија Хировоска расправа о песничким сликама у српском средњовековном рукопису. Књижевна историја, II (10), Београд, 1970, с. 350—367 (в транскрипция и фототипно). На л. 244—245б са поместени статии с летописен характер (Изборн., л. 247). Тук е застъпено александрийското летоброене: Христос се родил през 5500 г. от създаването на Адам, кръстил се през 5530 г., а пострадал през 5533 г. В старославянските текстове това летоброене е много разпространено. На л. 245б имаме: нсхнѥво ѿ того ѥже ѡ хⷭ҇вѣ роже̑нїе. Говори се, че Христос се е родил през 6000 г. от сътворението на света. И тази статия се среща в Изборника.

От сравнението на преписите се вижда, че този именно препис е по-близък от Изборника, отколкото Букурещкият препис № 310.

4. Онфимов препис. Ръкописът съдържа 164 л. 1°, пергамент, в две колони, полуустав, руска редакция със следи от българизми — среща се голямата носовка. От приписката на л. 160б, поместена преди съдържанието на сборника (л. 161—164б), се вижда, че ръкописът е писан от инок Онфим в Андрониковия манастир в Москва през 1403 г., по времето на митрополит Киприан и княз Василий Дмитриевич: но ѡбаⷱ трꙋдиѣ краꙗ достигоⷯ лѣ҃тоу соу҃щоу ѕ . ѧ. ві. индикта ві҃ мⷭца ѡктабрѧ въ кд҃, на памѧⷮ ст҃го арефы, въ кнѧжьствоующоⷨ градѣ великоⷨ москъвѣ. при державѣ великаⷢ кнѧзѧ васїлья дмитреевиⷱ при архиепискꙋпѣ всеꙗ рꙋси митрополитѣ кипріанѣ въ прⷭчтѣи ѡбители великаго сп҃са ѡбраза нерꙋкотворенаго. въ монастырѣ андрониковѣ и при игꙋменьствѣ савинѣ в чаⷭ҃ . е. нощи грѣшныи ѡнъфимъ написаⷯ сборниⷦ сии. Или: 6912—5508=1404. Но тук е посочен октомври. А това значи, че изчислението е правено по септемврийската година; по януарската ще трябва да се намали с една единица — 1403 г.

Някога Андрониковият манастир е бил голям монашески и книжовен център. Намирал се е вън от Москва, а сега е в североизточните краища на града. След Октомврийската революция замира за известно време. Сега е музей на изкуството: има много икони и само няколко ръкописа.

По-късно ръкописът попада в Синодалната библиотека в Москва. Вж. архим. Савва. Указатель для обозрения Московской патриаршей (ныне Синодальной) библиотеки. М., 1858, с. 227—228, № 275. После по-подробно бива описан от А. Горский и К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. II, 2. М., 1859, с. 406—409, № 162. През 1920 г. заедно с останалите ръкописи от Синодалната библиотека ръкописът бива пренесен в Историческия музей (ГИМ) в Москва, където и сега се намира под сигнатура Син. 275 (или ГН 162).

От л. 1—77 съдържанието се покрива с онези глави и творби, които имаме във Воскресенския препис от 1073 г, и то в същия ред. Вж. L. Massing. Studien zur Kentniss des Izbornik Svjatoslava vom J. 1073. ASlPh B. 10 (1886), c. 78 и сл. Пред втория отдел няма съдържанието на следващите в него статии; то е отнесено към края на ръкописа и е включено в заглавията на двете части. Във втората част има вече по-съществени отклонения. Така например втората част във Воскресенския препис започва с ѳеодоритово ѿ неразоумныхъ; тук то е изпуснато.

5. Кирилобелозерски от XV в. През лятото на 1847 г. С. Шевирев напуска Москва и предприема пътуване по северните руски предели с цел да се запознае непосредствено със старините. Между другото той посещава и Кирилобелозерския манастир, намиращ се източно от Петроград (Ленинград). Дълго време манастирът е важен културен и книжовен център (вж. Л. И. Денисов. Православные монастыри Российской империи. М., 1908, с. 583—585). И в манастирската библиотека той попада на Изборника, който се пази под № 118. Вж. С. Шевырев. Поэздка в Кириллобелозерский монастыр ваканционные дни в 1847 году. Ч. II. М., 1850, с. 30—32. Ръкописът съдържа 419 л. 8°, полуустав, руска редакция, хартия; състои се от две части. От л. 7 до л. 198 е първата част: съборъ ѿ мнⷪгъ ѿ҃цъ толкованиꙗ ѡ неразоумныⷯ словесеⷯ. въ еуаⷢлии. и въ апⷭлѣ. и въ инѣⷯ кнїгахъ. въ краⷮце сложено на памѧть и на готовъ ѿвѣⷮ.

Съдържанието на сборника е дадено на л. 1—6, а на л. 6б е поместена похвалата на цар Симеон, в първия ред на която стои вече не името на Светослав, както във Воскресенския препис, а името на Симеон. Оттук вече се вижда, че първоначално сборникът е бил изготвен за българския владетел Симеон. Воскресенският препис има 383 статии, а този 229; съдържанието на Кирилобелозерския препис не съвпада със съдържанието на преписа от 1073 г.; на л. 205б—207 е поместена статия от Григорий Богослов, която няма в преписа от 1073 г., а именно: очне бо єⷭ҇ полѹчнтн бл҃гоє…

Ето някои статии, които са взети от Изборника: л. 1: ст҃го васлїа ѿ тог҃ єже на євномна ѡ ст҃ѣмь д҃сѣ (Изборн., л. 4); л. 13—26: ст҃го кѵрїла алеѯандърьскаго ѿ того, єже къ єрмїн ѡ ст҃ѣн трⷪ҇цн (Изборн., л. 5); л. 26б—40б: поѹстнна н ѳнлосоⷮ҇ о томъ єⷤ҇ к о правон вѣрѣ (Изборн., л. 10б); л. 50б—55: мнхаила сѵнкела нерⷭ҇лмьскаго напнсанїє ѡ правѣн вѣрѣ (Изборн., л. 20б); л. 207: ѳєѡдорнтово ѿ неразоумныⷯ҇ (Изборн., л: 129); л. 362—366: геѡргїа хоѹровьска о ѡбразѣⷯ҇ (Изборн., л. 237б); л. 366: єпнфаннево ѿ понарїн (Изборн., л. 240б) и др.

През втората половина на XIX в. ръкописите от Кирилобелозерския манастир биват преместени в библиотеката на Петроградската духовна академия, където се пазят до 1919 г. След това те се пренасят в Публичната библиотека в Ленинград, запазвайки своята самостоятелност като сбирка. Все още те нямат печатан опис. Въпросният ръкопис тук се пази под сигнатура: Кир.-Бел. $\frac{5}{1082}$.

6. Букурещки препис № 310. Сборникът е от XV в. и съдържа 350 л. 1°, полуустав, сръбска редакция, но със следи от голямата носовка. Това показва, че оригиналът е бил български. По-рано ръкописът е бил собственост на Националния музей на древността в Букурещ (вж. А. И. Яцимирский. Славянские и российские рукописи румынских библиотек. — СбОРЯС, т. 79, СПб., 1905, с. 485—488, № 156). По-късно заедно с цялата сбирка от музея ръкописът минава в Академията на науките в Букурещ, където и сега се намира под сигнатура: mss. slav. 310.

В редица случаи и този сборник показва сходство с Изборника от 1073 г. Така например на л. 330б—333б е поместена статията на Георги Хировоск за поетическите фигури, която имаме и в Изборника: геѡргна хнровскаго въпрⷭ҇ ѡ ѡбразѣⷯ҇. творчсцѣн ѡбразы соѹть .к҃з. (Изборн., л. 237). Този препис е издаден от белградския професор Ђ. Трифуновић, в Књижевна историја, II (10), Београд, 1970, с. 376—382 (фототипно).

На л. 333 намираме ѳєѡⷧ҇рнтово ѿ того еже ѡ ст҃ѣн тронцн (Изборн., л. 243б). На л. 338 са поместени летописни бележки, които също намираме и в Изборника (л. 247б): Христос се родил през 5500 г. и пострадал през 5533 г.; сочи се, че според някои Христос се родил през 6000 г. от Адам. Тази статия се среща и в други преписи: Толстоев препис, Втори Кирилобелозерски и др. На л. 115—117б имаме: поѹченїє полєзьно по алфавнтоѹ .а҃. безметежна оѹмь храни ѿ жнтѣнскыⷯ҇ съблазнен. В други преписи този акростих не ми е познат.

Сравнението на двата сборника — Воскресенски и № 310 — показва, че преписвачът не е преписвал буквално, а е съставял; той взема от Изборника материал, но използува и други източници с оглед на своята цел. В сравнение с Букурещкия препис № 72 т зи препис показва много по-голямо отклоненне от Изборника.

За двата преписа в Букурещ № 72 и № 310 вж. и статията на Г. Михаила (Две копии Симеонова сборника в библиотеке Румынской академии. — Nahtigalov zbornik. Ljubljana, 1977, с. 255—280).

7. Толстоев препис. Преписът е от XV в. и съдържа 224 л. 4°, полуустав, руска редакция, от сбирката на граф Ф. А. Толстой. Вж. К. Калайдович и П. Строев. Обстоятельное описание славянороссийских рукописей графа Феодора Андреевича Толстого. М., 1825, с. 276, № 100, отд. II. Тук обаче не се дават никакви конкретни данни за ръкописа и неговото съдържание. През 1830 г. част от Толстоевата сбирка постъпва в Публичната библиотека в Петроград, където и сега се пази, но не вече като отделен фонд. Сега тук ръкописът е под сигнатура: Q.I.208. В началото на сборника липсват много листа. На л. 7—10 според сегашната пагинация имаме следното киноварно заглавие: съборникъ ѿ многыхъ ѿ҃ць толкованїа· о неоудобьразоумныⷯ словесехъ. въ еѵⷢлїи. и въ апⷭлѣ. и въ инѣⷯ многыхъ бжⷭтвныхъ писанїихъ въ кратцѣ сложено. на памать и на готовъ ѿвѣтъ. ст҃го василїа. ѿ тогоже на евномїа о ст҃ѣмъ дс҃ѣ. Това е заглавието, което имаме и в преписа от 1073 г. и др. След това следват редица статии, взети от Изборника: л. 10: ст҃го кѵрїла александрьскаго ѿ того еже къ неремїи. о ст҃ѣи тⷪрици (Изборн., л. 5); л. 17—22б: иоустина философа о тоⷨ еже о правѣи вѣрѣ (Изборн., л. 10); л. 33—37: златооустаго еже къ кориноомъ (Изборн., л. 17); л. 37—41: о ст҃ыхъ въселенскыхъ шестиⷯ съборѣⷯ (Изборн., л. 23); 207—209б: геѡргїа хѵровска о ѡбразѣⷯ (Изборн., л. 237б); л. 217—219: евсевїево ѿ лѣтниихъ (Изборн., л. 247б). Статията има хронологически характер. Намираме я и в други преписи: Барсов, Втори Кирилобелозерски и др.

8. Румянцев препис № 6. Преписът е от XV в. и съдържа 306 л. 4°, полуустав, руска редакция със следи от българизми. По-рано е собственост на граф Н. П. Румянцев, а сега е в библиотеката „Ленин“ в Москва (ф. 256, № 6). Описан е от А. Востоков. Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума. СПб., 1842, с. 9—10, № 6. Известни сведения за него дава и Л. Масинг, ASlPh, B. VIII (1885), с. 389—395. Заглавието е следното: анастасїа ѿвѣти противоунанесеныⷯ емѹ ѿвѣтоⷨ нѣѡкыⷯ и правовѣрныхъ о различныⷯ главизнаⷯ. По същия начин започва и Петрозаводският (Ленинградски) препис. Това обстоятелство ни навежда на мисълта, че и двата преписа спадат към една група. Преводът на статиите е същият, който имаме и в Изборника от 1073 г., само че със следи от българизми. Така например въпрос шести тук е: добро ли еⷭ василь исповедати, а в Изборника имаме: добро ли ѥсть прѧмь исповедати. На л. 33 имаме: аще ли свѣне сего, а в Изборника е: аще ли кромѣ сего. Вж. А. Востоков. Цит. съч., с. 9—10. Ясно е — съставителят на този сборник е променил някои изрази с оглед на руски език, за да станат по-разбираеми за руския читател. Ето и някои статии, които срещаме и в Изборника: л. 248: ѳеоⷣра презвитера раитиска о тѣⷯ; на л. 145: о естьствѣ; на л. 251: о собьствѣ. Следващата в Изборника 18ª статия тук е изпусната, като веднага след това следват на л. 252: вопроси и ѿвети григорїа бг҃ословца и василїа. На л. 255 имаме: ѳеодоритово отъ тоⷢ еже о ст҃ѣи троицѣ, на л. 259б е: августина ѿ оуставныхъ. Дотук статиите съвпадат със статиите в Изборника. Вж. L. Masing, ASIPh, B. IX, 1886, с. 78—110. На л. 260б е поместена първата статия, която вече не съвпада с Изборника: въпрошанїа и ѿвѣти еѵⷢльскыхъ словесъ сказана василїеⷨ и ѳеологомъ григорїемъ.

Стойността на този препис се състои преди всичко в това, че той служи за попълване на някои места в Изборника, където са изгубени листа.

9. Новгородски (Софийски) препис. Преписът е от XV—XVI в. и съдържа 170 л. 1°, полуустав, в две колони, руска редакция. До средата на XIX в. сборникът е собственост на катедралата „Св. София“ в Новгород, а след това заедно с останалите ръкописи от същата катедрала бива пренесен в библиотеката на Петроградската духовна академия. През 1919 г. ръкописите от Духовната академия стават собственост на Публичната библиотека в Ленинград, където и сега се намират, като запазват своята самостоятелност. Въпросният препис тук сега се пази под сигнатура: Соф. 1285. Досега ръкописът не е описван. На л. 1 имаме: си книгы повелѣньа х҃. б҃а. съборникъ. еже слове. ѿ многъ ѡц҃ъ толкованыꙗ ѡ неразоумьныⷯ словесѣ. въ еѵⷢлии и въ апⷭлѣ и въ псалтыри и въ паремьи. и въ прочихъ книгахъ. въ кратъцѣ съложено. на памѧть и на готовъ ѿвѣтъ и на причастье боудоущаго вѣка. послоушающимъ книгъ сихъ. и торѧщимъ повелѣваемаꙗ ими въ ѡставление грѣховъ гⷭи блⷭгви ѡч҃е · ст҃го василиꙗ ѡтъ того иже на евномиꙗ и ст҃ѣмь доуⷭѣ гⷭи іс҃ъ х҃е сн҃е бж҃ии. амиⷩь. Както се вижда, повтаря се положението в преписа от 1073 г., където се започва също със статията на Василий Велики срещу Евномий. На л. 5—8 е поместено вероизложението на Михаил Синкел „Ѡ правѣи вѣрѣ“, което се намира и в преписа от 1073 г. Това вероизложение се среща много често в старите славянски ръкописи. На л. 8—11б се дават доста подборни сведения за вселенските събори (Изборн., л. 23). Докато в редица други преписи няма сведения за VII вселенски събор от 787 г., тук има. В това отношение Новгородският препис се покрива с преписа от 1073 г. На л. 11б—12 е поместена статията на Юстин Философ „За правата вяра“ (оустина ѳилософа ѡ правѣи вѣрѣ), която намираме и в Изборника на л. 10. В лексикално и синтактично отношение статията се различава от същата статия в Изборника. Авторът на Новгородския препис заема от Изборника, но значително преработва заетото. Вж. Н. Н. Розов. Старейший болгарский „Изборник“ и его рукописная традиция. — Известия Академии наук СССР, Серия литературы и языка, т. XXVIII, М., 1969, с. 77—78.

10. Строев препис. Сборникът, в който се намира този препис, е от XVI в. и съдържа 363 л. 4°, полуустав, руска редакция. По-рано е собственост на Сергей Павлович Строев, а сега е в библиотеката „Ленин“ в Москва в Строевата сбирка (ф. 292, № 66; или Муз. 8295). Съдържа въпросите и отговорите на Анастасий Синаит: Анастасїа Синаискаг противꙋ нанесеннымъ емоу ѡтвѣтом нѣ ѡт кых правовѣрных о различных главизнах. Начало: Что єⷭ истовое знаменїе съврьшеннаго хрⷭтїанїна. ѿвѣт. вѣра права и дѣла бл҃гочⷭтива. На л. 284б—286 имаме: евсевїєво ѿ лѣтных; на л. 219—219б е статията на Епифаний: ст҃го епифана ѿ понарїи; на л. 113б—115 имаме:

ѳеωдоритово о промыслѣ. Вж. Л. П. Грязина и Н. А. Щербачева. К текстологии Изборника 1073 г. Изборник Святослава 1073 г. М., 1977, с. 84.

11. Барсов препис от 1519 г. Преди Октомврийската революция преписът е собственост на Елпидефор Василевич Барсов (1836—1917). След това става собственост съгласно завещанието на Барсов на ГИМ в Москва, където и сега се намира (Барс., № 309). Съдържа 269 л. 4°, полуустав, руска редакция. Първият лист липсва. Л. 1 и 2 по сегашната номерация не се отнасят към сборника — поместени са статии с богослужебен характер: животворѧщаго крⷭ҇та, каноⷩ҇ обⷨщїи праⷣзникомъ и препраⷣзньствомъ гⷭ҇кы. Така че Изборникът започва от л. 3 и има следното заглавие: о҄ко церковное илѝ собранїе въ кратцѣ ѿ сты҃ ѡц҃ъ василїа златоꙋста ѳеωдорита кирила оустина философа михаила маѯима ѳеолога евсевїа авгꙋстина сидора и прочиⷯ и толкованїе и на ст҃ое писанїе на тексты еѵⷭлїа аплⷭа и ветхаго завета. Веднага след това следва статията на Василий Велики срещу Евномий, само че тук стои на еѵⷢлїе вместо на еѵномїа. Статията завършва така: дх҃ꙋ не мѣсты раздѣльна, ни веки прїемаема ни расто.

Направените от Л. Масинг таблици показват голяма близост между този сборник и Изборника от 1073 г. Вж. ASlPh. IX (1886), с. 78. На л. 8—12 имаме: ст҃го кирила александрѣнска ѿ тоⷢ еж къ неремни ѡ ст҃ѣи троⷪ҇ици (Изборн., л. 5); на л. 12—21 е поместена статията на Юстин Философ: ноустина философа ѡ тоⷨ еже ѡ правои вѣрѣ (Изборн., л. 10б); на л. 30—34б четем: ѿ стыⷯ и мирьскыⷯ шести соборѣⷯ (Изборн. л. 23); на л. 35 и следващите са поместени Анастасиевите въпроси и отговори: анастасиеви ѿвѣти (Изборн., л. 27); л. 242б—246 е съчинението на Георги Хировоск: геѡргиꙗ хꙋровьска ѡ ѡбразѣⷯ (Изборн., л. 237б); на л. 253 е съчинението на Евсевий: еѵсевиево ѿ лѣтиⷯ (Изборн., л. 247б); на л. 255 четем: исоуліево ѿ тоⷢ еⷤ ѡ хвⷭѣ рождениⷣи (Изборн., л. 250).

В края на ръкописа, л. 269, е поместена приписка, от която се вижда, че ръкописът е писан през 7027 г. (7027—5508 = 1519).

12. Втори Кирилобелозерски препис. Преписът е от XVI в. и е поместен в сборник, който съдържа 344 л. 1°, полуустав, руска редакция, по-рано собственост на Кирилобелозерския манастир (вж. за ръкописите от този манастир тук № 5), а сега е в Публичната библиотека в Ленинград под сигнатура: Кир.-Бел. $\frac{75}{1157}$. Сборникът е озаглавен Книга о латиних, тъй като тук се говори много за т. нар. латинска ерес, т. е. за отделянето на Западната черква от Източната и за различията между тях (л. 13 и сл.). Така че Изборникът започва фактически от л. 61, и то със същото заглавие, което имаме и във Воскресенския препис от 1073 г.: съборъ ѿ мноⷢ ѡч҃ь толкованїа ѡ неразоумныⷯ словесеⷯ въ еѵⷢлїи. и въ аплⷭѣ. и въ инѣⷯ книгаⷯ. въ кратцѣ сложено. на память и на готовъ ѿвⷮѣ. ст҃го василїа, ѿ того еже на оуномїа. ѡ ст҃ѣмь доусѣ. По-нататък следват редица други статии, които имаме и в Изборника от 1073 г. Ето някои от тях: л. 64б: ст҃го коурила александрьскаго. ѿ того еже къ иеремїи ѡ ст҃ѣи троици (Избор., л. 5); на л. 73: иоустина философа о томь еже о правѣи вѣрѣ (Изборн. л. 10б); на л. 88б—91б: михаила соүнкела ерⷭ҇лимьскаго. написанїе о правѣи вѣрѣ (Изборн., л. 20б); на л. 92—96б: ѡ ст҃хь и мирскы шьсти съборѣ (Изборн., л. 23); на л. 96б: анастасїеви ѿвѣти (Изборн., л. 27); на л. 308б—312: геѡргїа хоровска ѡ̑ образѣ (Изборн., л. 237б); на л. 312: епифанїево ѿ понарїи (Изборн., л. 240б); на л. 315—318: феѡдорита ѡ тогоже о ст҃ѣи троици (Изборн., л. 243б); на л. 319б: еоусевїево ѿ лѣтны (Изборн., л. 247б). Тук се разглежда въпросът за раждането на Христа, като се излагат различни хронологически съображения.

Както се вижда, и този препис показва голямо сходство с Изборника от 1073 г.

13. Волоколамски препис. Преписът е от XVI в. и съдържа 195 л. 4°, полуустав, руска редакция. До 1859 г. е собственост на Волоколамския манастир (около 20 км от гр. Волоколамск). През март 1859 г. Ал. Горски настоява да се предадат ръкописите от Волоколамската библиотека в библиотеката на Московската духовна академия. Горски избира през лятото 236 ръкописа и ги пренася в Сергиев посад (сега Загорск) в библиотеката на Московската духовна академия. Между тези избрани ръкописи е и въпросният сборник. През 1882 г. ръкописите биват описани от йером. Йосиф. Опис рукописей перенесенных из библиотеки Йосифова монастыря в библиотеку Московской духовной академии. М., 1882. Тук сборникът е описан на с. 121—123 под № 137 (496). Номерът в скоби означава номера, под който ръкописът се е пазил във Волоколамския манастир. През 1928—1929 г. цялата сбирка от Московската духовна академия бива пренесена в библиотеката „Ленин“ в Москва, където и сега се намира, запазвайки своята самостоятелност — фонд 113. Сега тук въпросният сборник е под сигнатура: ф. 113, № 496.

В началото на ръкописа има празен лист, на който четем: „Вторая половина Изборника Святославова.“ На л. 1 е заглавието: съборникъ ѿ многъ ѡц҃ъ толкованїе, ѡ̑ неразоумны словесе. въ еѵⷢ҇лїи. и въ апостолѣ. и въ ины книга въ кратцѣ сложено. на памѧт. и на готовъ ѿвѣтъ. и на причастие боудоущаго вѣка. послꙋшающи книгꙋ си и творѧщи пѡвелѣваемаѧ ими. ѳеѡритово ѡ̑ неразоумны Кѷрилово ѿ тогоже о дховнѣи слꙋжбѣ. Златооустаго ѿ того еже ѿ. ме҃. памь. Следва статия от Григорий Богослов, но не тази, която е в Изборника от 1073 г., а друга: оуне бо єⷭ҇ полꙋчити бл҃гое. Същата статия имаме и в Кирилобелозерски препис от XV в. (вж. тук № 5). На л. 159б—164 е поместена статията на Г. Хировоск за поетическите фигури: Геѡргиѧ хоуровьска ѡ̑ образѣ творчести. ѡбрази соуть .кз҃. (Изборн., л. 237б).

Както се вижда, този ръкопис съдържа втората част от Изборника. Вж. Л. Грязина и Н. Щербачева. Цит. съч., с. 82.

14. Синодален препис. Преписът е от XVI в. и съдържа 468 л. 4°, полуустав, руска редакция, но често пъти се среща голямата носовка. По-рано ръкописът е собственост на Синодалната библиотека в Москва. Вж. А. Горский и К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. II, 3. М., 1862, с. 643—667, № 323. През 1920 г. ръкописът бива пренесен в ГИМ, където и сега се намира под сигнатура: Син. 561.

Ръкописът съдържа различни статии. От л. 3 нататък започват статиите, свързани с отделянето на Западната черква от Източната. След това идват повече от 40 статии, взети от Изборника от 1073 г.: с҃го вєⷧ҇ васнⷧ҇ ѿ тоⷢ҇ єⷤ҇ на ꙋномїа (л. 188; Изборн., л. 4); иⷤ҇ въ с҃тхь ѿ҃ца нжєⷢ҇ к҃ѵрнла алеѯаⷣнрьска о с҃тѣн трⷪ҇цн (л. 191б; Изборн., л. 5); Мнханла сѵнкела ꙇ҆єрⷭ҇лмьскаго напнсанїє о правѣн вѣрѣ (л. 203—205б; Изборн., л. 207); єпнфанїєво ѿ понарїн (л. 208—208б; Изборн., л. 240б); ꙋстнна фїлософа о правѣн вѣрѣ (л. 228—236; Изборн., 10б); с҃го анастасїа ѡ҆вѣтн (л. 239; Изборн., л. 27); геѡргїа хоровоска о образѣⷯ (л. 225—228; Изборн., л. 237б) и др. Посочените примери ясно показват, че съставителят на сборника взема статии от Изборника, но размества местата им.

15. Виленски препис. Сборникът е от XVI в. и съдържа 292 л. 1°, полуустав, руска редакция. От л. 17 нататък има надпис, който сочи, че през 1758 г. ръкописът е собственост на Жировицкия манастир (в областта на Минск). Възможно е тук да се и появил, тъй като Жировицкият манастир дълго време е бил книжовен център. След това ръкописът попада в библиотеката на Литовската духовна семинария във Вилно, а оттам в Публичната библиотека във Вилно. Описан е от Ф. Добрянский. Описание рукописей Виленской публичной библиотеки церковнославянских и русских. Вильно, 1882, с. 432—439, № 260 (172). След Втората световна война ръкописите от Публичната библиотека минават в библиотеката при Литовската академия на науките във Вилно, където и сега се съхраняват. Въпросният сборник тук е под сигнатура: slav. 260 (172).

Началото на ръкописа липсва; липсват също така листа по средата и в края. Съдейки по съдържанието, поместено в края, на първите липсващи листа е била поместена статията на Василий Велики срещу Евномий: с҃го васнлїа єⷤ҇ на єоѵномїа ѡ с҃тѣⷨ д҃се (Изборн., л. 4). Вследствие липсата на началния лист днес ръкописът започва със следните думи: лнающн всеѡбдєржащн вєздѣсѫщн творѧщн. От сравнението на текстовете се вижда, че не само по съдържание, но и по реда на статиите Виленският препис в редица случаи е копие на Воскресенския от 1073 г. Ето няколко примера: л. 1: с҃го кѵрнла алеѯандрⷩ҇ьскаго о тоⷨ єⷤ҇ къ ꙇєремїн (Изборн., л. 5); л. 25: ѡ с҃тыⷯ н мнрьскнⷯ шестн съборєⷯ (Изборн., л. 23); л. 54: маѯнмово єⷤ҇ ѡ нєдовѣдомыхъ (Изборн., л. 144); л. 134: фєѡдорнтово ѡ нєразѫмныхъ (Изборн., л. 129); л. 253: ѡ колнчествѣ н ѡ мѣрємыхъ (Изб. 231б); л. 260—263б: геѡргїа хⷡ҇ѡрнскаⷢ҇[20] ѡ отразєⷯ (Изборн., л. 237б); л. 263б: єпнфанїєво ѿ понарїн (Изборн., л. 240б); л. 267: фєѡдорнта єжє ѡ с҃тѣн трⷪ҇цн (Изборн., л. 243б); л. 270б: ѡꙋгостнна ѿ ꙋставныⷯ (Изборн., л. 247); л. 288б:

---

[20] Преписът е издаден от К. М. Куев. Бележки за съчинението на Георги Хировоск „Περὶ τρόπων“ в старославянските литератури. Старобългарска литература, II, С., 1977, с. 51—55.

оуказъ главамъ сіи рекомые книги. собоⷬ ѿ многыⷯ ст҃ыⷯ ѿц҃ь. тлъкованїа ѡ неразоумныⷯ словесеⷯ въ еѵⷢ҇лїи и в аⷭ҇пле, и во иныⷯ книгаⷯ. вь кратцѣ злѡⷤно на памеⷮ и на готоⷡ ѿвѣⷮ. ст҃го василїа еⷤ на еоуномїа ѡ ст҃еⷨ дс҃е. В съдържанието след статията за вселенските събори следват въпросите и отговорите на Анастасий Синаит, но в текста ги няма, тъй като са изгубени листа.

16. Пшемисълски препис. Сборникът е от края на XVI в. и съдържа 258 л. 1°, полуустав, руска редакция със следи от българизми — на много места голямата носовка е на своето етимологическо място. Според Е. Калужняцки ръкописът е копие на Светославовия Изборник: „Единственый, известный доселе список Изборника Святослава, и то в копии конца XVI века, находится в соборной перемышльской библиотеке под цифрою L. F. 8.“ Вж. Е. Калужняцкий. Обзир славянорусских памятников языка и письма, находящихся в библиотеках и архивах львовских. — В: Труды третьяго археологического съезда в Росии. Киев, 1878, с. 283. По-късно Н. Н. Розов отбелязва, че сборникът съвпада със Светославовия Изборник само до 18-а глава. Вж. Н. Н. Розов. Старейший болгарский „Изборник“, с. 77. Доколкото ми е известно, това е всичко, което се знае в науката за този сборник.

До Втората световна война ръкописът е собственост на униатската черква в гр. Пшемисъл, Югоизточна Полша. След това заедно с други ръкописи бива пренесен в Националната библиотека във Варшава, отдел „Специални събрания“, където и сега се намира под сигнатура: *акс.* 2699. От една приписка на л. 7—9 се вижда, че ръкописът е купен през 1668 г. в околността на Лвов за храма „Богоявление“. След това той бива пренесен в Пшемисъл.

Отначало, на л. 1—4б, е дадено съдържанието: събоⷬ ѿ многь ѿць тлъкованїа ѡ̓ нераⷥумныⷯ словесѣⷯ въ еѵⷢ҇лїи. и въ аⷭ҇плѣ. и въ инѣⷯ книгаⷯ. въ краⷮцѣ сложено на памѧⷮ и на готовь ѿвѣⷮ ст҃го василїа. ѿ того еⷤ на оуномїѧ ѿ ст҃ѣⷨ дс҃ѣ (Изборн., л. 4). По-нататък следват вече други статии, които имаме и в Изборника: л. 8—16: ст҃го кѵрила алеѯаⷩдрьскаго ѿ того еже къ еремеѫ ѡ ст҃ѣⷨ дс҃ѣ (Изборн., л. 5); л. 31—34: михаила син'кела ієрⷭ҇лиⷨскаго написанїе о правои вѣрѣ (Изборн., л. 20б); л. 34—38б: о ст҃ыⷯ ѡ мирьскыⷯ шьсти съборѣⷯ (Изборн., л. 23); л. 39: анастасиѡви ѿвѣти противоунанесеныⷨ емоу ѿвѣтомъ иѣ ѿ какыⷯ правовѣрныⷯ. ѡ различныⷯ главизнахъ въпроⷭ что еⷭ знаменїе съвръшенаго хрⷭтїанина (Изборн., л. 27); л. 71—72: феѡрово ѡ̓ враⷱвныⷯ.; л. 138—139: григорїа бг҃ословца слово. Начало: оуне бо еⷭ полоучати бл҃гое и снабдѣти ѡчищенїе. Тази статия липсва в Изборника от 1073 г., но я има в други преписи (Волоколамски и др.). На л. 170—171б е поместено съчинението на Епифаний Кипърски: ст҃го епифанїа ѡ вї. камыкѫ (Изборн., л. 121б); на л. 256—256б е пак съчинение от Епифаний: епифанїєво ѿ понарїи (Изборн., л. 240б); на л. 252—256 е съчинението на Георги Хировоск: григорїѧ[21] хоривьска ѡ̓ ѡбразѣⷯ. творичьстїи ѡтрази свт

---

[21] Преписът е издаден от К. М. Куев. Цит. съч., с. 55—58.

(Изборн., л. 237б). Името Григорий вместо Георги се среща и в Уваровия препис от XVII в., и в Овчинниковия.

17. Синодален препис. Сборникът е от XVI—XVII в. и съдържа 238 л. 4°, полуустав разни почерци, руска редакция, по-рано собственост на Синодалната библиотека в Москва (№ 558). Вж. А. Горский и К. Невоструев. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. II, 3. М., 1862, с. 761—771, № 331 (558). Сега ръкописът е в ГИМ, Москва, под сигнатура: Син. 558.

На л. 9—39 имаме: съборниⷦ многыⷯ ѿц҃ъ толкованє ѡ неоудобь разоумныⷯ словесⷯѣ. въ еуⷢ҇лїи и въ апⷭ҇лѣ. и въ и нѣхъ мнѡгыⷯ бж҃ественыⷯ писанїихъ, вь кратцѣ сложено. на памⷮѧ и готовь ѿвѣтъ. ст҃го Василїа. ѿ тогѡ на євномїа. ѡ͗ ст҃ѡмь д҃сѣ. ѿ шестоднѣвка. гнⷡ҇а .а.

След статията на Василий Велики следват други осем статии от: Кирил Александрийски за Св. Троица, от Юстин Философ за правата вяра, от Йоан Златоуст, от Исидор Пилусийски и др. Последната статия е съчинението на Михаил Синкел за правата вяра, но недовършено: Михаила сункела ієроусалимьскаго написаниѥ о правѣи вѣрѣ. Справката показва, че тук имаме буквално преписване на статиите от Изборника от 1073 г., поместени на л. 4—20б.

18. Егоров препис. Ръкописът е от първата четвърт на XVII в. и съдържа 241 л. 1°, полуустав, хартия, руска редакция. Подвързията е с дъски и кожа Преди Октомврийската революция ръкописът е собственост на московския старообрядец Е. Е. Егоров, събирач и търговец на стари ръкописи и икони, от старообрядческия център Преображенское кладбищче в Москва. През 1917 г. Егоров бива нападнат от криминални престъпници и убит. Сбирката му съдържа над 2000 единици различни материали и документи. Някои от ръкописите са от XIII в. Днес Егоровата сбирка е в ръкописния отдел на библиотеката „Ленин“ в Москва, образувайки самостоятелен фонд — фонд 98. Въпросният ръкопис е под № 745. Вж. Л. П. Грязина и Н. А. Щербачева. К текстологии Изборника 1073 г. Изборник Святослава 1073. М., 1977, с. 56—89. Грязина и Шчербачова са първите, които дават известни сведения за този препис. Сборникът е почти копие на преписа от 1073 г.

На л. 1 е поместено съчинението на Василий Велики против Евномий: Слово велкаго Василїа, ѡ бж҃ства, ст҃ѣм д҃сѣ. В преписа от 1073 г. тази статия също е поставена в началото на съдържанието (л. 4).

На л. 4 и сл. е съчинението на Кирил Александрийски за Св. Троица: Кирила еⷭ҇ппа алеѯандрїйскаго ѿ того еже ко і͗еремїи ѡ ст҃ѣи животворѧщеи трⷭ҇ци (Изборн., л. 5).

На л. 10б—18 имаме: Иоустина философа ѡ тоⷨ еⷤ ѡ правѣй вѣрѣ (Изборн., л. 26б—40б).

На л. 23—26 четем: Михаила сингела і͗ер҃мъскаго напиⷭ҇ ѡ вѣре (Изборн., л. 20б).

На л. 26—30 е статията за 7-те вселенски събора, а на л. 30 и сл. са въпросите и отговорите на Анастасий Синаит.

На л. 218—221б е статията на Георги Хировоск: Григорїа хорив'скаго ѡ͗ ѡбразеⷤ (Изборн., л. 237б).

На л. 221б—222 е съчинението на Епифаний Кипърски: Єпифанїєво ѿ понарїи (Изборн., л. 240б).

Посочените статии са достатъчни, за да се види родствената връзка между Егоровия препис и преписа от 1073 г.

19. Овчинников препис. Намира се в сбирката на П. Овчинников, която сега се пази в библиотеката „Ленин“, Москва, и образува самостоятелен фонд — фонд 209. Въпросният ръкопис е под № 108; съдържа 224 л. 1°, полуустав, руска редакция. Петър Алексеевич Овчинников е руски старообрядец от с. Городец на р. Волга (сега градче западно от гр. Горки). Подвързията е с дъски и кожа. Водните знаци показват, че ръкописът е от 1619 г. Вж. Л. П. Грязина и Н. А. Щербачева. К текстологии Изборника 1073 г., с. 83. Съставът на сборника почти съвпада с Изборника от 1073 г. И тук имаме: Съборъ ѿ многъ ѿцъ тълкованїа ѡ неразꙋмныⷯ словесѣⷯ. въ еѵⷢ҇лїи и въ апⷭ҇лѣ. и в̾ иныⷯ книгаⷯ. вкраⷮцѣ сложено. и на памѧть и на готовъ ѿвѣтъ.

На л. 1—4 са дадени заглавията на статиите, а на л. 5—7б имаме: Ст҃го васїлїа ѿ того еже на оуномїѧ ѿ стоⷨ дс҃ѣ (Изборн., л. 4).

На л. 7б—14 имаме: Слово ст҃го кѵрїила алеѯаⷩдрескаго ѿ того еже къ їеремїи ѡ ст҃ѣ трⷭ҇цы (Изборн., л. 5).

На л. 14—21б имаме: Иоустина философа ѡ. тоⷨ еже ѡ правѣ вѣ̏рѣ (Изборн., л. 10б).

На л. 21б—26 четем: ѿ того како вселї сѧ слово что ли есть въселенїе.

На л. 26б—29 е съчинението на Михаил Синкел за правата вяра: Михаила сиⷩкела їерⷭ҇лимска напиⷭанїе ѡ правѣ̏ вѣрѣ (Изборн., л. 20б).

На л. 29—32б е статията за шестте вселенски събора: ѡ̓ ст҃ыⷯ мирскыⷯ шести съборѣхъ (Изборн., л. 23).

На л. 33 и сл. са въпросите и отговорите на Анастасий. Начало: вѣра права и дѣла бл҃гочⷭ҇тиви (Избор., л. 27).

На л. 59б—60б имаме: Ѳеѡдорово ѿ врачєныхъ.

На л. 195б—196 имаме: Маѯїмово ѡ различныхъ соущїи естѣствѣ (Изборн., л. 195б).

На л. 198 е: ѡ собствѣ.

На л. 206б—209 е съчинението на Георги Хировоск за фигурите: Грїгорїѧ хорїв̾ска ѡ̓ ѡ̓бразѣⷯ творїчестїи ѡ̓бразы соуть .а҃. иносл овїе и т. н. Името „Григорий“ вместо Георги се среща в няколко преписа: Егоров препис, Пшемисълски, Уваров.

На л. 209 четем: Єпифанїєво ѡ понарїиⷯ (Изборн., л. 240б).

На л. 214 имаме: Євсевїєво ѿ лѣтниⷯ (Изборн., л. 247б).

Ръкописът завършва с приписка от писача, в която се казва, че ръкописът е писан през 7127 г. от с. св., а от Р. Хр. през 1619 г. от Козма Левковски. Вж. Грязина и Щербачева. Цит. съч., с. 83.

20. Уваров препис. Поместен е в сборник от XVII в., 4°, полуустав, молдавски почерк, руска редакция, от сбирката на Ив. Н. Царски. Вж. П. Строев. Рукописи славянские и российские, принадлежащие Ивану Никитичу Царскому. М., 1848, с. 774—775, № 721. По-късно бива купен от граф А. С. Уваров и в неговата сбирка влиза под № 757. Вж. архим. Леонид. Систематическое описание славяно-российских рукописей собрания графа А. С. Уварова. Ч. IV. М., 1894, с. 168—170, № 1843 (757), (721). През 1917 г. Уваровата сбирка постъпва в Историческия музей в Москва, където и сега се съхранява. Въпросният ръкопис е под сигнатура: Увар. 4°, № 757. Сборникът, в който е поместен преписът, се състои от два ръкописа, обединени в едно при подвързията. Вторият ръкопис, който съдържа слова, няма нищо общо с Изборника. От първия ръкопис е запазена само част — липсват л. 1—133. Така че в сегашния си вид ръкописът започва от л. 134. На л. 134—240 са поместени „Анастасиеви въпроси и отговори“, но непълни. По-нататък следват редица статии, каквито имаме в Изборника: о єстьствѣ (л. 241), о лици (л. 243б), Григорїа Хоⷮриска. ѡ образⷯѣ творⷯичестїи (л. 252б—258б), Єпифанїєво ѿ понари (л. 258), Ісжхїєво єⷤ ѡ х҃вѣ рожени̂и (л. 268) и др. Ясно е, че при съставянето на сборника авторът се е ръководил не един път от Изборника. Въпросът за връзката между този ръкопис и Изборника щеше да се реши по-правилно и по-убедително, ако разполагахме и с първата част, която, както се казва, е изгубена.

21. Петрозаводски (Ленинградски) препис. В студията си „Симеоновият сборник и неговите потомци“ (ГСУ, Ф-т по слав. филол., 1974) посочих, че имаме два преписа — Ленинградски и Петрозаводски. Посочих също така, че двата преписа много си приличат. През януари 1978 г. имах възможността отново да се запозная с Ленинградския препис и да проверя някои допълнителни данни за въпросното сходство. По броя на листата, формата, писмото и редакцията преписите напълно съвпадат. При второто преглеждане забелязах и следното: на вътрешната страна на първата корица със син молив има следния надпис: „Петрозаводск 1903 г. В. И. Срезневский.“ Втората половина на Петрозаводск и на Срезневски не е дописана и онова, което е написано, е твърде неясно. Като се има обаче пред вид, че по това именно време В. И. Срезневски обикаля тези краища и събира ръкописи, щѐ ми се да вярвам, че разчитането е правилно.

Сборникът е от XVII в. и произхожда от южните руски предели. Съдържа 264 л. (последният, л. 265, е празен), хартия, в една колона, полуустав, руска редакция с известни следи от среднобългаризми. Разделен е на две части. Първата част има 14 глави, а втората — 90. Най-напред сборникът е намерен от Е. В. Барсов във Виговския старообрядчески манастир на р. Виг, която се влива в Северно Бяло Море. Вж. Е. В. Барсов. Описание рукописей и книг, хранящихся в Выголексинской библиотеке, в Летопись занятий Археографической коммисии VI, СПб., 1877, с. 1—85, № 168 (с. 61); А. Е. Викторов. Описи рукописных собраний в книгохранилищах Северной России. СПб., 1890, с. 298—299, № 62 (163). През 1856 г. част от манастирските ръкописи биват пренесени в библиотеката при катедралат в гр. Петрозаводск. По-нататък следите на сборника вече се губят. Грязина и Шчербачева пишат: „За съжаление няма данни за сегашното местонахождение на събранието в Петрозаводски архиерейски дом, в който бил един от споменатите ръкописи от Н. К. Николски“ (К текстологии Изборник 1073 г., с. 56). Думата е именно за Петрозаводския препис. През 1903 г. В. И. Срезневски обикаля Олонецкия край и събира много ръкописи, които той предава в Академията на науките в Петроград. Намереният от Срезневски ръкопис е описан от него (Описание рукописей и книг, собранных для императорской Академии наук в Олонецком крае. СПб., 1913, с. 223—226 (Сев. 663). Сега ръкописът се пази в Ръкописния отдел на Библиотеката

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ БИБЛИОТЕКА СОФИЯ

при Академията на науките в Ленинград: 33.8.15. Започва с отговорите на Анастасий Синаит (Изборн., 1073 г., л. 27): анастасиѡви ѿвѣти. прѡтивоу нанесены емоу ѿвѣто нѣ ѿ какы правовѣрны ѡ различны главизнахъ. Началото: Вѣра права и дѣла бл҃гочестива. Отговорите са разделени на 84 глави. В съвсем краткия опис, който имаме у Барсов, се казва следното: „По содержанию это ничто иное, как сочинение Анастасия Синаита (VII в.), известное в древном славянском переводе и помещенное в Святославовом изборнике 1073 год. под заглавием Изборъ отъ св. отец“ (с. 61, № 168). Така че и Барсов описва този ръкопис като част от първата половина на Симеоновия сборник. На л. 261—265б е дадено съдържанието на сборника: Събѡрь ѿ мнѡгь оц҃ь тлъкованїа ѡ неразоумны слѡвесѣ. вь еѵ҃лїи і вь ап҃лѣ, и вь инѣхь кнїгахь. кратцѣ слѡжено на пама и на готовь ѿвѣть. По-нататък имаме съчинението на Василий Велики против Евномий (ст҃гѡ васїлїа, ѿ того еже на оумїа. ѡ ст҃ѣм д҃сѣ), на Кирил Александрийски за Св. Троица (ст҃гѡ кирила алеѯандрьскаго ѿ того еже кь їеремїи, тр҃ци), на Михаил Синкел за правата вяра, за вселенските събори, и др. На л. 216 четем: Ѳеѡра прѡзвитера инѳжиска ѿ тѣхь же. Думата е за Теодор от Раит. Тази глава не е номерирана и в заглавието я няма. На л. 231б—235 е съчинението на Хировоск Геѡргїа хѡвьска ѡ ѡбразѣхь. творечьстїи образи сѫть. Изброяват се 27 фитури. След Хировоск е съчинението на Епифаний Єпиѳанїево ѿ понарїи (л. 235—236); на л. 236 имаме: въпроси и ѿвѣтї грїгѡрїа бг҃ѡсловца.

По своя състав този препис се родее в много отношения с Румянцовия препис № 6. Изглежда, че в тези случаи вниманието на съставителите е било насочено предимно към Анастасиевите отговори.

Като имам пред вид главно многобройните ръкописи в Съветския съюз, останали все още неописани и непроучени, смея да вярвам, че с течение на времето числото на посочените тук по-близки и по-далечни потомци на Симеоновия (Светославовия) сборник ще се увеличи. И тези обаче, които сега са известни, свидетелствуват за значително разпространение на Симеоновия сборник в старите славянски литератури, главно в руската; те променят досегашната ни представа за неговата популярност. Чрез този именно сборник славянският читател е имал възможността да се запознае с редица произведения на византийската литература. Достатъчно е да се спомене следният факт: съчинението на византийския книжовник Георги Хировоск „За фигурите“, познато днес в славянските литератури в 17 преписа, се шири на славянска почва само чрез Симеоновия сборник.

ЗА ХИЛЕНДАРСКИЯ ПРЕПИС НА ПЪРВИЯ СИМЕОНОВ СБОРНИК

КЛИМЕНТИНА ИВАНОВА

Ще съобщя някои данни за един от малко известните преписи на Първия Симеонов сборник. В науката този препис е познат като Хилендарския препис.[1] Съхранява се в библиотеката на Хилендарския манастир в Света гора.[2]

За първи път ръкописът е бил изучен от В. М. Истрин,[3] който дава кратки сведения за съдържанието му. В. Истрин счита Хилендарския сборник за самостоятелно произведение, съставено на славянска почва. Датира го от XIII в. Същата датировка възприема и Сава Хилендарец в своя опис на ръкописите от Хилендарската библиотека. Няколко години след Истрин Хилендарският сборник привлича вниманието на П. А. Лавров, който го отнася към края на XIII и началото на XIV в. и обнародва намиращото се в сборника есхатологично слово на Методий Патарски.[4]

При работа с пергаментните фрагменти, принадлежащи на известния руски учен А. А. Дмитриевский, които сега се съхраняват в Ръкописния отдел на Библиотеката на Академията на науките, Ленинград, се натъкнах на 6 листа, съдържащи части от Златоструя.[5] Върху тях от ръката на А. Дмитриевский е отбелязано, че са взети от Хилендар. Благодарение на сътрудниците от Археографското отделение на Белградската народна библиотека, които през 1970 г. ми дадоха възможност да прегледам наличните снимки от хилендарски ръкописи, можах да идентифицирам листовете на Дмитриевский с ръкопис № 382 от Хилендар (№ 24 по описа на Сава Хилендарец). При това още В. И. Срезневски и Г. А. Илински отбелязват сходството на фрагментите с други два откъслека — с 6 листа също от сбирката на Академията, но постъпили чрез колекцията на П. А. Сирку (№ 13.7.1) и два листа, принадлежащи на В. Ив. Григорович, сега в Ленинската библиотека в Москва (сигнатура М 1702).[6] Общността на трите фрагмента с Хилендарския сборник № 382 е вън от съмнение и вече е възприета чрез каталога на изложбата „Српске писане речи“, където всички откъслеци и основният ръкопис са посочени под един номер (87).[7]

---

[1] С това название е посочен в студията на К. Куев, обобщаваща археографските сведения за разпространението на Симеоновия сборник — К. Куев. Симеоновиятсборник и неговите потомци. — Год. на СУ, LXVII, 2 за 1973 г. С., 1974, с. 11, датиран от XIII в.; срв. и същия автор: Археографические наблюдения над сборником Симеона в старославянских литературах. — В: Изборник Святослава 1073 г. М., 1977, с. 51—52.

[2] Сегашен № 382; стар № 453; В Каталога на М. Матеич. Hilendar slavik codice, Columbus, Ohio. 1976, с. 32, определен като Paterikon; Sava Chilandarec. Rukopisy a starotisky Chilandarské. — Věstnik královské české společnosti nauk, 1896. Praha, 1897, с. 20—21 (под № 24).

[3] В. М. Истрин. Отчет командированного за границу приват-доцента Московского университета Василия Истрина за вторую половину 1894 года. — Журнал МНПр, ч. 304, апрель 1896, с. 48—63.

[4] П. А. Лавров. Апокрифические тексты. — Сборник ОРЯС, 67, кн. 3, 1899, с. I—XIII.

[5] Междувременно излезе от печат опис на пергаментните ръкописи от сбирката на Академичната библиотека, в който има подробно описание на фрагментите. — Пергаменные рукописи Библиотеки Академии наук СССР. Л., 1976, с. 162—163.

Възможност за конкретната работа с Хилендарския сборник получих благодарение на проф. М. Матеич, от когото получих снимки на целия ръкопис.

В каталога на М. Матеич ръкописът е датиран от XIV в. „Српске писане речи“ го отнася към втората четвърт на XIII в. Датировка XIV в. е възприета в описа на пергаментните листове в Библиотеката на академията (Ленинград) за двата фрагмента, които се съхраняват там.

Ръкописът не е запазен изцяло. Освен споменатите три фрагмента има извънредно много липси вътре в книгата (обикновено по един лист), което затруднява работата с текста. Доколкото може да се съди по оригиналната номерация на колите (а тя не е запазена навсякъде), до л. 198 липсват около 40 листа. (Листовете от л. 198 нататък имат самостоятелна номерация на колите.)[8]

Основната част, която се намира в Хилендар, обема 259 пергаментни листа с размери 35 на 27 см. 14-те листа от фрагментите се разполагат така: първият лист от сбирката на Григорович в Москва между л. 121 и 122, вторият от същата сбирка — между л. 161 и 162; листовете на Сирку са откъснати между л. 218 и л. 219, а тези на Дмитриевский — след последния лист.

Паметникът е писан със строго издържан устав в две колони по 30 реда на страница и с височина на буквите около 3 мм.

Ударения липсват, а от другите надредни знаци се употребява поредовно точка над гласните в начална и поствокална позиция, по-рядко — широка надредна запетая в същата позиция. Среща се и двоеточие — обикновено над *и* или над йотувани гласни.

Украсата е скромна — в началото на ръкописа и на л. 198а има встъпителни нерамкирани заставки от преплетени кръгове; инициалите са в същия плетеничен стил. От фрагментите, с които съм работила непосредствено, личи, че те са оцветени в киновар, зелено и жълто. В полето срещу някои заглавия има показалци от различен тип — спираловидна точкувана линия, цвят или остролистник. Остатъци от тератологичен орнамент се откриват в няколко силно опростени силуета на змийски глави, поддържащи непълен последен ред, както и в орнамента на отделни инициали.

---

[6] А. Викторов. Собрание рукописей В. И. Григоровича. М., 1879, с. 13—14; в Предварителния списък на славянските ръкописи, пазещи се в сбирките на СССР (Археографический ежегодник за 1965) трите фрагмента имат номера съответно № 360 (от Дмитриевский, определен като Слово Йоанна Златоуста, XIII в., руски); № 1033 (от Сирку 13.7.1, определен като Златоструй сръбско-български) и № 1198 (определен като сборник от типа на Симеоновия изборник, сръбски).

[7] Изложба српске писане речи. Београд, 1973, с. 35. В същност още П. Лавров установява, че листовете на Григорович вероятно принадлежат към ръкопис № 24 от библиотеката на Хилендарския манастир, а също, че ръкопис № 24 по съдържание прилича на Изборника от 1073 г. (Византийски временник, IV, 1897), но съдържанието на самия ръкопис и неговата нова сигнатура остават няколко десетилетия неизвестни на изследвачите.

[8] На негатива, с който разполагам, пагинацията на листовете не личи ясно; изглежда, че в последната по време пагинация има неточности. Така с цифрата 193 и 211 са отбелязани по два последователни листа, така че в действителност броят на листовете е 259. За да се избегне объркване, тук ще се придържам към наличната пагинация с отчитане на двата пропуска.

Правописът на целия сборник е сръбски — по-точно рашки, но с непоследователности, които сочат българска подложка; в лексиката се откриват редица думи, характерни за паметниците от Симеоновия кръг.

Няма никакви бележки, които да ни ориентират към мястото, където е създаден Хилендарският сборник. Според палеографските си особености той изглежда свързан с кръга от ръкописи, възникнали в Света гора през края на XIII — началото на XIV в.[9] Единствената приписка в книгата се намира във фрагментите на Дмитриевский и няма датиращо или локализиращо значение. На л. 5б с киновар е отбелязано: от ръката на преписвача: Да оузнатє просиⷯ оу игоумна (!) пиⷮ. и нє дадє ми. а ꙗ писаⷯ авгоуста мцⷭ҇а в҃ д҃нь да ако что сьгрѣшоу, да проститє. а вась Б҃ь.

Откъм състав Хилендарският сборник се разделя на две части, обособени една от друга, въпреки че са дело на едни и същи преписвачи. Самостоятелността им се подчертава и от отделната номерация на колите.

Първата част на ръкописа представлява един енциклопедичен състав, който отчасти се покрива със съдържанието на Изборника от 1073 г. Поточно от л. 92б до л. 198б текстът отговаря на текста на Изборника от л. 27*b* до л. 263*c*. Съдържанието на листовете до л. 92б по тип и по енциклопедичния характер на статиите е вътрешно свързано със следващите откъси, известни по Изборника от 1073 г. По език и по лексикални особености те сочат същото време и същия преводачески кръг, в който е възникнал знаменитият кодекс на цар Симеон. При това те не са случайно свързани с текста на Изборника и не се срещат само в Хилендарския сборник, а — както показват издирванията — характеризират една група преписи на Първия Симеонов сборник, произлизащи от славянския Юг. Всички преписи са безюсови, два от тях — тук разглежданият Хилендарски и препис № 72 от Библиотеката на Румънската АН,[10] Букурещ — са сръбски, писани може би в някой светогорски манастир. Последният от тази група — ръкопис № 310, съхраняван също в Румънската академия, е по-късен, от XVI в.; възможно е той да е възникнал във влашките земи.[11] Тъй като интересът към посочените ръкописи в досегашните опити и изследвания[12] се е ограничавал предимно с посочване на тяхната близост или отлики спрямо текста на Изборника от 1073 г., а първата и част не е позната, тук помествам съдържанието на Хилендарския сборник до л. 92б по глави.

---

[9] Фактът, че не съм работила непосредствено с ръкописа, не ми позволява да изкажа категорично мнение за неговата датировка, но ми се струва, че той по-скоро би трябвало да бъде отнесен към края на XIII или към самото начало на XIV в. и че в никакъв случай не е възникнал по-късно от сродния му ръкопис № 72 от Библиотеката на Румънската АН, който се датира от началото на XIV в. Н. Б. Тихомиров също изглежда склонен да отнесе фрагментите, намиращи се в сбирката на Григорович, „ближе к началу XIV в". Срв. археографското приложение към статията на Л. П. Грязина и Н. А. Щербачева. К текстологии Изборника 1073 г. — В: Изборник Святослава 1073 г. М., 1977, с. 84—85.

[10] Описан от А. И. Яцимирский. Славянские и русские рукописи румынских библиотек. — Сборник ОРЯС, т. 79, 1905, с. 198—205. В посочената студия на К. Куев фигурира под № 3.

[11] А. Яцимирский. Пос. съч., с. 485—488; К. Куев — под № 6.

[12] В същност единственото изследване на двата ръкописа от Библиотеката на Румънската АН в тяхната връзка с Изборника от 1073 г. е отпечатаната съвсем наскоро статия на румънския учен Г. Михаила. Две копии Симеонова сборника в библиотеке Румынской академии. — В: Nahtigalov sbornik. Ljubljana, 1977, 255—280. Г. Михаила подчертава общността на двата букурещки ръкописа и на Хилендарския сборник, но изхожда преди всичко от текста на Изборника, без да засяга останалия текст.

Другите два ръкописа не са привлечени за сравнение освен там, където в Хилендарския има липси.[13]

Л. 1а—3б: С҃таго Исидора от (!) мѣтании и без'мльвии и чрьньстѣмь житии.

Б҃жиѥ цⷭртвиѥ иночьскоѥ ѥсть житиѥ. ни ѥд, но оубо повиноующеи се стⷭрти.

Без край, между л. 3 и 4 има липси: Аще бо иже прѣⷣже потопа. безакониꙗ творившеи. или вь Содомь чрѣсь оуставы сьгрѣшив'шеи. или иже на вⷣлкоу вьзбѣснѣв'шеи жидове.

От л. 4а без начало са поместени 154 кратки статии и поучения, еднакви по тип с поместените в Изборника — с етичен или екзегетичен характер, — извлечени от Исидор Пелусийски, Йоан Златоуст, Василий Велики, Ефрем Сирин, Григорий Римски и др.; текстът започва от 9-и номериран фрагмент: Кь тьщеславивым'. Добро ѥⷭ в бл҃гочⷭтиꙗ и правды... В ръкопис № 310 този текст е запазен изцяло, започва на л. 6а със заглавие О чрьньцїиⷯ плавающїиⷯ без мѣста. а҃. и начало: Аще ни стоуда еⷭстст'внаго...

10. О оукарꙗющиихь. Ѕѣло дивлю се како ѥза вражьнаꙗ и неоукротима..

11. О помыслѣхь. Оть коудоу рⷮе з'лыѥ помыисли ѿ срⷣца исходеть и скврьнеть ч҃лвка...

12. О безьмльвии. Толико пользно ѥсть. паищь грьдииныи ѿⷯшьствїѥ...

13. О томь ѥже не честити сь женами. Бѣгаи добрыи. ѥлико же мощ'но мⷮлитвь сь женами.

14. О цѣломоудри. Слышаль ѥсмь ѿ нѣкого любива истинѣ моужа. сказаниѥ словеси.

15. Ꙗко поⷣбаѥть всѣмь т'щаниѥм' вьсхлащати ѡчи. Нⷭѣ безоум'но ѥуигльскоѥ слово.

16. Заглавието — нечетливо: (О моужїиⷯ и ѡ женаⷯ) Оть волѥ ѿ добрыѥ и вещ'наꙗ соудет' се.

17. Ѡ женахь оутварꙗющиⷯ' се. Жены. ѡвы' не трьпеще жен'скыⷯ криѥть ѥзь.

18. Ѡ злѣмь оучении. Не оучи пытати се хоудою пищею крьмити се.

19. Противоу г҃лющимь. ꙗко не вѣсть сотона ꙗже по свѣстии. Не ꙗже по свѣсти вѣсть.

20. Добрѣ имѣти д҃шноѥ ѡко цѣло.

21. Ѡ неразоумниихь. Аще и ꙗже ѡ Хⷭѣ. вѣчныѥ жизны не желаѥте.

---

[13] Текстът се предава без надредни знаци, но със запазени титли и надредни букви и с въвеждане на главни букви за собствените имена.

22. Ѡ смѣрении кь величавоу. Понеже велика смѣрениꙗ высота. и величаниꙗ падениѥ.

23. О зависти. Ї̈же оума и смысла не причьстьни соуть.

24. О томьже̂. Ни ѥдинь оубо споⷣбит’ се. ибнааго веселиꙗ҃.

25. Ѡ гладьствѣ. Лихаꙗ пища. не ꙗдьнь гладьство ѥⷭ҇.

25. (номерацията е повторена). Така и в ръкопис № 310. Ѡ вин’нѣм. пиитии. Болещюмоу сирицоу. мало подаꙗти вина.

26. Кь неоудрьжещиимь ѥзыка. Слышоу те бѣжавша житиꙗ маловрѣмен’наго.

27. Кь тьщеславивоу. Аще и таиши побѣжениѥ. нь ꙗвлѣѥщи се димомь.

28. Кь нечювьствьноу стар’цоу. Аще ни вь старость дошедьше. соупротивныи поѥши.

29. Ѡ острѣи рѣчии. Имаши оубо старость оучити се.

30. Ѡ смок’ви. Смокве не проосто проклѥ г҃ь.

31. Ѡ владоущиихь. Власти ѡбладаниѥ и сань. аще не имать кротости.

32. Ѡ г҃лщиихь и не творещиихь. Творениꙗ словесь не трѣбоуют’. дѣла бо соуть видима.

33. Ѡ прѣбывающий вь лѣности чрьньциихь. Что тѣснии избравь поуть.

34. О игоуменѣ̆. Ꙗкоже ѿ словесь. движениꙗ срⷣчьнаꙗ ꙗвлꙗют’ се.

35. Кь попоу. Аще Хⷭ҇воу слоугоуѥши жрьтвьнїкоу.

36. Ѡ приѡбьщении. Приѡбьщениѥ нарицаѥт’ се с҃тыихь таинь причещениѥ.

36. Ѡ вьз’дрьжании. Въздржанию любов’никь вьсѣмь заповѣдемь гⷣнѥмь.

38. О вьс҃крснии. Аще не ѿ соущааго мощень ѥсть б҃ь.

39. Како разоумѣѥмо д’вѣ мелющии вь жрьньвӑ. Понеже сьѥдиненаго кь прьвомоу вьзиска разоумоу.

40. Ѡ десети д҃вць. Ꙗкоже ѡ десети д҃вь притча нравь и житиѥ ꙗвлꙗѥть различноѥ.

41. Что назнаменоуѥть ѥже оурѣза Петрь оухо рабоу. Иже сь Іⷭ҇мь живыи. и вьслѣдьствоующиимь.

42. Ꙗко нелѣпо сь гроубомь которати се. Ꙗкоже нелѣпо сь которивомь ходїти бездомькоу.

43. Ѡ завидещиихь. Дивно на ѥдино. аще завистию ражⷣизающии се.

44. Ѡ вьз’дрьжанії. Въздрьжати се хотеи. и сп҃сениꙗ желаѥ.

45. Кь чрьнцю лѣнещоу се. Что тебѣ и поути ѥгуп’тьскомоу. ѥже пити водоу зем’ле тои.

46. Ѡ пиꙗньствѣ. Множаишеѥ питиѥ паче бываѥть падениѥ.

47. О игоуменѣхь. Видѣ нѣкыѥ ѿ игоумень. вьскорѣ же и вась.

48. Ѡ ꙩслабши̽ инокыихь. Облашиимь. ѡ пристоупившиимь не на силѣ.
Между л. 11 и 12 липсват листове със статии от № 48 (края) до № 60.

60. К томоуж̂е. Аще м҃ть б҃жию и дльготрьпѣниѥ прѣѡбидиши.

61. Кь в'довицамь. Аще вь вдовьствѣ прѣбиваѥши.

62. Ѡ том'ж̂е. Пльт'ноѥи ме. двоꙗко ѿ ст҃го писанїꙗ гл҃ѥть' се.

62. Кь грьдещоу се. Что се грьдиши землꙗ и пепель.

63. Кь тьщеслави̇им'. Величаниѥ и грьдины. и слава тьща не вьз'водить.

64. К' томоуже. Аще дѣлавь фарисеи ѡсоуж̂ень бы.

65. Ѡ томь ѥже не бесѣдовати сь женамь. Вьсѣхъ ꙗкоже лѣпо ѥ҃.

66. Кь чрьнцоу многопекоущоу се. Кы тебѣ оуспѣхь. И҃ѡанова вь поустиню ѡшьствиꙗ.

67. Кь безмѣста ходещиимь чрьн҃ц. Ѥфремоу процвьтоше сѣдины.

68. Ꙗко ни ѥдинь оуспѣхь ѿ альчьби ѥдиноѥ. Шарьшиѥ тѣрающеи. свил'ныѥ ризыи дѣлающеи.

69. Кь игоуменоумь. Не лѣни се иже ѡ тебѣ дарь.

70. Кь оукарꙗющиимь альчьб'ником'. Аще альчеши ѿ ꙗди. что меса ꙗси оукоризнами.

71. Ѡ рассоуж̂ении грѣхь. Не вьси за грѣхы. тьж̂е поднимоуть соудь.

72. Ѡ мл҃твѣ. Мл҃тва не словеси простимы. нь дѣли бл҃гыими исправлѣѥть' се.

73. Кь врачоу. Хитрость ѡбещаваѥши се. любомоудрѣноу вѣдѣти.

74. Ѡ оучителѥхь и оученицѣх. Волове незавезани рьтыи. оусрьдиѣише врахь врьхоуть.

75. Кь алчьбникоу. Не довлꙗѥть ѥдина ꙗдь.

76. Кь слово имоущиимь дѣль же не имоущиимь. Прѣмоудрьствоуѥши вь истыню.

77. Кь прѣзеривиимь. Грьдим' г҃ь противит' се.

78. Кь гнѣвливоу. Ꙗкоже вино лихо вьливаѥмо. чоувьствова все.

79. О чтении. Аще всако что (?) ти оуспѣ книжноѥ то почитаниѥ.

80. Ѡ трьпѣнии. Ни ѥдино тако моучить оукоривыи̽. ꙗкоже оукарꙗѥмыихь. трьпѣниѥ.

81. Кь Марииоу. Аще юже и вь старость великоую дошь̂. не поменеши се колико покаѥш҃ се.

82. Ѡ нечоувьствьныхь. Аще ни б҃жиꙗ казаниꙗ на пооучениѥ намь бывающа.

83. Кь гладивоу. Многа и мнѣ ѥсть добрыи.

84. Кь гнѣвливоу. Аще словеси врѣды се и на гнѣвь неоудрьжимь изведе се.

85. Кь недостоинѣ постав'лѥн҄номоу· Вьзель ѥси стⷭ҇альство не свщ҃еничьст'вѣ.

86. Ꙗко зѣло прѣбѣд'но ѥпⷭ҇пьство. Єпⷭ҇пь ѿ самого имене свⷪ҇и (!). дльжьнь ѥⷭ҇ стро(!)вѣдѣти.

87. Кь ѡбѣстивоу и гнѣвливоу. Не вѣсть лихоѥ ꙗдениѥ бдѣти. не вѣсть величаниѥ.

88. О пиꙗньствѣ. Толицѣмь ѥсть злыимь вино пиꙗньство.

89. Заоуⷮра избывахь и прочаꙗ. тлькь. Истин'нои и б'дроѥ непрѣльст'ноѥ соуда оуказаѥть.

90. Ѡ капад̇цⷯ҇ѣ. Иноплемен'ници ѿ Кападокь вьзникоше.

91. Ѡ стⷯ҃ы ѡ҃цѣхь Василиѥво и Григориѥво. Недостоино оубо дрѣвныихь ст҃ыхь ѡ҃ць.

92. Кь чрьнцемь често ходещим' вь грады кь дв'цамь. Аще ни стꙋда ѥствьнаго ни ѡ самомь вьздрьжании печет' се.

93. О томь ѥже бѣгати величаниꙗ. Ꙗкоже сь л'вицею пасти ѡв'цоу.

94. Кь тьщеславимомь. Аще закон'нѣ вьздрьжите се и альчете се.

95. Кь питающомоу се. Тѣло прѣдобрыѥ пище трѣбоуѥть.

96. Ѡ находещѣхь искоусѣхь. Не всѣко тыж̂е (!) грѣси таж̂е корениꙗ имоуть.

Тогож̂е ѡ рⷱ҇ен'нѣмь иже творить и наоучит' и прочеѥ. Еже бо творити и оучиті сврьшено ѥⷭ҇.

Коѥ ѥⷭ҇ чл҃вче бл҃городниѥ. П҃ дⷪ҇ши искони даноѥ. по ѡбразоу и по п̂обию сьврьшена.

Како п̂обаѥть хрⷭ҇тиꙗниноу и ст҃ѣѥ житиѥ имѣти. паче по законоу живьшихь. Аще оубо стѣнь имы законоу боу̂щихь бл҃гынь.

В ръкопис № 310 в заглавието е посочен и автор : Ѥвлогата (!) деспота. Горните три статии не влизат в общата номерация.

97. Ѡ бесмрьти д҃ше. Пуѳагора и Платонь и ини иже с нима славныи ѿ ѥлинь прѣмоудрии.

98. Ѡ п'тици фунексѣ. Да слишите к симь и ѡ п'тици фуник'сѣ и да не невѣроують.

99. О оудобь и(е)цѣлимихь и неисьцѣлимыиⷯ грѣсѣхь... и тамо приметить льгьчаишоу и прочеѥ. Аще ли здѣ гонезнемь. лютоу и нестрьпимоу приѥмь моукоу.

100. Златооустааго ꙗко недостоить ни ѥсть пользно... ꙗже м'нить добра безь оучениꙗ и казаниа. Не бываите ѡ себѣ моудрии рⷱ҇е апⷭ҇ль рек'ше.

101. Ѡ томь ѥже трьпѣти доблѥ и сь бл҃годарьствомь вса находещаꙗ. Рⷱ҇е великыи ѡшьльць Пуминь оучены. многа пострѣка диꙗволꙗ.

102. Златооустааго. Нѣсть бл҃гы н'равь. болиѥ же трьпѣти доблѥ.

(103). Василиѥво. Не в'се вещьныѥ соуть врачьбы. им'же противоу или ѥгⷣа виⷣми.

104. Ꙁлаоⷮустааго ѡ томь ѥже не боꙗти се смр'ти. нь грѣха. и не плакати се оум'рⷯши. Аще хрⷭ҇тиꙗнынь ѥси любимиче. и вѣроуѥши вь б҃а. (л. 26б—31б),

105. Слоⷡ҇ ст҃го Мак'сима. ѡ соудѣ вьꙁаⷣни. Ни ѥдино видимыхь и ст҃аго имать и нерасыпающих' се.

(106). Слоⷡ҇ Ꙁлатооустаго ѿ ѥпистолиѥ ꙗже кь жидомь. Аще вѣроуѥмь братиꙗ ꙗкоже рⷱ҇е апⷭ҇ль. ꙗко Хⷭ҇ь оумрѣ и вьскр҃се.

107. Упатиꙗ Ѥфесьскааго ѿ невѣдомихь ѡ томь когⷣа скончаниѥ боудеть. Сеи Петрь великыи ѡ нѣкоѥ блѥдоущиⷯ и гл҃ющихь рⷱ҇е.

108. Слоⷡ҇ Полита (!) Римьскааго ѿ тльковаииꙗ Даниилева. Г҃ь оубо ѡ ан'тихрьстѣ рече ѥгⷣа видите мрьꙁость.

109. Слоⷡ҇ како вьꙁаⷣнию быв'шоу бгⷮати моучаше се. а Лаꙁар' же почиваше. Не по всакомоу вьꙁаⷣниѥ Лаꙁарево наꙁнамена писаниѥ.

110. Слоⷡ҇ тоⷢⷣже Ꙁлаоⷮустааго ѡ томь ꙗко н҃ѣ вь смрⷭтїю поминаѥи тебе и прочеѥ. Не ѡ праведныⷯ и вь добрѣмь жити живших.

111. Слоⷡ҇ Григориꙗ Римьскаⷢ҇. ⷮО сего оубо ꙗвѣ оуказоуѥть. ꙗко добры добрыѥ и ꙁлыи ꙁлиѥ.

112. Слоⷡ҇ Анастасиꙗ патриар'ха б҃жиꙗ граⷣ. Ни ѥдь (!) оубо повѣда ꙗвѣ где соуть д҃ше и камо по раꙁлоучении ѿ тѣла ѿходеть.

113. Ꙁлаоⷮу'стаго слоⷡ҇. Помысли любимиче, каако соуть вь адѣ д҃ше ин҃иꙗ.

114. Тоⷢⷣже. Ꙗкоже дроугь дроуга оуꙁримь по вьскрⷭ҇и поꙁнаѥмь.

115. Тоⷢⷣже Ꙁлаоⷮустⷣго. Видѣти ли желаѥши прѣⷣже оум'рьшааго праведнааго.

116. Василиѥво. Что плачеши се прѣⷣже ѡшⷣ҇шихь ни себе плачи.

117. Богослов'ца ѥже ѿ Кесариѥ. Ожидаю ар'хангл҃ова глⷭ҇а послѣд'ниѥ троубы.

118. Григориꙗ Нусинскагⷪ. Еже бо прѣбывати на д҃ши и по расыпании нашего.

119. Есть нѣкоѥмоу ничтоже творещоу пльтныⷯи похоти. Ꙁлаоⷮустаⷢ.

120. Слоⷡ҇ Ѥфрема ѿ словесь ѥже ѡ себѣ. И оустрьмлѥниꙗ помысльнаꙗ акы дѣла соудет' се.

121. Паладиѥво ѿ расоуⷣжении. Вьса бывающиꙗ вь наⷭ на двоѥ раздѣлꙗѥт' се вь бл҃говолениѥ б҃жиѥ.

122. Златооустаго ѿ чесо поꙁнаваѥт се хрⷭтиꙗнынь. Истинномоу хрⷭтиꙗниноу свѣтло.

123. Тⷮоⷣже Златооустаго. Єгⷣа д҃ша многыми боудеть оуѥта грѣховными стⷭ҇ртьми.

124. Мак'симово. Г҃ь и Б҃ь нашь не ѥгⷣа хощемь мыи. нь ѥгⷣа хощеть помагаѥть.

[125]. Вьпрⷭ҇о кь Ѳеѡдороу Лоукарꙗ. Хⷭ҇оу ꙗвѣ ѿвѣщавшоу. — Не е номерирано и в другите два сборника.

126. Нилово. Не приимыи вьздрьжаниꙗ прогони имѣ кротостии.

127. Мар'ково. И се вѣдѣти намь лѣпо ѥⷭ҇. ꙗко не по коѥмоужⷣо нашемоу прѣмѣнению.

128. Дороѳѣⷮв. Мнѣ мирь распет' се и азь мировыи.

129. Златооустаго. Любеи ѡ҃ца или м҃трь паче мне... и ꙗже потомь не просто вьз'ненавидѣти велит'.

130. С҃тго Василиꙗ. Єгⷣа хощеши на кы оубо оустрьмити се грѣхь. помыслии ѡно грьдоѥ и нестрьпимоѥ соудище Хⷭ҇во.

131. Прѣпⷣобнааго ѡ҃ца нашего Василиꙗ ѿ тьлкованиꙗ Исаиѥ пр҃рка... прѣⷣ вами поꙗдетъ. Землю многащии д҃шоу нарицаѥть слово.

132. Ѡстанеть д'щи Сѵѡниꙗ акы соуща вь виноградѣ. Понѥже и по коѥмоужⷣе д҃ша виноградѣ прилагаѥт' се.

133. И акы ѡвощехранил'ница вь граⷣще. Иже недоиⷭ҇нь сии б҃жиѥ житнице плода творещии.

134. Ал'чьбыи празⷣнованиꙗ и праз'дникь ненавиⷣть д҃ша моꙗ. Четири соуть различиꙗ намѣнѥныиⷯ.

135. Ктомоу не трьплю грѣⷯ ваⷲⷯ. Многащии призвахь выи на покаꙗниѥ. и ѡбѣщасте се послоушати.

136 Ѥгⷣа вьзⷣежⷣете роуцѣ ѿвращоу ѡчи. Іже до ѡбраза мⷭ҇лѥщеи се. мысль же имамо имоуще.

137. Роукыи бо ваше пльны крьви. То бо ѥⷭ҇ виновноѥ. ѥже ѿвращати се ѡчима б҃жима.

138. Ѡтыимѣте лоукавыствиꙗ ѿ д҃шь вашихь. Вамь носе ѡчищениѥ.

139. Наоучите се добротворитии. Ꙗко се поучениꙗ ѥⷭ҇. ѥже творити добро ѥсть.

140. О лоутѣ грѣшномоⷮу злаꙗ по дѣломь ѥго слоучают' сеѥмоу. О б҃жиии(!) соудѣ вьⷣзающимь комоуⷣжо ꙗже по достоꙗнию ѥмоу.

141. Люⷣѥ мои соу дльж'ници ваши разграбеть вї. Ѡзывающаго люи глⷭ҇а и печалоующаго се.

Л. 46б—47а: три кратки пасажа без номерация: И на вьсь корабль морьскыи; И на вьсь вьзорь доброти кораблⷩⷨ҇; И расиплю ѡграⷣжениꙗ ѥⷮ҇.

142. И ѡставлю винограⷣ мои и не имать копань быти ни рѣзаⷩ҇. Отъ сего ꙗвѣ ꙗко ѿграⷣ грѣшьнихь и ѡставлѥнию бываѥт'.

143. Оу горе крѣпиимь пиющиимь вино. сил'ныимь чрьпающиимь ѡловиноу. Лѣпо ѥⷭ҇ оучителѥмь бж҃ниꙗ словесе.

144. Кь пп҃ѹ. Іже пороучено ти ѥⷭ҇ строѥниѥ таинь.

145. Оу гⷪ҇ре придрьзающиимь грѣха акыи оужемь длⷢⷪⷨ҇ь. Рекше прилагающеѥ. кь прьвомоу грѣхоу вьтории и третии.

146. На оутриꙗ избывахоу в'се грѣш'ниѥ землѥ... в'се творещиѥ безакониѥ. Граⷣ бо г҃нь ставлѥнь ѥⷭ҇ чл҃вⷭкаго строѥниꙗ грѣшници же земльнии.

147. (погрешно означен 148). О главиз'нахь ст҃ыи ѿць. Придохомь вь прⷣѣли лікиѥ Ѳиванды кь блаженомоу Іѡаноу.

148. Паладиво. Видѣхомь ѥже и бл҃женнаго Паф'нотиꙗ нарицаѥмааго Кеѳала.

149. Касиꙗноу придохь дрѣвлѥ кь ст҃омоу и бл҃женю моужоу Пиноуфию вь Ѥгуп'тѣ.

150. Рⷱ҇е великыи Ѥфимии иже ѿ гладьства... погроужеⷩⷭ҇ е. Іже ѿ ненавысти и помнѣниꙗ зла помраченьѥⷭ҇.

151. Марково ѡ чл҃в'чцѣмь оугаⷣжании. Понеже не вси чл҃вци нечⷭ҇тивыи бл҃гочⷭ҇тивых ѥсмы.

152. Іѡаⷩ҇ Лѣст'вич'наⷪ҇г. Бываѥть слава ѿ г҃а прѣбывающии. славещиѥ рⷱ҇ мене прославлю.

153. Мар'ково ѿ того ѥже ѡ крьщении. Вьпроⷭ҇. Чесо ради и азь крьщень сыи... ст҃рсть ѡставивь. Ѿвⷮ҇ъ. И к'то вѣроуѥ бж҃ию писанию.

л. 56б—58б (без номер също и в другите два сборника): Ѿ тоⷢ҇ ѥже ѡ покаꙗні слоⷡ҇. Понѥже ѡвыи извѣсть покаꙗниꙗ. по изволению вьлежить злыихь.

154. О творещииⷯ҇ извѣсть нищетою. Не имамь рⷱ҇е имѣниꙗ. каако помилю оубг҃ааго. Оⷮвѣ. Не имаши имѣниꙗ имаши похотѣниꙗ. Без край — между л. 58 и 59 — липси.

Л. 59а—60б без начало: Вьса разоумѣваи тлѣнна бл҃гоѥ же дѣло не тлѣюще.

Л. 60б—64б: Разоуⷨ҇ дш҃ипользниⷯ҇ ст҃ыихь ѿць и вьнѣшниихь философь. Аще поменеши прⷭ҇но ꙗкоже дѣлаѥши по д҃ши и тѣлоу. Следват кратки изречения от Писанието, патристиката и от старогръцки философи (Аристотел, Платон, Теодект, Демостен и др.), тематично обединени в няколко статии: О бж҃и страсѣ; Ѡ томь ѥже не любити мира; Ѡ бжⷭтьнѣи любьви; Ѡ смѣсѣ; Ѡ томь ѥже не поⷣба соудити; Ѡ моудростехь; Ѡ многословїи; О моужьствѣ; Ѡ бгⷭатииⷯ; Ѡ ꙗростии; О трьпѣнии и негньвании; О ласкающииⷯ; О безоумьниихь; О ненаказанииⷯ; О блоудниих и ѡ внѣшииⷯ; О пиꙗницахь.

Л. 64б—66б: Пооучениѥ пользно по альфавитоу. а҃. Безметеже оумь хрании ѿ житѣнскыиⷯ сьблазнї.

Л. 66б—67а: О бл҃годарьствыи ст҃го Василиꙗ. Сѣде на трапезѣ млⷭе се приносе хлѣбь кь оустомь

Л. 67а—67б: Ѿ апⷭльскыихь оуставь. каако поⷣбаѥть жити хрⷭтиꙗниноу. Законооуставникоу Моисию рек'шоу из҃льтѣномь ꙗко ѿ лица бж҃иꙗ. — Без край поради липсващи листове.

Л. 68а—69б без начало: скипетрь ѿ чрѣсль ѥго име ѥмоу пишет' се. ѥлиньскомь писменемь вь прьвоую граматоу алфавитии. — Това е известното апокрифно видение на пророк Даниил.

Л. 69б—77б: Ст҃го ѡц҃а нашѥго ѥпⷭпа Патарьскааго Меѳодиꙗ. оуказаниѥ истоѥ ѡ цр҃и ихъ и ѡ послѣдниихь лѣтѣхь. Вѣдомо да боудеть ꙗко юнотою бѣ Адамь и Ѥува. ѥгаⷣ из'гнана быста из раꙗ.

Този препис на апокрифното Слово на Методий Патарски е издаден от П. Лавров в посочената статия в ОРЯС, с. 6—39.

Л. 77б—92б: Ст҃го Меѳодиа ѥпⷭпа Филипинскааго и мнⷱка ѡ бз҃ѣ и самовластвѣ. Иѳачьскыи стар'ць по ѥлиньсцѣи кощоунѣ сириньскыи слышати глⷭа гл҃аныи дѣлꙗ непоⷣбн'ныѥ сластиѥ.

Л. Л. 79б—83б: Попытаниѥ быити ли вещии с бм҃ь или ныни. Нѣкои рекоу вещи ѿ не ѥже си створии прѣмоудрою хытрⷮстию.

Л. 83б—84б: О пиитаниѥ аще вещь проста илии каꙗ ѥⷭ или сьложена. Мало же тебе и ѿ вещи самои вьпрашати хощоу.

Текстът е разделен на пасажи със самостоятелни наслови.

От л. 92б без липси или изгубени листове следва текстът на Анастасиевите отговори: Анастасиѥвы. ѿвѣть противоу несен'ныимь ѥмоу ѿвѣтомь ѿ нѣкыиⷯ правовѣрныⷯ и ѡ различ'ниихь главизнаⷯ. Вьпроⷭ. Что ѥⷭ знамениѥ сьвьршен'нааго хрⷭтиꙗнина. Ѿвѣⷮ. Вѣра права и дѣла бл҃гочⷭтива. Сравни с Изборника, л. 27в. От тук до края на Изборника съставът на двата ръкописа е еднакъв с изключение на няколко разместванияследствие на разбъркани листове и на чести липси в Хилендарския сборник:

До л. 100б текстът в Хилендарския ръкопис (нататък Хил. сб.) отговаря на Изборника — л. 27b—40b; между л. 100 и л. 101 в Хил сб. липсват листове с края на глава 62 от: кьжⷣо сь ближнымь своимь. им'же // до глава 69 (посочвам номерацията на Изборника, тъй като в Хил. сб. няма такава) быти продаж̂ь си имѣниѥ (Изборник, л. 40b—42a);

Между л. 106б и 107 липсва текст, отговарящ на л. 51d—55c в Изборника (и тако пристоупати || [пламени по]дьг'нѣть быше).

Между л. 112 и 113 пропуск, отговарящ на текст от Изборника л. 65d—67d (ѥмоу оувѣть истин'ныи || ничтоже боле надеж̂е соущеѥ).

Между л. 114 и 115 липсва текст, отговарящ на л. 71d—73a (вь льготѣ и вь || хвалите се).

Между л. 115 и 116 — значителна липса от цялата 18-а кола и част от 19-а. Пропуснатият текст отговаря на Изборника, л. 74d—90c (глави 138—180).

Между л. 117 и 118 — пропуск, отговарящ на л. 94a—95c от Изборника (глави 187—188; блоудещааго вь с҃нѣхь И҃левѣхь не || нача крьви про'ливати).

Между л. 121 и 122 — пропуск, отговарящ на л. 102d—104c, който обаче се намира в Московския лист на Григорович (л. 1): и сѣѥть вь тьщетоу сѣменана (!) ваша и изѣдеть ѥ || соупостатыи и постав'лю лице своѥ над вами.

При л. 129a (6-и ред отдолу) се явява несъответствие между двата ръкописа, което се дължи на разместени части в Изборника — от л. 118 текстът следва да се чете след л. 148. В Хил. сб. последователността на статиите не е нарушена. На л. 129—134б са поместени още 3 въпроса (л. 131a Что не проповѣдеть ч҃лвци д҃не оумрьтниѥ своѥго ...; л. 133б Чии грѣси пращають' се во смрти слоуж'бами и млтвами...; л. 134б Чоувьствьни ли ѥⷭ раи или разоумьнь...). Последният отговор е без край — между л. 134 и 135 има липси, вероятно 2 листа.

Л. 135a без начало: силою бесм҃ртнь. ѥлма же не бѣше ѥмоу на пользоу. Текстът отговаря на л. 133a от Изборника (от втората му част): силою бесм҃ртнь. ѥлма же не бѣше ѥмоу на пользоу прѣж̂е... и продължава до л. 141d (в Хил. сб. — до л. 139б, след който пак липсват листове).

Между л. 139 и 140 липсва текст, отговарящ на л. 141d—143d от Изборника (сего оубо ради ѿ живота || скоую землю ѥгупьтьскоу).

Между л. 141 и 142 има липси и установяването на текста е затруднено от разместените части в Изборника. Пропускът обхваща последните редове на л. 147b до л. 148d и се свързва едва от последните редове на л. 118a (и дѣло ѥго прѣ̂ лицемь ѥго. и || неразоумѣни ѥго. имже неразоумѣ (по Хил. сб. липсват статиите с номера 44—47).

От л. 143a на Хил. сб. текстът отговаря съответно на л. 120a от Изборника; статията на Епифаний за дванадесетте скъпоценни камъка, която в Хил. сб. е поместена на л. 143б—144б, в Изборника е разделена на две — започва на л. 121c—d и продължава на л. 153a—154a.

Между л. 146 и 147 — отново пропуск, отговарящ по текст на Изборника л. 158в—161a (и наче Соломонь зи || бѣше и козлостекникь).

Между л. 151 и 152 — пропуск, липсва текстът на л. 170в—172a (а не ѩзвоу ср̂чноую || дыи и рогат'ци).

Между л. 152 и 153 — пропуск, текстът се намира във втория лист на Григорович (и на своѥ моуж҃ь || възгла коѩ ли змиѩ своѥго соупроуга погоубити хощеть ... не подами своѥѥ чистоты) продължава на л. 153а (Испытати побаѥть. . Изборник, л. 175с).

Между л. 186 и 187 — значителен пропуск в текста, отговарящ на л. 235в—242с в Изборника. В изгубената част влиза и съчинението на Георги Хировоск. През миналия век тази част на ръкописа още е била на мястото си, тъй като П. Лавров споменава за нея в изследването си „Апокрифические тексты“ (и с҃тыи же ѡ҃ци ѥдинород'наѩ || лице не трьпещѥ видети).

Краят на тази част в Хил. сб. съвпада с края на Изборника от 1073 г., като се изключи приписката с похвалата на Симеон и Летописеца. Последната статия — на Иполит за апостолите — тук не е номерирана, както е в Изборника (там е № 194) и е разделена на две самостоятелни части.

Л. 297б—298б; Тоⷢжеⷣ ѡ [о а]п҃пѣхь. Иѩковь б҃жии брать ѥпⷭпь вь Иѥрⷭлмѣ.

Край: о҃. Тр҃фимь с Павлом' м҃чень бывь ѡ Хⷭѣ І҃сѣ г҃и нашемь ѥмуже слⷡа и дрьжава сь б҃лгымь и животворещимь д҃хомь твоимь ни҃ѩ и прⷭно и вь в'кь вѣкомⷧ (!) ам҃нь.

По отношение на текста Хил. сб. несъмнено възхожда към същия превод, който е засвидетелствуван и в Изборника от 1073 г.[14] Редакционните различия между двата ръкописа са извънредно интересни и заслужават специално изследване. Прави впечатление, че и насловите на отделните глави се отличават в редица случаи; освен това вътрешното деление на главите, както и номерацията им не винаги съвпада в двата ръкописа. Изглежда, че тези изменения в Хил. сб. не са плод на по-късна редакторска намеса, а са съществували още в старобългарски оригинал. По всяка вероятност Изборникът от 1073 г. е запазил само една от няколкото редакции от подобен тип, съставени по времето на цар Симеон.

Разликите между Изборника от 1073 г. и Хил. сб. вж. в приложението към тази статия.[15]

* * *

Втората част на Хил. сб. — от л. 199 до края — е оформена като самостоятелно цяло с отделна номерация на колите, с начална встъпителна заставка. Не е възможно само въз основа на снимките да се изкаже дори хипотетично мнение, дали частите са възникнали и замислени като един кодекс, като към основния текст на Изборника са прибавени части от Златоструя, или по-късно са съединени в едно книжно тяло. Във всеки случай те са дело на един и същи преписвачи, писани са в едно и също време и по един и същ начин — в две колони.

---

[14] Тук и нататък сравнението с текста на Изборника от 1073 г. е направено по изданието от 1880 г. фототипно възпроизведено в серията Monumenta lingvae slavicae. Dialecti veteris. T. III. Wiesladen. 1965.

[15] За съжаление сравнението между Хилендарския сборник и Изборника от 1073 г. бе направено, преди да имам възможността да се запозная със статията на Г. Михаила „Две копии Симеонова сборника в библиотеке Румынской академии“, която съдържа подробно описание на общите части в Изборника, ръкопис № 72 и ръкопис № 310. Описанието на Г. Михаила, съпоставено с текста на Хилендарския сборник, доказва предположението, изказано от румънския изследовател само въз основа на двата букурещки сборника (№ 72 и № 310), че трите ръкописа спадат към една група преписи с общи особености спрямо руските преписи.

Словата, поместени от л. 199 до края, съставят част от Симеоновия Златоструй. Това е най-старият и засега единствен южнославянски препис, който частично се покрива с една от редакциите на Златоструя, а именно — с Пълната редакция.[16]

Л. 199а—203б: Іⷩоа Златⷪоустаго слово ѡ Адамѣ н Ѡнвѣ (!).

Проказлнвын днꙗволь нсповѣдаю не намь проказнвь, аще блюдем’ се.

Край: н поⷣбнн боудемь вѣн’ць. нхже нѡнь. нхже боудн всѣмь намь полоучнтн. бⷧготню н ч҃лвколоубнѥмь г҃а нашего н Хⷭа . . . вь вѣⷦ.

Тази творба не фигурира в нито една от известните редакции на Златоструя. Тя принадлежи към цикъл беседи на Йоан Златоуст за Йов.

Л. 203б—207а: Тⷤ҃го Іⷩѡа Златⷪоустааго слоⷡ ѡ Нѡвѣ.

Велнкыѥ вещн велнкыхь трѣбоують споⷡвѣданнн. н свѣтлаꙗ праⷯвн сказаннꙗ свѣтлаꙗ трѣбоують ѥзыка.

Край: мⷪлнтвамн же оубо прошеннѥ ст҃ыⷯн ѡ҃ць н бесѣдованынмн поучнв’ше се. н ѡстав’шнхь начающе се. слаⷡоу вьснлаѥмь ѡ҃цоу н с҃ноу . . . вь вкы.

Словото е включено към посочения цикъл беседи за Йов, но се помества и в Пълната редакция на Златоструя — под № 97.

Л. 207а—211б: Тⷪгоⷣже Іⷩоа Злаⷮоустааго слоⷡ ѡ Нѡвѣ.

Се да н мн нмем се ѡбѣщаннꙗ н вы послоушаннꙗ.

Край: боудн же намь н словесемь кажемомь с҃тынхь ѡⷪць н прⷪркь млт’вамнн н мнⷱкь нсправлѣющемь славоу вьснлатнн Хⷭоу гⷣоу нашемоу. н҃нꙗ н прⷭно.

И това произведение, спадащо към Златоустовите беседи за Йов, не е застъпено в състава на Златоструя.

4. Л. 211б—217а: Заглавието не личи (О благочестнвом н непорочном Ѝове).

(В)ьсьⷣже оубо н вⷡⷺсѣхь с҃тынхь споⷡвѣдан’ныхь хоуⷣжьшн вещнн г҃лн, н немощьнѣнша словеса.

Край: десеторо пакы ѿ гроба вь цⷭртво прнѥше. ѥгоже боудн всѣмь поⷮлучнтн. мⷮлнтвамн ѡ҃ца нашего. н б҃оу славоу вьснлатнн. вь вѣкы вѣкомь. а҃мнь.

Също не е включено в състава на Златоструя.

---

[16] Както е известно, съществуват няколко редакции на т. нар. Симеонов Златоструй, една от които, а именно пълната, се отличава не само с по-голям обем, а и с това, че в сравнително късните руски преписи, в които е достигнала до нас, тя съдържа известния Предговор на цар Симеон. Подробно върху редакциите на Златоструя и описание на Пълния Златоструй вж. в изследването на В. Малинин. Изследование Златоструя по рукописи XII века. Киев, 1878. Описание на Пълния Златоструй — там, с. 30—57. Тук използуваме описанието и номерацията на словата, въведени от В. Малинин.

5. Л. 217а—218б, Тоⷢ҇жⷣе Иоⷩ҇а Златооустааго ѥⷭ҇ппа Коньстантинⷣ граⷣ пооучениꙗ дш҃ьнаꙗ.

Врѣме ти ѥⷭ҇ ѡмити се оуже ѡ дш҃е и вса ѿрестии. помени ѡ дш҃е дн҃ь сь.

Между л. 218 и л. 219 — значителен пропуск, който обаче се запълня от фрагмента, съхраняван в Библиотеката на Академията на науките в Ленинград под № 13.7.1 (колекция на П. Сирку). Текстът от л. 218б продължава на л. 1а—1б от ръкопис 13.7.1: се свѣть. се жизнь. се слава и пы/таниѥ се истина вѣчнаꙗ.

Край на л. 1б от фрагментите на Сирку.

Под същия номер 5 това слово се помества в Пълния Златоструй.

6. Л. 1б—6а: То(г)жде Иоа(н)а Зла(т)оустааго сло(в)о ѡ Фоцѣ ѡ ц(с)р҃иꙗ нечьстьн҃ѣмь. ѕ. Свѣтль намь гра(д) свѣтль и ч҃(с)тнь.

Номерацията съответствува на Пълния Златоструй.

[7]. На л. 6а от фрагмента е отбелязано заглавието на пропуснатото седмо по ред слово от Пълния Златоструй: Сло(в)о з҃ ищи вь дроугомь Зла(т)ооустьци ѡ троусѣ земльномь.

8. Л. 6а—6б (от 13.7.1): Слово Зла(т)ооустаго кь жидомь исказивьшиимь мн҃огы ц҃рковныихь. и҃.

Пакы ѡкааннии и вьсѣхь чл҃(о)вкь грѣшнѣишеѥ постити се хотеще жидове. Текстът от л. 6б (краят на фрагментите) продължава на л. 219а: виноу ихь бываѥть пытати и бавающеѥ бо по воли бж҃і/и всего чл҃вколюбиꙗ оуне ѥⷭ҇ оубииство (!)

Номерацията съответствува на Пълния Златоструй.

Край: да вси ѥдинодш҃ьно ѥдинѣмии оусти славимь б҃а. и ѡца гⷭ҇а нашего . . . вь в҃'кы.

[9.] Тоⷢ҇жⷣе Іѡⷩ҇а Злаоустааго остат'цѣ тоⷢ҇же пл'моса слоⷡ҇ ѳ. ищи вь дроугомь Злаⷮтоустьсти. — Маркираното слово отговаря по номерация на намиращото се в Пълния Златоструй.

10. Л. 223б—226а: Тоже слоⷡ҇ ⷱрение ѡ бл҃гопохвалении оумрьшиⷯ дѣлꙗ.

Вьсѣѥт се тѣло дш҃ьноѥ. вьстанеть тѣло дх҃ов'ноѥ.

Край: и соущиꙗ на приѡбрѣтениѥ ны боудеть печаль. и приидоушиⷯ полоучимь вѣн'ць. их'же боуди всѣмь намь добыти. бл҃годариѥмь и чл҃вколюбиѥмь г҃а нашего І҃са хⷭ҇а . . . ам.

Номерацията съответствува на Пълния Златоструй.

Л. 226а [11]. Тоⷢ҇жⷣе Іоⷩ҇а Златооустааго слоⷡ҇ о трьпѣни и ѡ бл҃гопохваленыи и да не тако зѣло плачем' се оумрьшихь. ищи вь дроуⷢ҇мь Златооустьцни. Принеси днⷭ҇ь паче прѣжьниⷯ дн҃і. — Маркираното слово отговаря по номерация на съответното в Пълния Златоструй.

Л. 226а [12]. Тоⷢ҇жⷣе пооученїѥ вь дѣꙗнии ищии того по томьжⷣе словѣ в҃і. Се вѣдоуще не просто се избыран. — Маркираното слово отговаря на намиращото се под № 12 в Пълния Златоструй.

13. Л. 226а—230а: Тоⷢ҇жⷣе слоⷡ҇ г҃і. ⷪ҇ поученїа римьскыѥ ѥпⷮлиѥ.

Нь понеже по сѥи блⷣгтиѥ юже ѡправдихом’ се и житиѥ трѣбѣ ѥⷮ достоино покажимь.

Край: да с многомь ѡбилиѥмь пож’немь и вѣчнаа бл҃га оулоучимь бл҃годѣтию и чл҃вколюбиѥмь г҃а нашего і҃с хⷭ҇а. им’же и с нім’же ѡ҃цоу слава ... амⷩ҇і.

Под същия номер словото е поместено и в Пълния Златоструй.

14. Л. 230а—234а: Тоⷢ҇жⷣе оⷮ поⷪ҇ученїи слⷪ҇во д҃і.

Тѣм’же тѣхь ѡставивше патриарха подражаимь и прославимь б҃а. ꙗкоже и дасть ѥмоу славоу.

Край: да добраꙗ ѡⷮ неѥ приплодимь и вь и҃ныꙗш’немь житии и вь боуⷣщоу жиз’нь. блⷣгтию и чл҃вколюбиѥмь г҃а нашего .. вь в’кы.

Под същия номер е поместено и в Пълния Златоуст.

15. Л. 234а—237б: Тоⷢ҇жⷣе сл҃во є҃і. оⷮ поⷪ҇ученїи.

Хвалоу оубо възⷣаимь и҃ниꙗ ꙗко спасаѥмыихь быхомь и не възмогше ѡⷮ дѣ҃ль спⷭ҇ти се.

Край: да ѡⷮ соудоу сь бл҃гою надеⷣжею ѡⷮидеши. и тамо вѣч’ныи бл҃гⷯ насладиши се. ѥже да бы в’сѣмь намь оулоучити. блⷣгтию и чл҃вколюбиѥмь г҃а нашего ... вь в’кы вѣкⷪ҇.

Под същия номер е поместено и в Пълния Златоструй.

16. Л. 237б—240б: Тоⷢ҇жⷣе слоⷡ҇ ѕ҃і. пооученїѥ ѡⷮ Корен’ѳьскыѥ ѥпистолиѥ.

Да не невѣроуѥть оубо никтоже ѡ вьскрсении. аще ли кто не имеⷮ вѣры и то да разоумѣѥть.

Край: тако бо и вь всѣхь боудемь бгатⷪ҇ѣвше. и при идоущии полоучиⷯмь бл҃гаа ѡ х҃ѣ і҃сѣ г҃и нашемь ..· вь в҃кы вѣкоⷨ.

Под същия номер е поместено в Пълния Златоструй.

17-о слово е пропуснато и не е маркирано.

18. Л. 240б—242б: Тⷪ҇гоⷣже слⷪ҇во н҃і оⷮ пооученїа ѡⷮ Ѥврѣнскыѥ ѥпістолиѥ.

Многаціи же начистааго дѣлѣ житиꙗ и скврьнавааго. м’нози не приѥше даровь.

Край: того оубо послоушаимь. тако бо можешь оулоучити ѡбѣщанаа бл҃гаꙗ. их’же боуды всѣмь на[мь?] полоучити блⷣгтию и чл҃вколоубиѥмь г҃а нашего і҃с хⷭ҇а ... ам҃нь.

Под същия номер е поместено и в Пълния Златоструй.

19. Л. 243а—244а: Тⷪгⷣжн слⷡо ѳі. оⷮ поученніꙗ.

Се слышеціе мⷪлю вы. посаоушанмь ст҃ынхь. всакь бо вѣрнь ст҃ь ѥⷭ.

Край: вьсоудоу жнто прⷪзебающіе. тожⷭе н ѡ на дⷶа чаѥмь боуцшааго

бⷶлгтню г҃а наго (!) І҃ⷭ Ха. с нним'же ѡ҃цоу... н всы.

Под същия номер е поместено и в Пълния Златоструй.

[20]. Тогоⷶже Злаоуⷮстаго. слⷡо҃ к. Похвала ѡ ст҃омь Паулѣ н о оумнленнн

н ѡ сльзахь. Поⷶбаѥть оубо всакомоу ч҃лвкоу хрⷭтніаноу. пачеже нзвольшⷪу. — Маркираното слово отговаря по номерация на Пълния Златоструй.

[21]. Злаоуⷮстааго слⷪво к҃а. ꙗко не лѣпо ѥⷭ прн ндоунцннⷯ паче творнтн

с҃лово нніашныⷯн н б'хма лн (в Пълния Златоструй бьхьма мало) ѡ пекоуцінх'

се. Сьгрѣшающіе прⷶѣ всѣмнн ѡблнчан. да дроузн страⷯ нмоⷮу. — Само маркирано; отговаря по номерация на съответното в Пълния Златоструй.

[22]. Тоⷢже Іⷩwа Злаоуⷮстааго слⷪво. к҃в. ꙗко нⷭѣ побⷶа намь стндѣтн се

кⷭртьннмь знаменнѥмь. нь паче красоватн се, нмже намь в'се даꙗннѥ дхов҃'ное н кь соупостатоу протнв'лѥннѥ оудобь нсправлꙗѥт' се. Ндн за ме сотоно пакость мі. — Маркираното слово също отговаря на съответното в Златоструя.

След тези три заглавия на л. 244а долу встрани на полето бележка от ръката на преписвача: Сніꙗ слⷡо вса нцⷢн вь дроумь Злаоуⷮстьцн.

[23]. Л. 244б: Тогоⷶже ѡ покаꙗнн слⷡо к҃г. Тѣм'же бдѣтн доⷭнть н мⷪантı. — Маркираното слово съвпада по наслов с поместваното в Пълния Златоструй, но началните думи са други — те не съвпадат с нито едно начало от включените в Пълния Златоструй произведения. (Възможно е да е отбелязана само част от творбата).

[24]. Тоⷢжⷶе Іⷩwа. слⷡо к҃д. ѡ льжнмнⷯ прⷪрцѣхь н ѡ льжнмнхь оучітелннⷯ н ѿ без-б҃жьнн ѥретнцѣⷯ н ѡ знаменнхь. сконьчаннꙗ се хотецⷪоумоу ѿ тѣлесе сеⷢ҃. Болѣз'но слово ꙗкоже н послⷶѣнеѥ м'нѣ ꙗвн се. нь н м'ногн радостн нспьнь. Нцѥ вь маломь Златооустнцнн. — Както се вижда от последния израз, това слово (отговарящо съответно на номерацията в Пълния Златоструй) е поместено в друга книга. Встрани пак от ръката на преписвача: Снѥ са (?) слⷡо не бнха (?) на редоу.

25. Л. 244б—248а: Тⷪгоⷶже слⷡо к҃е. ꙗко лѣпо ѥ҃ⷭ злобоу нзгоннтн ѿ себе. а добротоу вьноснтнн. ꙗко злобы кон'ць на смрть сврацⷶаѥт' се. а добрадѣтел'на жнзнь направлѣѥт ны.

Аціе злобоу нⷶженемь н доброую дѣтель вьнесемь в'се. то н тѣмь ꙗвѣ наоучнмь.

Край: да н зде ѡбрецⷶемь покон д҃шамь нашннмь ꙗкоже н хⷭь рече. н. боⷶу цⷶа бл҃га оулоучнмь. бⷶлготню хⷭртосовою. нм'же н с ннмже ѡ҃цевы

слава... а҃мнь.

Под същия номер е поместено и в Пълния Златоструй.

26. Л. 248а—251а: Тоⷢⷣже слоⷡ кг҃. ѿ пооучениꙗ римьскиѥ ѥпистолиѥ. ꙗко все наⷭ дѣла створи бь҃. и ѥдиночедаго ѿда наⷭ дѣла моучи диꙗвола и посади ѡдесною.

Чесого бо не створи бь҃. тлѣньни мирь ст'вориль и нетлѣньна на дѣл'ма.

Край: вьнесѣмь оубо ꙗже ѿ себе. да и зⷣѣ чистаго насладімь се зⷣравиꙗ. и боуⷣща блага оулоучимь. блⷣгтию и чл҃вколюбиѥмь га҃ нашего іс҃ хаⷭ ... ам҃нь.

Под същия номер е поместено в Пълния Златоструй.

27. Л. 251а—253а: Іⷩоаво поучениѥ ѿ Кориньѳьскыѥ ѥпистолиѥ. слово кз҃. ѥже не послоушатии инога ѡснованиꙗ и ѥже не ѿчаꙗти се и ѥже аще раба имаши и ѥже тебе не раз'гнѣвати.

Не можѣмь оубо послоушати ѥресии, не бо може никтоже инога ѡснованиꙗ положити паче лежещаго.

Край: Да сии в'са оубо размиш'лѣюще и боуⷣща блага често помышлꙗющев' себѣ. ѿстоупимь ѿ настоѥщиⷯ да оулоучимь боуⷣщаа. блⷣгтию и чл҃вколоубиѥмь га҃ нашего іс҃ хаⷭ ... вѣком'.

Под същия номер е поместено в Пълния Златоструй.

Л. 253а—255б: Тⷪгоⷣже слⷪво кн҃. егоже нѣси приѥль. то ничесоже не имаши своѥго и ѡ оустѣхь неже чрѣвоу подаѥть и ѡ ницихь.

То имаши ли ѥгоже нѣси приѥль. не бо имаши ничесога же своѥга ни имѣниꙗ ни словесе ни самоѥ дш҃е.

Край: то помыслы колики славы насладиши се. колика ли прославлѥниꙗ. ѥгаже(!) боуди всѣмь намь полоучитии блⷣгтию и чл҃вклоубиѥмь г нашего Ис҃ Хаⷭ ... ам҃нь.

Под същия номер поместено в Пълния Златоструй.

Л. 256а [29]. Тоⷢⷣже Іⷩѡа Злаоуⷮстаго ѿ пооучениꙗ. слоⷡ. кѳ҃. ѡ причещении сты҃ѥ плⷮь. и что си гл҃ати (в другите преписи — съгл҃ати) пристоупающе на взетиѥ. Се оубо и мыи вѣдоуще възлоублении. попцѣм' се ѡ братии. — Само маркирано; отговаря на съответното в Пълния Златоструй.

[30]. Тоⷢⷣже ѿ пооучениꙗ слⷪво. л҃. ѥжⷭ не ѿчаꙗти се ѡ грѣсѣⷯ. и ѥже не величати се ѡ стоꙗныи. и ѡ подании ницимь. и ѡ сребролюбии. Да не величааши се оубо ѡ стоꙗнии нь да сьхраниши се ѿ падениа. Само маркирано; отговаря на съответното в Пълния Златоструй.

[31]. Іⷩѡа Хрисостома (!) прось Корин'ѳноусь ѿ пооучениꙗ слоⷡ. л҃а. да не забываѥмь приⷭно грѣхь ст'ворен'ныⷯ. мощ'но бо ни ѥⷭ любо и т'мамы грѣⷯ имоуще покаꙗти се и начьшимь. нь не на коньчав'шимь. то приѥли соуть мьзⷣоу. Се

же гл҃ю да не послоушаѥмь тьчию. нь и да разоумѣваѥмь. — Само маркирано; номерацията отговаря на Пълния Златоструй.

[32]. Тогоⷣже ѥже хрⷭ҇тиꙗноу чⷭ҇тоу соущие побⷣаа все что [в другите преписи — чисто] имѣти ѥже б҃ь створиль и ѡ мьзⷣѣ. слоⷡ л҃в. С’мотри же и виниа ѿ гноишь имущь сьставь. ꙗкоже бо и ѿ землѥ. — Само маркирано; номерацията отговаря на Пълния Златоструй.

Маркираните поучения от 29 до 32 се намират на първата колона от л. 256а. Над нея — горе в полето и след последното слово преписвачът е счел за нужно да напомни два пъти: Сиꙗ слоⷡници вь дрⷢоумь Златоусⷮ’ци.

33. Л. 256а—257б и фрагментът на Дмитриевский л. 1а—3б: Тогⷣже слоⷡ л҃г. къ Єфесиѥмь. ѿ пооученыи. вь нем’ же ѡ причещеныи оуче поминаѥть. и не лѣнити се послоушающе. ꙗко благодѣꙗние имамь. ѡ ѥсⷭ҇т’ва. а злобь не ѿ бл҃гдѣꙗниꙗ и ѡ женѣ ѡ чоужеи и ѡ своѥи. и ѡ клет’вѣ и ѡ гладьствѣ.

Пакы великаго проразоумѣниꙗ показание. ѥже назнаменати се а не ѿлоучити.

Край: да и дроугый мощьни боудемь оубѣжати злыихь и ѡбѣщанный любещ҃имь ѥго бл҃гый полоучити ѡ Хⷭ҇ѣ Іⷭ҇ѣ г҃и нашем’ ... амнь.

Отговаря на поместеното в Пълния Златоструй.

Л. 3б—5б от фрагмента на Дмитриевский: Тоⷮгⷣже поⷮучение слоⷡ л҃д. ѥже ѡ Хⷭ҇ѣ сѣде ѡдесною и да се оустидимь главы нашеѥ и ѥже ѿ горьный мыслити. и ѡ ком’кании ѥже вь месопоущие гл҃ю комькавати и на Великьдн҃ь.

Видиши ли колико ти створи вьстави Хⷭ҇а. мало сеѥ. нь виⷣжь и пакыи посади ѡдесною себе.

Край: сице имате и самого тоу оузрѣти Хⷭ҇а сь дрьзновениѥмь. ѥгоже боуди всѣмь намь полоучитии ѡ Хⷭ҇ѣ Іⷭ҇ѣ г҃и нашемь ... и прⷭ҇но.

Между л. 3 и 4 са загубени листове със средата на словото.

Словото, поместено тук под № 34, отговаря в повечето преписи на Пълния Златоструй на № 36. И само един препис — наречен от Малинин Чудовски (съхранява се в сбирката на Чудовия манастир — Москва) — има същия ред на словата.

Л. 5б--6б: Поⷮучение вь немьже скⷥаѥть ѡ десносѣдании и кь оучиникомь оучите вьсе страны и ѡ разрѣшеныи заповѣды малихь и ѡ десети д҃вць и ѡ м’ножьствѣ грѣхь несоумнеще се мⷮлити. ѥже много створив’ше зло ѡ десетинахь и ѡ пиꙗньствѣ. слоⷡ л҃е.

Аще бо бы вь ѡ҃гнь вьпастии. то не были сега лѣпо готовоу.

Без край: альч’нь бый рⷱе и не дасте ми ꙗсти. жед’нь бѣхь и не напои ||.

Отговаря на слово № 37 от Пълния Златоструй и само по Чудовския препис — на същата номерация.

И така във втората част на Хил. сб. е засвидетелствувана една част от Симеоновия Златоструй, в която 11 от произведенията са само маркирани с наслова, началото и с бележка е Ищи в дроугомь златооусцѣ или ищи въ маломь златооустцѣ. Освен това единствено в този ръкопис първите 4 слова са заменени със самостоятелен цикъл проповеди на Йоан Златоуст за Йов, които се срещат като обособена цялост както в гръцки, така и в славянски ръкописи (сравни например ръкопис № 3/4 от библиотеката на Рилския манастир). От тях само втората беседа е попаднала в състава на Златоструя. Не е ясно по каква причина е била извършена тази замяна и дали книжовникът не е следвал някакъв протограф с по-особена подредба.

Трябва специално да бъде отбелязан и фактът, че Хил. сб. фиксира едно разместване в реда на словата, което, както вече посочих, го свързва с Чудовския препис — т. е. тъкмо с този препис, запазил според Малинин най-много българизми (Малинин, с. 15).

С какво може да бъде обяснено съкръщаването на обема в стигналата до нас част на Златоструя чрез маркирането на някои слова. Възможно е книжовниците, съставили сборника, да са я възприемали като допълнение към основната част — Изборника.

Особен интерес буди също и указанието невключените тук слова да се търсят в други книги (или книга, ако приемем, че определенията „друг златоуст“ и „малък златоуст“ се отнасят до един и същ кодекс). Какъв състав е имал въпросният „златоуст“, който явно не се покрива с нито един известен златоструен състав — в него влизат само една част от творбите. Въпросът се нуждае от допълнително проучване, но е ясно че там, където е създаден Хил. сб., е съществувала поне още една книга, съдържаща старинни преводи от праславянския кръг.

И още едно важно съображение, което тук само ще бъде изказано с оглед за бъдещи проучвания в тази област. Дори при слабите и фрагментарни познания, които имаме за съдържанието на ръкописите от Хилендарския манастир, вече са познати няколко сръбски преписа от най-ценните произведения от Симеоновата епоха. В Хилендар са възникнали или там са били съхранявани Шестодневът от Йоан Екзарх, препис от 1263 г., Учителното евангелие от Константин Преславски (сега във Виенската библиотека).

Ще прибавя към тях един доскоро неизвестен южнославянски препис на Краткия Златоструй (самостоятелна редакция) от третата четвърт на XIII в.[17] и един ръкопис, за който въз основа на някои косвени данни предположих, че е „Учителното евангелие“ от Константин Преславски. Предположенията ми се потвърдиха и понастоящем разполагаме с още един препис на „Учителното евангелие“, писан между 1343 и 1344 г., с рашки правопис.

Явно е, че през втората половина на XIII и първите десетилетия на XIV в. сръбските книжовници и особено светогорските монаси проявяват специален интерес към литературното наследство на Първата българска държава. Вероятно между многобройните все още неописани сборници на манастира Хилендар ще се открият още ръкописи, запазили българската книжнина от времето на нейния първи разцвет през X в.

---

[17] Кл. Иванова. Неизвестна редакция на Златоструя в сръбски извод от XIII в. — Зборник историје књижевности, књ. 10. Стара српска књижевност. Београд, 1976, с. 89–107.

* * *

Тъй като съдържащите се в Хил. сб. препис от Изборника е слабо познат в науката, не е описван, а е един от най-старинните и най-важни за проследяване историята на текста, в приложение е дадено съдържанието му в сравнение с Изборника от 1073 г. (Използувано е изданието от 1880 г. фототипно преиздадено в 1965 г.).

Една от особеностите на Хил. сб. е, че номерацията на главите не е издържана в целия сборник и се явява спорадично. Първата част (отговаряща на първата част от Изборника от л. 27 нататък) изобщо няма означение на главите. На няколко места има следи от номерация на въпросите на Анастасий, но тя е запазена само до XV въпрос и не може да бъде сигурно възстановена. За по-голяма прегледност при съпоставките между двата паметника е въведена условна номерация в скоби за въпросите на Анастасий и за тази част от Изборника от 1073 г., където се явява втора номерация (вероятно следствие на механична грешка — от ҁѕ към ѻз). Насловите на всяка статия от Хил. сб. се предават сравнително пълно, а началата им се отбелязват само там, където в Изборника има липси. Съответните наслови на Изборника само се маркират с първата дума освен при някои по-редки случаи на разночетения между двата наслова.

Хилендарски сборник	Изборник от 1073 г.
Анастасиѥвы ѿвѣть противоу несен'ныимь ѥмоу ѿвѣтомь. ѡ нѣкый правовѣрны̆ и ѡ раз-лич'ных главизнӑ. (I)	Анастасиѥви отъвѣти... гл. 16
Ѿ вторагѡ закⷪ҇на.	17. Отъ второзаконииꙗ.
Дв҃дво.	18. Дауиѳѡво.
Исаиио.	19. Исаиѥво.
Соломоне.	20. Соломонѥ.
Сирахово.	21. Сирахово.
Оⷮ апⷭльскы̆ запⷪвѣди.	22. Отъ апостѡльскыихъ...
Нисуискааго ѿ того ѥже ѥсть ѡ҃че нашь.	23. Нусьскааго отъ того..
Тоⷢжⷣе къ Ѡлоумьпию поспѣшиⷩкоу.	24. Тогоже ѥже къ Олумпиѭ...
Курила Иѥрⷭлмьскаго ѿ оглашении.	25. Курила Ієроусалимьскааго.
Златооустааго ѿ тлькованиꙗ ѥже ѿ Матьѳеꙗ.	26. Златооустааго отъ тълкованиꙗ...
Тогоⷣже ѡ альчьбѣ.	27. Тогоже..
Тоⷢжⷣе ѿ Маꙗ.	28. Тогожде..

Тоⷢⷣже ѿ Иѡⷮа.	29. Тогожде...
Ѿⷮ апⷭльскы заповѣдыиⷯ.	30. Отъ апостольскыихъ...
С҃тго Василиꙗ ѿⷮ троудовныиⷯ.	31. С҃таaго Василиꙗ...
Иѡⷮа лѣст'вичьнаaго.	32. Iѡанна...
Мар'ка чрьн'ца.	33. Марька...
Максима чрьн'ца ѡ подвiж'ныⷯ.	34. Маѯима...
Вьпроⷭ. к'то соуть истин'ныи поклон'ници. иже вь д҃сѣ истинѣ поклаꙗют' се бо҃у. (II)	35. Въпросъ. къто соуть... покланꙗѫтьса богоу.
С҃тго Василиꙗ ѥже ѡ Исаи.	36. С҃таaго Василиꙗ..
Диꙗдохово ѿⷮ поспѣш'ныихь.	37. Диꙗдохово...
Исидорово ѡ поспѣшен'ныихь главиз'нахь.	38. Исидорово..
С҃тго Курила ѥже на Оулиꙗна.	39. С҃таaго Курилла...
Златооустаaго ѡ вьсходьныиⷯ.	40. Златооустаaго...
Тогоⷣже ѥже ѡ Ханиини.	41. Тогоже отъ того ѥже о Ханааныни...
Нила чрьн'ца ѥже кь Агафию чрьнцоу.	42. Нила...
Никуфора архиѥⷭппа Константина гⷣра ѥже на икон'ныиѥ еретiгы.	43. Никифора...
Вьпроⷭ. Аще к'то сьгрѣшивь покаѥ се ...по грѣсѣ оумрь боудеть. (III)	44. Въпросъ...
Исаиꙗ.	45. Исаиѥво.
Соломоне.	46. Соломонѥ.
Сирахово.	47. Сирахово.
Ѥуⷢльско.	48. Ѥуаггелииское.
Аⷭпла Пет'раа.	49. Петра апостола.
Курила Иѥⷭрлмьскаaго ѿⷮ оучении.	50. Курилла...
С҃тго Василиꙗ ѥже на пиꙗнице.	51. С҃тго Василиꙗ...
Злаⷮоус'таго ѥже ѿⷮ Iѡ.	52. Златооустаaго...
Тогоⷣже ѥже кь ѥврѣѡмь.	53. Тогоже...
Максима ѡ троудов'ныихь главизнахь.	54. Маѯимово...
Нила чрьнца ѥже кь Ѥукарьпию.	55. Нила...
Вьпроⷭ. Аще кто ставит' се ѿⷮ грѣха... покаꙗниѥ или ини· Ѿⷮвѣⷮ (IV)	56. Въпросъ...

Васнлнѥво ѥже вьнниматн себѣ.	57. Васнлнѥво..
Златооустаарго ѥже ѿ Мать.	58. Златооустаарго...
Бгослов'ць ѥже вь новоу неⷣлю.	59. Богословьца...
Н по семь малнн.	60. Н по семь...
Мак'снма ѿ главнз'нь.	61. Маѯнмово...
Вьпроⷭ. Аще к'то старь н немощень н ѿ немог'кь рек'ше не можеть чрьн'ць бытнн... н с҃пстнн. (V)	62. Вѫпросъ аште бѫдеть къто старъ...

Между л. 100б и 101 липси, отговарящи на края на гл. 62 — до началото на 69.

Златооустаарго ѥже ѡ прнт'чн смоковнѣн.	70. Златооустаарго...
Тоⷢⷣже о г҃. пⷭлмѣ.	71. Тогожде о шестѣемь ѱалъмосѣ.
Вьпроⷭ. добро лн ѥⷭ оубо нсповѣⷣтн грѣхы наше д҃хов'нннмь моуж҃ем' .г.	72. Вѫпросъ. добро лн ѥсть прѫмь...
ѿ чнсль.	73. Отъ чнслъ.
Нѡвово.	74. Іѡвово.
Соломонѥ.	75. Солѡмонѥ.
С҃тго Васнлнꙗ ѿ троудовьныⷯ.	76. С҃таарго Васнлнꙗ...
Днѡннснꙗ Арнншпагыта ѥже ѡ оусьп'шнхь чтⷭѣ.	77. Днонусна...
Конч'ноѥ Нсндорово.	78. Коньчноѥ Нсндорово
Мак'снмово ѿ ѥже ѿ вѣдомыⷯ.	79. Маѯнмово...
Ѳеѡдогово (!)	80. Ѳеологово.
Кон'ч'ноѥ ѿ Нѡана.	81. Коньчьноѥ отъ того...
Тоⷢⷣже кь кореньⷨѡ.	82. Тогожде о томь...
Тогоⷣже ѡ н҃.мь пⷭлмѣ.	83. Тогоже отъ того...
Тогоⷣже кь ѥфесеѡмь.	84. Тогоже отъ того...
Тоⷢⷣже ѿ Іѡаⷩ.	85. Тогожде ѥже отъ...
Тогоⷣже ѿ степен'нынхь.	86. Тогожде ѥже о...
ѿ апⷭльскынхь заⷪпвⷣѣ.	87. Отъ апльскынхъ...
Курнлово ѥже д҃ша всакоѥ пⷮль.	88. Курнлово отъ того.
Мак'снмоⷡ ѿ главнзнь.	89. Маѯнмово...
ѿ льствнце.	90. Отъ лѣствнца.

Вьпроⷭ҇. Добро ли реⷮ҇ ком'кати се често или по рѣтько. Ѿвѣть .з҇.	91. Въпросъ. Добро ли е прѫмь...или по рѣды.

Между лист 106 и 107 — липси — края на 91 и 95-та глава.

Исаино.	96. Исаиино.
Иѥремино.	97. Иеремиино.
С҇тго Василиꙗ ѿ а҇. палмеⷭ҇.	98. С҇тааго Василиꙗ...
Исидора Полинсинскааго ѿ послания.	99. Исидора...
Ѳеѡдоритово ѿ врачевьныиⷯ.	100. Ѳеодѡрово...
Мак'симово ѿ главизнь.	101. Маѯимово...
Лѣст'вич'ною.	102. Лѣствичьною...
С҇тго Василиꙗ. вьпроⷭ҇....	103. С҇тааго Василиꙗ...
Злаⷮⷪустаг. . .	104. Златооустааго ѿ шеста аго псал'моса.
Иѡсифово ѿ Маⷦвⷮе.	105. Иѡсифово..
Мак'симово ѥже кь Пуроу.	106. Маѯимово отъ того..
Вьпроⷭ҇. Колико образь. ѥⷭ҇ попоущение б҇жие любо вь скрьбь... (IX)	107. Колико образъ есть пооуштениѫ б҇жиѫ... или еже отъ диꙗвола искоусъ.
Ѿ исхода.	108. Отъ исхода.
Без заглавие. (л. 112а)	109. Отъ второзакониа.
Ѿ соудии.	110. Отъ соудии.
Д҇вдово.	111. Даувыѳово.
Соломоне.	112. Сѡломоне.
Июдиѳино.	113. Иоудиѳино.
Сирахово	114. Сирахово.
Иѡсино.	115. Осиино.
Михеино.	116. Михеино.
Наоумово.	117. Наоумово.
Без заглавие.	118. Исаиино.

Между л. 112 и 113 пропуск — от № 119 до № 125 (началото).

Мак'симово ѿ главизнь.	126. Маѯимово...
Иωана чрьнориз'ца ѿ лⷮствiц.	(127). Iωанна чьрца (!)...
Зла҃то҃уста҃г к к҃р҃нь.	128. Златооустааго...
Тогожⷣе ѡ шести пⷭлмь ти како ѿ чл҃вкь любимь боуде и доброприѥтнь.	129. Тогоже отъ шестааго псалмоса.
Тогожⷣе ѿ степеннꙑⷯи.	130. Тогожде...
Тогожⷣе...	131. Тогожде...

Между 114 и 115 — прэпуск — от № 132 до 135 (началото).

С҃таго Василиꙗ ѿ поспѣшьныихь.	136. С҃тааго Василиа...
Вьпⷭро. како видимь дроугиꙗ вѣрны пльтныѥ грѣхы творещѥ. (X)	137. Въпросъ како видимъ..

Между л. 115 и 116 — пропуск от № 138 до № 180.

Клименⷬьта Строматьска.	181. Климента Стрматьскаго.
Ѳеѡⷣрита ѿ невѣдомꙑⷯ.	182. Ѳеодорита отъ недовѣдомыхъ
ѿ апⷭльскыиⷯ заповѣды.	183. Отъ ап҃лкыихъ...
Вьпⷭро. аще къто женоу имѣѥ и чеда и бⷮгатьст'во... и съхранити и. ѿвѣть е҃i.	184. Въпросъ. аште кто... и съхранити заповѣди.
С҃тго Василиꙗ ѿ поспѣшниихь.	185. С҃тааго Василиꙗ...
Iωаⷩ ѿ л'ствице.	186. Iωанна отъ...
ѿ апⷭлскыхь заповѣди.	187. Отъ апⷭлскыхъ...

Между л. 117 и 118 — пропуск — гл. 188.

Осиино.	189. Сиино.
Исаино.	190. Iсаино.
Иѥремиино.	191. Ïеремиино.
ѿ цⷭртва д҃.	192. Отъ ц҃рства...
Исидорово.	193. Исидорово ѿ послания
ѿ апⷭльскꙑⷯ заповѣдии.	(194). Отъ ап҃лскыихъ...
Ѡлоумьпиωдорово ѡ Iⷮω.	(195). Олумпиодорово..
Нусиискааго ѡ оумираюштиихь прѣⷣже гⷣо.	196. Нусьскааго...
Златоустааго.	197. Златооустааго.

Ѳеѡ̂ритово ѡ пр͠мыслѣ.	198. Ѳеодоритово ѡтъ того ѥже о промыслѣ.
Не е отделено от горния текст.	199. Тогоже отъ цѣльбьныихъ.
Вьпр͠о. ѥда в'са злаѭ (!) ѥлико же творєть нам'стран'ны повелѣнию б҃жию творєть. (XVII)	200. Въпросъ. ѥда вса злаꙗ ѥлико же творꙗть...
ѿ исходаа.	201. Отъ исхода.
ѿ леувьгиитьска.	202. Отъ левитика.
Іѡв.	203. Іѡвово.
Соломонє.	204. Соломонє.
Сирахово.	205. Сирахово
Ѥзекилє.	206. Ѥзекиилево.

Статиите от № 203 до 206 се намират във фрагмента на Григорович, л. 1

Иѡсиино.	(207). 77. Осиино.
С҃тго Василиꙗ ꙗко нѣ͠ виньнь злоу б҃ь.	(208). 78. С҃таго Василиꙗ..
То͠же ѿ простран'ны поспѣшини.	(209). 79. Тогоже... поспѣшьство.
Ѳеѡлогово...	(210). 80. Ѳеѡлогово...
Злаутста ѿ Ма҃ѳ...	(211). 81. Златооустаго...
То͠же...	(212). 82. Тогоже отъ того еже...
Исидорово...	(213). 83. Исидорово...
Ѳеѡдоритово...	(214). 84. Ѳеѡдоритово отъ того...
Вьпр͠о. вси ли оудавлꙗющи... (XVIII)	(215). 85. Въпросъ вси ли оудавлѭштии са... или отъ дѣиства лоукаваго.
Немесиꙗ ѥп͠па Ѥмесинск... (не се разчита ясно)	(216). 86. Немесиꙗ епископа.
(Не се чете ясно) нѣ повн͠... зл..	(217). 87. С҃таго Василиꙗ отъ тъго ꙗко нѣсть виннъ б҃ъ злоу.

Златооустааго ѡ троусѣ.	(218). 88. Златооустааго отъ того...
Тоⷢ҇жⷣе кь Стагироу.	(219). 89. Того отъ того ѥже...
Тогожⷣе кь Тимоѳею.	(220). 90. Тогожде отъ того ѥже...
Тоⷢжеⷣ ѿ Іѡаⷩ҇.	(221). 91. Тогожде отъ тогожде...
Ѳеѡлогово ѡ нищелюбии.	(222). 92. Ѳеологово...
Василиѥво ѿ поспѣшныхь.	(223). 93. Василиѥво...
Мак’симо (!) ѿ главиз’нь.	(224). 94. Маѯимово...
Вьпрⷭ҇о. что ѥⷭ҇ мноу и лѣпо ли ѥⷭ҇ хрⷭ҇тиꙗноу. сповѣдовати вазнь. (XIX)	(225). 95. Въпросъ что ѥсть вазнь и лѣпо ли ѥ кръстьꙗноу исповѣдовати вазнь.
Нѵсинскааго ѡ слоучаи.	(226). 96. Нѵсьскааго о сълȣчаи.
Ѳеѡлогово ѡ нищелюбы.	(227). 97. Ѳеѡлогово отъ того ѥже о любоништии.
Вьпрⷭ҇о. ѿ коѥ сыилы соупротивныѥ вѣроующе и твореще и поричоуть (!) м’ногащи и чоудеса твореть (XX), л. 128б—130а.	(228). 98. Отъ коѥꙗ силы... проричють многашьды и чюдеса творѧ. — Този текст се разполага, както следва: л. 117a-d, 149a—151b.
Ѳеѡдоритово ѡ неразоум’ный.	(229). 99 и 1. Ѳеодоритово... л. 151b и 129a — с
Курилово ѿ того ѥже ѡ д҃ховнѣ слоуж’бѣ; Оумною льготою..., л. 130б—131а. Край: аще и грѣхы боуде оустворил ѡставет’ се ѥмоу.	(230). 100 и 2. Кѫрилово отъ того ѥже о доуховьнѣⷷ҇и слѫжь. Оумьноѭ бо льготоѭна се пользоша сѧ.

соуштнн въ ѥлннѣхъ.
нѣцнн ꙗкоже мьнѣтн.
(л. 151d и 129d--130c)

(231). 1d 101. Гнгорна бого-словьца слово (л.151d—152d)

(232) 102. Тогожде. (152d)

(233) 103. Тогожде. (152d)

(234) 104. Гнгорна б҃ословьца. слово. Оуне бо ѥсть полоучнтн бл҃гоѥ … без край. С тази статия завършва първата част на Изборника.

Златооустаго ѿ тоѥже м҃ н҃ е҃ плⷭма. Не оуповантe на кнезе проклет' бо нмаѥ надеⷣжоу на чл҃вкꙑн. л. 131а.

Вьпроⷭ. Что не проповѣдеть чл҃вцн д҃не оумрьтнꙗ своѥго н чоую лн что оумнрающе. ч'то боуⷣщнхь прнѥтн блага н зла. Ѿвѣⷮ. Аще быше проповѣдалнн. многа бынше без'чнннꙗ творнлнн. (XXI); л. 131а—б.

Нѥремнно. Горе нмь ꙗко ѿ срⷣца своѥго гл҃ють. л. 132а.

Нѥзекынлево. Тако гл҃ѥ г҃ь нже ѿдалют се ѿ мене. 132а.

С'борннкь. Нⷭѣ чл҃вка вѣдоущаго вь д҃сѣ. л. 132б.

Ѿ прѣмоудроⷭ. Кто бо чл҃вкь разоумѣѥть свѣть б҃жн. л. 132б.

Аⷭплово. О глоубнно бⷪгатьства н моудростнн б҃жнѥ. л. 132б.

Ѿ аⷭпльⷯскын заповѣдын. Нⷭѣ нн всакь прорнцаѥн прѣпоⷣб'нь. л. 132б—133а.

3. Златоустааго отъ того ѥже отъ м҃е псал'моса

4. Въпросъ почто не проповѣдать чл҃вцн. . .

Между л. 130 и 131 липсва кола и съответно текстът на № 5—25 и началото на № 26.

Бг҃ословць ѥже ѡ Кесари братѣ. Вѣроую моудрыихь словесемь.. л. 133а.

Златооустаагоо ѿ тоⷭ҇ ѥже ѿ Маа. Не вѣсте ли ꙗко вь послѣд'не дни д҃нь. л. 133а.

Диадохово ѿ того ѥже ѡ д҃ховнѣмь впрошении. Аще оубо непоⷣбнѣ покаѥм' се и ѡ грѣсѣхь нашихь. л. 133б.

С҃тго Нила ѿ того ѥже кь Агаѳию. Вь истиноу страшна смр'тнаꙗ таина. л. 133б.

Вьпрⷭ҇о. Чии грѣси пращают се по смр'ти слоуж'бами. и м҃лтвами и млⷭ҇тыинѣми бывающиеи за оусьп'шеѥ.

Ѿвѣть. И ѡ семь пакы великы Дѵѡниси г҃лѥть. (XXII); л. 133б.—134а.

Диѡнисиѥво ѡ оусьп'щиⷯ чтⷭ҇ѣ. Азь же ꙗко ѿ м'щению оубо приметь кьжоⷣ ѿданиѥ добрѣ вѣⷣ. л. 134а.

Ѿ апⷭ҇льскыиⷯ заповѣдыи. Да творет' се третиныи оумрьшиⷯ вь пⷭ҇ѣнехь и м҃лтвахь. л. 134а, б.

Иѥзекыилево. Правда праведнаагоо на немь боудеть. л. 134б.

С҃тго Ѥпифаниꙗ ѿ парии. Оуспѣшна же ѡ оусьп'шихь м҃лтва. л. 134б.

Ѿ тогожеⷣ. Нⷭ҇ѣ покаꙗниꙗ по смр'ти не бо и
Лазарь иде кь бг҃атомоу. 134б.

Затооустаго ѿ Маа. Никтоже бо ѿсоудоу не разарѣши вь грѣховь. л. 134б.

Вьпрⷭ҇о. чоувьствьни ли ѥⷭ҇ раи или разоумьнь тлѣн'нь ли или нетлѣн'нь. Ѿвѣть. Ꙗкоже и два Иѥрⷭ҇лма повѣдаѥть писаниѥ нбⷭ҇ны и земльныи. л. 134б; (XXIII)

Ѥпифаниѥво ѿ анькырота. аще нⷭ҇ѣ на земли ран и нѣсоуть //. Текстът прекъсва; между л. 134 и 135 липса от 2 листа, на които вероятно се е намирал текст на № 24—27 (началото) (XXIV).	Оттук Изборникът продължава с: и нарекоша нъ неистинноу гл҃аша.
	27. Намесниꙗ ѥпискоупа...
Како ѥⷭ҇ разоумѣти видѣв'ше с҃нове б҃жии и дьщ'ре чл҃вчск(и). (XXV)	28. Како ѥ разоумѣти...
Аще ѥлико же створи б҃ь вьсе ѥⷭ҇ добро зѣло. (XXVI)	29. Аште ѥлико...
Ст҃го Васиⷧ҇ꙗ ѿ канⷩ҇ь.	30. Ст҃аago Василиꙗ...
Почто трѣбоу положити... и козою тризою. (XXVII)	31. Почто трѣбоу положи...
Чесо ради wбрѣзати се ѥмⷮ҇у пⷮ҇вⷦ҇е (XXVIII)	32. Чьсо ради...
Ст҃го Ѥпифаниꙗ ѿ панарыи.	33. Ст҃го Ѥпифана...
ѿ анькуротаа.	34. Отъ анъкоурота.
С҃нве Сиⷮ҇тви.	Без номер, към горното
С҃нове Ламеховыи.	Без номер, към горното.
С҃нове Афеⷮ҇тви. — Горните 3 статии са без номерация, но са отделени със заглавие	Без номер, към горното.
Како разоумѣтии ѥже азь wжесточоу срⷣ҇це фараwнⷮ҇у. л҃е. (XXIX)	35. Како разоумѣти...
Златооустааго ѿ того ѥже кь Стагироу. л҃г.	36. Златооустааго...
Чесо дѣлꙗ кльнеть Іwвь дни свⷮ҇и. л҃з. (XXX)	37. Чьсо дѣлѧ...
Между л. 139 и 140 — пропуск, гл. 38—39. (XXXI)	40. Макъсимово...
Мак'симово w невѣдомихь ц҃рь Вавулоньскы и како словить ли се на дıавола. (XXXII)	
Златооустаго то ѥже ѿ Маⷮ҇.	41. Златооустаго...
Како б҃ь повелѣвь Валаамоу ити кь Валаакоу. и а҃нгломь ѥмоу взбранⷮ҇ѣе. м҃в. (XXXIII и XXXIV)	42. Како б҃ъ...
Кою мощь реⷱ҇щи имѣше вльхова клетва. (XXXIV)	Коуѭ речеши...
Како правда снабьⷣжавает' се аще за w҃ца чеда моучет' се. м҃г.	43. Како правьда сънабъдѣваѥтьсѧ...
ѿ апⷭ҇льскыⷯ заповⷣѣ.	44. Отъ апостольскыихъ...

Поради липси между л. 141 и 142 е пропуснат текстът до № 47 (Въпрос XXXVI, XXXVII). В Изборника обаче има объркване, идващо от протографа, така че статия 47 започва на л. 148с—d; продължава на л. 118а, b, откъдето съответствува на Хил. сб., л. 142а.

Почто не възбраны бѣ҃ Ѥвѳаѥвын положнтн трѣбою дьщере акын Аврамоу. мн҃. (XXXVIII)	48. Почто не възбранн...
Како разоумѣн ѡ оутробнѣн чардѣнⷰ (XXXIX)	49. Како ѥ разоумѣтн...
Кырнло тогоже̂ ѡ дх҃овнѣн слⷪуж'бѣ.	50. Курнлово от того ѥже...
Что ѥⷭ Ѥфоудь нм'же выпⷲраше ст҃л' ба҃ (XL)	51. Что бѣаше...
Златооустаго ѡ́ того ѥже ѡ рнзѣ ст҃альцѣ.	52. Златооустааго...
Ст҃го Ѥпнфанніа ѡ двоюнадесете камнкоу нже бѣхоу на... гы҃ стагтелѥвѣ (?) насаже̂нын (53); л. 143б—144б.	53. Стаа҃го Ѥпнфанніа о в҃ı камыкоу нже бѣахоу на аогнн... Тук статията започва на л. 121с—121d и продължава на л. 153а—154а.
Ѳе̂ѡрнтово ѿ сказанніа ѥже ѿ нсхода нме мн ѥⷭ г҃ь нь не ꙗвнх' се ѥмоу.	54. Ѳеодорнтово...
Тын ѥже реⷮ Соломонь о дрѣвесехь... ѥже вь стана какоѥ разоумѣн. (XLI)	55. Како ѥ разоумѣтн ѥже гл҃а ... нже въ стѣнѣ.
Ѿ г҃. го ц҃ртвыніа.	56. Отъ третьıаго...
Уполнтоⷪв тогоже̂ ѡ Пѣснехь ѡ пѣсным'.	57. Нполоутово...
Ѥвьсефніа (!) Памьфнла ѿ налосвнынце (!) повѣстнн.	58. Єусевніа ... началословъныıа повѣстн.
Уполнтово что ѥⷭ моудрость сьза̂вшніа себѣ домь. (XLII)	59. Нполутово...
Како ѥⷭ разоумѣтнн ꙗко нѣⷭ баⷦго вь ч҃лвцѣ. нь юже ꙗсть н пнѥть н покажеть дшн своѥн б҃лагоѥ вь троудѣ своеⷨ. (XLIII)	60. Како ѥ разоумѣтн...
Сказь колнко бы велнчство Соломонеⷭ ц҃ркве. (XLIV)	61. Колнко бѣ...

Между л. 146 и 147 — пропуск поради липси, отговарящ на л. 158а—162а в Изборника (XLV, XLVI).

Каꙗ и колика соуть бжⷭтвьнааго Илиѥ и Ѥлисаꙗ (!) ѥже вь дс҃ѣ ст҃ѣмь.	66.	Каꙗ ї или колика соуть...
Ч'то бѣ ѡбразь ꙗвї се Нав'хо̂носороу. (XLVIII)	67.	Что вѣ (!) ꙗвивыи...
Уполитово ѿ того ѥже ѡ Даниилѣ.	68.	Иполутово...
Ѡригененово (!) ѿ того ѥже кь Мегеѳию.	69.	Оригеново...
Ѡр'геново.	70.	Оригеново...
Г҃и ненавидещеѥ ли тебе вьзненавидѣхь. (LII)		И҃ не навидаштаа
Василиѥво ѿ Исаиѥ.	71.	Василево...
Златооустааго ѿ того ѥже ѡ Саоулѣ.	72.	Златооустааго...
Како ѥ разоумѣтии ꙗко помысль чⷭлвкы исповѣсть ти се. (LIII)	73.	Како ѥ разоумѣти...
Како ѥ разоумѣтии аще ви̂ть сьгрѣшающа брата своѥго грѣхь не кь с҃мрті да простить и дасть жизнь сьгрѣшающⷯии не кь смр'тии. (LIV)	74.	Како ѥ разоумѣти...
Златооустаго како ѥ разоумѣти. ѥже пⷬрозоумѣ и проѹставии ѥже хощеть... ꙗкоже хощеть б҃ь с҃пстии аще погоубитыи. (LV)	75.	Златооустаго...
Како ѥⷭ разоумѣти ѥгоже дѣло изгорить ѿтьщить се. сам' же снабдить се ꙗко ѡгнѥм'. (LVI)	76.	Како ѥ разоумѣти..
Како ѥ разоумѣтии ѥже смѣривь крьвию всачьскаꙗ крⷭта своѥго земльнаꙗ и нⷭбнаꙗ. (LVII)	77.	Како ѥ разоумѣти ѥже съмиривъ...
С҃таго Василиꙗ ѿ того ѥже ѡ тридесетаг пⷭлма.	78.	С҃таго Василиꙗ...
С҃тго Ѥпифаниꙗ ѿ панарии.	79.	С҃тго Ѥпифаниꙗ...
Курилово ѿ того ѥже ѡ д҃ховнѣи слоуж'бѣ.	80.	Курилово....
Ѳеѡ̂ритово ѿ цѣл'бныихь.	81.	Ѳеодоритово...
С҃тго Никыфора Костаньтина гра̂ ѿ тⷢо ѥже на иконь...	82.	С҃таго Никифора...
Како разоумь'но ꙗко вѣ̂ниѥ величаниѥ творѣть. а люби вьзгража̂ѥть. (LVIII)	83.	Како ѥ разоумьно...
Чесо ради рⷱе апⷭль оучитии женѣ не велоу. (LIX)	84.	Чьсо ради рече...

Между л. 151 и 152 — липси, отговарящи на л. 170b — 172a от Изборника — края на 84 и началото на 85 статия. (C XLII)

Между л. 152 и 153 липсва 1 лист, който се намира в сбирката на Григорович и съдържа съответно статиите от края на 85 до началото на 88 (CXLIII).

Сбора Кара̇геньскааго глаⷡ҇ рі҃.	89.	Събора Карѳагеньскааго гла҃ рі҃...
Б҃гослов'ца ѿ тоⷢ҇ ѥже на арыꙗни. чесо ради ни боле ни хоуⷧже числомь соуⷮ еуⷢ҇ꙗ.	90.	Богословьца...
Тито Вотурьскаго (!) камо седѣ ѿрѣзана ги҃ꙗ пльть. (CXLIV)	91.	Тита Вотрьскаага...
Кто бѣше их'же кръвь съ жрьтвами см'ѣси Пилать. (CXLVI)	(92).	Оставено без номер.
Злато (!) Како всака хоула ѡставит' се на дх҃ь же ꙗже не ѡставит' се. (CXLVIII)	93.	Златооустааго...
С҃тго Василиꙗ ѿ поспѣшьныиⷯ.	94.	С҃тааго Василиꙗ...
Како реⷱ҇ аще не идоу оутѣшиникь не придеть. юже дх҃ь даѥть апⷭ҇ломь вь дх'новениѥмь. (CXLVIII)	95.	Како рекъ г҃ь...
Єусевиѥв̇ ѥже ѿ Ма(рии).	96.	Єусевиꙗ ѥже отъ Марии...
Кто ѥ соудыи неправдѣ. (CXLIX)	97.	Кто ѥсть соуди...
Каа ѥⷭ҇ разоумѣти иже имать ризоу да продасть и коупить ножь·	98.	Како ѥ разоумѣти...
Тако иже любить дш҃ȣ свою погоубить ю.	99.	Како иже любить... Что ѥсть ѥже рече...
Что ѥⷭ҇ иже реⷱ҇ аще ѡко твоѥ или роука сьблазнить те ѿсѣци ю ѿ себе.		В Изборника без номер.
Ѿ лимонариꙗ.	100.	Отъ лимонариꙗ.
Ѿ апⷭ҇лкыиⷯ заповѣдыи.	101.	Отъ апостольскъıихъ...
Василиѥво ѿ поспѣшьныиⷯ.	102.	Василево...
Ѳеⷣѡритво ѿ тоⷢ҇ ѥже ѡ Осиї.	103.	Ѳеѡдоритово....
Василиѥво како разоумѣти аще два ѿ вась свѣщаѥта на земли. (LXI)	104.	Василево како ѥ...

Злаⷮоустааг ѿ тоⷮ иеже кь Матею.	105.	Златооустааго иеже ѿ Матѳѣиа.
Аѳанасиево. Г҃оу г҃лющоу кь ст҃ыимь своимь... оубѣжати ѿвѣста ст҃го того моужа. Ѿвⷮѣⷮ. (LXII)	106.	Аѳанасиево.
Ѿ исхода.	107.	Отъ исходъ.
Г҃оу пакыи г҃лющоу. Иже аще сьблазнить иединого ѿ малы сихь ... да ѡбѣшень боудеть жрьньвь м'щи на вы (!) иего.	108.	Г҃оу пакы г҃люштѫ...
Ѳеѡлгво ѿ тоⷮ иеж Аана.	109.	Ѳеологово...
Ѿ поспѣшныихь.	110.	Отъ поспѣшьнъıихъ..
Злаⷮоустаг иеже ѿ Матѳие.	111.	Златооустааго иеже ⷮо Матъѳеа.
Вьпⷭрос. Хоу г҃лющоу. Не вьходещаа оустыи... не иастии меса. Ѿвⷮѣⷮ. (LXIV)	112.	Х҃соу г҃лжштѫ...
Ѿ апⷭльскыихь заповѣдьи.	113.	Отъ ап҃льскъıихъ заповѣдии.
Ѿ исхода.	114.	Отъ исхода.
Заповѣдь Петрова и Паулова. апⷭлоу.	115.	Заповѣдь Петрова и Павьлова.
Шестааго сбора оуставь. Ст҃го Василіа ѿ пспѣшны. рке. Тук за пръв път в ръкописа се явява номерация на статията; поредният № 125 обаче не отговаря на броя на статиите, които дотук са 118.	116.	Шестааго събора ȣставъ п҃ѳ. Ст҃ааго Василиа...
Тоⷮжⷮе иеже ѿ тоⷮ ѡ алч'бѣ. ркѕ.	117.	Тогоже отъ тогоже иеже о алъчьбѣ.
Злаⷮоустааг ѿ Маⷴ. (127)	118.	Златооустааго...
Вьпⷭро. Каако разоумѣтии иако всакь книгочии наоучивь се.. новаа и ветьхаа. Ѿвⷮѣⷮ. (128)(LXV)	119.	Тогожде како е разоумѣти...

ѳеѡлогово ѡ градѣ. р҃кѳ.	120.	ѳеологово отъ того…
Тоⷢ҇ⷣже ѥже на Оулиꙗна. Твоѥ ли ѥ ѥже ѥлыньскы вѣщатыи что лыи несоу ли финичьскаа писмена. р҃л.	12(1).	Тогожде ѥже на Ноулиꙗна…
Василиѥво вь начело прит’чамь. р҃ла.	12(2).	Василево…
Ѿ апльскыⷯ. (132)	123.	Отъ ап҃льокыихъ…
Ѥвьсевиѥво Ѿ прьвоповѣстьныѥ повѣстии. р҃лг.	12(4).	Єусевиѥво…
Маѯимово ѥже Ѿ поспѣшніⷯ главизнь. р҃лд.	12(5).	Маѯимово…
Исидорово Ѿ послании. р҃ле.	12(6).	Исидорово…
Вьпроⷭ҇. Златооустааго како ѥ разоумѣтии ꙗко соуть каженици иже твориⷭше се… н҃бнааго. р҃лѕ. (LXVI)	12(7).	Златооустааго…
Єпифаниѥво ѡ творещиⷯ се самⷯѣ. (137)	128.	Єпифаниѥво…
Б҃гослов’ца. р҃ли.	129.	Богословьца…
Исидорово. р҃лѳ.	1(30).	Исидорово…
Тоⷢ҇ⷣже ѡ д҃вьствѣ. р҃м.	13(1).	Тогоже о дѣвьствѣ
Вьпрошениѥ Василиѥво Ѿ поспѣшныⷯ. како ѥ разоумѣти блюдѣте се да не сблаз’ните ѥдиного Ѿ малихь сихь. (141) (LXVII)	13(2).	Василево…
Како ѥ разоумѣти ѥже г҃лѥ. аще кто поиметь те… иди с нимь двѣ. р҃мв. (LXVIII)	13(3).	Како ѥ разоумѣти…
Како ѥ разоумѣтии не п’тѣ (!) се что ꙗсте… ѡблѣчете се. р҃мг. (LXIX)	134.	Како ѥ разоумѣти…
Како ѥ разоумѣтии не соудите да не ѡсоужении боудете. р҃мд. (LXX)	135.	Како ѥ разоумѣти…
Златооустаго Ѿ тоⷢ ѥже Ѿ Матеіа. (145)	13(6).	Златооустааго…
Вьпроⷭ҇. что ѥⷭ҇ талаь’ть… и дати добро створивьшоумоу. р҃мѕ. (CXXVIII)	13(7).	Чьто исть талаантъ…
Тоⷢ҇ⷣже ѥже Ѿ тоⷢ ѡ с҃тѣмь д҃сѣ. р҃мз.	13(8).	Тогожде отъ того…
Каако ѥ разоумѣтии ѥже мⷭлити се да не боудеть бѣнство (!) ваше зимѣ ни вь соуботоу. р҃мн. (LXXI)	13(9).	Како ѥ разоумѣти ѥже молите сѧ…

Ст҃го Ѥфрема ѿ того ѥже ѡ соудѣ како ѥ разоумѣти ѥже два боудета на селѣ. р҃мѳ. (LXXII)	140. Ст҃го Ѥфрема...
Вьпроⷭ. како ѥ разоумѣтии како разбоиникь... вь породоу. р҃н. (LXXIII)	14(1). Како розбоинникъ (!)...
Ѳеологово ѿ тоⷮ ѥже на̂ Кесариѥм’. р҃на.	14(2). Ѳеологово...
Ѩко на три чиныи оустроѥ. р҃нв.	14(3). Ѩко на три чины...
Бгослов’ца ѿ тоⷮ ѥже ѡ Кесарии.	14(4). Богословьца...

Тук е поместено само заглавието на статия № 144, която в същност е повторение на 142-а глава. По същия начин отбягват повторението и ръкописите № 72 и № 310. Срв. Г. Михаила, с. 271.

Ѩко вь три чиныи оустроѥниꙗ... ѥже на ѥресии. р҃нг. (LXXIV)	14(5). Ѩко въ трии...
Вьпроⷭ. Сеуриана Анѳиѡхиискааго. како ѥ разоумѣтии г҃нѥ три҃дневноѥ вьскрⷭниѥ р҃нд. (CLII въпрос без край и CLIII без начало, както е в останалите преписи).	14(6). Сеуира Антиохиискаго...
Ѥпифаниѥво ѿ панарии. р҃не.	147. Єпифаниѥво...
Ѥвьсевиѥво ѿ панарии. р҃нг.	14(8). Єусевиѥво...
Мак’симово чинь и ѡбразь дрьжить з’бор’наа ц҃ркыи. р҃н(г). (!) (CLIV)	14(9). Макъсима...
Исидорово ѿ послании. р҃нз.	150. Исидорово....
Ст҃го Василиꙗ ѿ тоⷮ ѥже ѡ ст҃ѣмь д҃сѣ. р҃ни.	15(1). С҃таго Василиꙗ...
Ѳеѡлогово ѥже ѡ ст҃ѣмь д҃сѣ. р҃нѳ.	15(2). Ѳ̇елогово...
Ст҃го Василиꙗ ѿ тоⷮ ѥже кь Ѥвулоу како с҃нь и слоⷮ ѿ о҃ца роди се. р҃ѯ.	15(3). С҃таго Василиꙗ
Оеѡлогово ѿ тоⷮ ѥже кь Ивагрию. р҃ѯа.	15(4). Ѳеологово...
Мак’симово ѡ различни соущии и ѥстьст’вѣ по вн҃ѣшьниимь. р҃ѯв. С тази статия завършва текстът на Анастасиевите отговори.	15(5). Мазимово...
Ѳеѡ̂ра презвитера Раиитьскаго ѡ тѣхже̂. р҃ѯг.	15(6). Ѳеодора...
Ѡ ѥствⷭѣ. р҃ѯд.	15(7). О ѥстьствѣ.
Ѡ собствѣ. р҃ѯе.	15(8). О собьствѣ.
Ѡ лицни. р҃ѯг. На л. 183а преписвачът е пропуснал един пасаж, отговарящ на текст	15(9). О лици.

от Изборника от л. 227b, 12 ред до л. 228d ред 1.	
О различиі. рѯ҃з.	1(60). О различии.
Ѡ слоучаи. рѯ҃н.	161. О сълоучании.
О своит'нѣм'. (169)	162. О своитьнѣѥмь.
Ѡ имении нестат'цѣ. р҃о.	163. О имѣнии и нестатъц'.
Ѡ количьст'вѣ и ѡ мѣрими. р҃оа.	164. О количьствѣ...
Ѡ качьст'вѣ ѡ творимыи. р҃ов.	165. О качьствѣ...
Ѡ томь ѥже кь комоу. р҃ог.	166. О томь ѥже...
Ѡ соупротив'ныихь. р҃од.	167. О сѫпротивьнꙑихъ.
Ѡ гл҃ѥмыихь. (175)	168. О глаголемꙑихъ·
О сьимен'нѣмь и ѥдиноимѣн'нѣмь ѡглании. р҃оѕ.	169. О съименьнѣѥмь...
О ѥдинородьныихь и ѡ ѥдиновид'ныи... коуп'нособ'нии различны. р҃оз.	170. О ѥдинородьнꙑихъ...

Между л. 186 и 187 — пропуск, отговарящ на текст от Изборника от л. 235b до 242c и на статиите от края на № 170 до 177 (началото).

Ѳеѡдоритово ѿ тоⷢ ѥже ѡ ст҃ѣи троиции. р҃пе.	178. Ѳеодорита...
Иринеа Лугоунскаго (!) ѿ тоⷢ ѥже ѡ родьства. р҃пѕ.	179. Иринеа...
Авьгоустина оⷮ оуставьныи. р҃пз.	180. Оугоустина...
Обыавл'леныи госпоⷣскыи ѿ апⷯльскы заповѣдыи. р҃пн.	181. О обавлении...
Ѥвьсево (!) о лѣтныхь. р҃пѳ.	182. Єусевиѥво...
Тоⷢжⷣе. р҃ч.	183. Тогожде.
Исухиѥво ѿ того ѥже ѡ Хⷭвѣ роⷣжении. р҃ча.	184. Исухиѥво...
Іѡана Дамаскына ѡ македонскыихь мцⷭиихь. р҃чв.	184.(!) Іѡ҃ Дамаскина о македоньскꙑихъ мцⷭихъ.
Мцⷭи по римлꙗном'. ѡ разлыч'ныихь мцⷭихь. р҃чг.	185. Мцⷭи по римлꙗнемъ.
Към тази статия са присъединени и други 5, отнасящи се към същата тема.	186. Мцⷭи по иудѣѥмъ.
	187. Мцⷭи по македономъ.
	188. Мцⷭи по ѥлиномь.
	189. Мцⷭи по ѥгупьтѣнем.

О бжⷭтвьнѣмь десетословии. р҃чд.	190.	О божьствьнѣѥмь десѧтословьци.
Тоⷢжⷣе Іwⷶна о оурочниⷯ книг[ахь] р҃че.	191.	Тогожде Іоанна...
Бгослов’ца словеса. р҃чѕ.	192.	Богословьца оⷮ словесъ. Така и в Изборника.
Исидора w .ѯ҃. книгь. Не е отделено от горната статия.		
Єпифаниєво w прⷪрцѣхь и праведницѣхь. Не с отделено от предидущото.		Єпифаниєво ... без номер.
Тоⷢжⷣе о ѕ҃і прⷪркь ѿкоудоу быше или где измрѣше. р҃чз.	193.	Тогожде оⷮ і҃ѕ пророкоу. . .
Уполитово о в҃і апⷭлоу где кьждо ихь проповѣда и гдѣ оумрѣ. р҃чи.	194.	Иполутово...
Тоⷢжⷣе w пиⷭѣхь (!)		Тогожде о о҃ апⷭлѣхъ. Неотделено от предидущия текст.
Край: о҃. Трофимь с Павлом’ мчⷱнь бывь w Хⷭѣ Іⷭѣ г҃и нашемь ѥмоуже слⷡа и дрьжава сь бл҃гымь и животворещимь дх҃омь твоимь и҃иꙗ и прⷭно и вь в’кы вѣкома амнь. Хⷭь зачело и коньць		

Забележка. След като статията беше набрана, излезе от печат трудът на Д. Богдановић. Каталог ћирилских рукописа манастири Хилендара. Београд, 1978, в който под № 382 е отбелязан Хил. сб., датиран от края на XIII в. и определен като „Златоструй“ (с. 150—151).

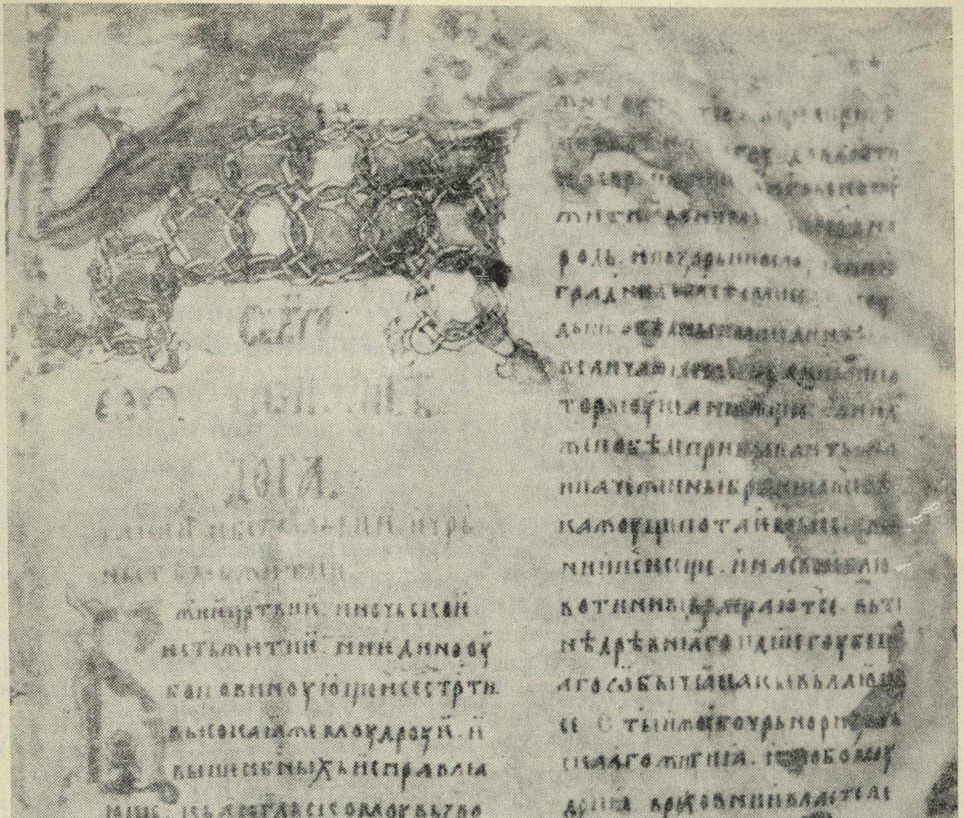

Фиг. 1. Хилендарски ръкопис № 382

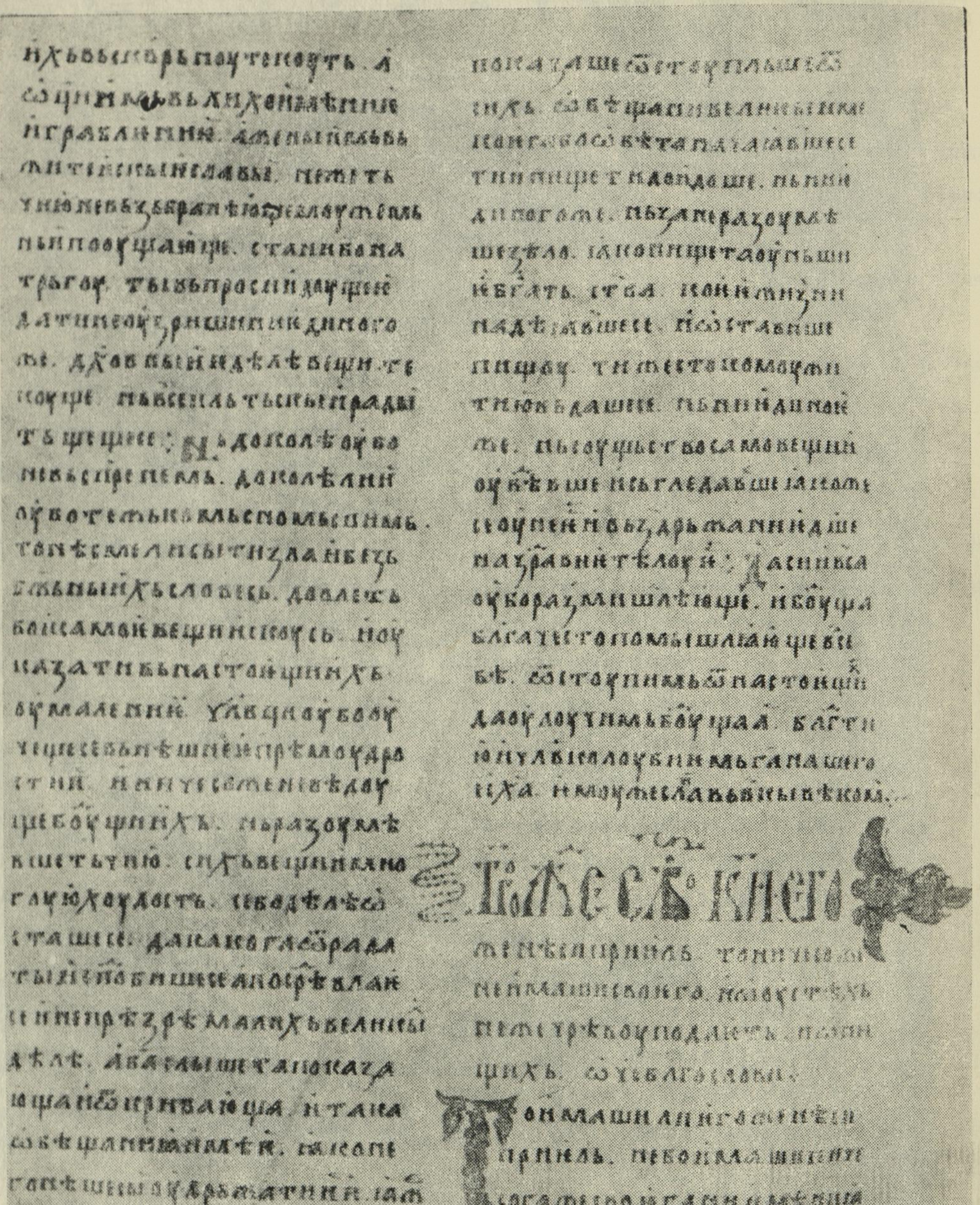

Фиг. 2. Хилендарски ръкопис № 382

ИЗБОРНИКЪТ ОТ 1076 Г. КАТО ИЗТОЧНИК НА ДАННИ ЗА ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

БОРЯНА ВЕЛЧЕВА

Изборникът от 1076 г. досега не е проучван с оглед на данните, които съдържа за развоя на българския език. Нещо повече — този паметник често се противопоставя на Остромирово и Архангелско евангелие, а също така и на Симеоновия (Светославов) изборник от 1073 г. като ръкопис, който по своята правописна и езикова концепция не е типичен староруски препис от старобългарски. Н. А. Мешчерски например изказа през 1977 г. мнение, че „докато Изборникът от 1073 г. безспорно може да бъде отнесен към паметниците на старославянския литературно-писмен език в източнославянска или руска редакция, то Изборникът от 1076 г. може да бъде споменат наред с оригиналните произведения на староруската литература като паметник на староруския литературен език от най-стария период“[1].

Фактически нито езикът, нито правописът на паметника не са били досега предмет на сериозно и цялостно изследване. Това се отнася и до съдържащите се в Изборника данни за историята на руски език. Доскоро най-добре изнесени лингвистични данни от паметника можеха да се видят у Огиенко[2] и в дисертацията на Лънт.[3] Напоследък Мешчерски подновява интереса към езика на Изборника от 1076 г., като проучва главно неговата лексика.[4]

Огиенко изнася данни, които според него свидетелствуват за украински произход на преписа. Сравнително по-подробно е проучването на Лънт. Той обаче сам прави уговорки и неокончателни изводи, като констатира със съжаление, че е имал под ръка само недоброто издание на Шимановски и корекциите на Кулбакин и Бобров.

Доброто издание на текста, подготвено и излязло от печат през 1965 г. в Москва,[5] дава възможност да се сложи начало на нови наблюдения върху езика на този крайно интересен ръкопис от XI в.

---

[1] Н. В. Панырко. Конференция посвященная Изборнику 1073 г. — Серия литературы и языка, т. 34, № 2, М., 1975, с. 193; срв. също Н. А. Мещерский. Взаимоотношения Изборника 1073 г. с Изборником 1076 г. Изборник Святослава 1073 г. — Сборник статей. М., 1977, с. 99.

[2] І. Огіенко. Пам'ятки старослов'янської мови. Варшава, 1929, с. 124—132.

[3] H. G. Lunt. The Orthography of Eleventh-Century Russian Manuscripts. New York, 1949, p. 116—121 (manuscript).

[4] Н. А. Мещерский. Пос. съч., с. 90—99; също: К изучению лексики Изборника 1076 г. Русская историческая лексикология и лексикография. Л., 1972, с. 3—13 и др.

[5] В. С. Голышенко, В. Ф. Дубровина, В. Г. Демьянов, Г. Ф. Нефедов. Изборник 1076 года М., 1965.

Най-сериозният недостатък на безспорно ценното издание е, че към езика на паметника се е подходило от гледището, че той представя интерес само като източник за изучаването на староруски език. Този общ принцип е намерил конкретно отражение дори в индекса, приложен към изданието. Дадени са например в редица случаи като заглавни несъществуващи в паметника форми. Така примерите с бєштѧд- са обединени под заглавна форма бєзчѩдъ, случаите с кънѩзь (16 на брой) са дадени под кънѩзь и под. Формата вѣньци е включена под вѣнъкъ, въпреки че вѣньць се среща 5 пъти в паметника, а вѣнъкъ нито веднъж. На този принцип авторите са отстъпили при формите с ликвидна метатеза и затова в индекса няма единство при избора на староруската или старобългарската форма като заглавна. С подценяването на старобългарската езикова основа изследването на източнославянските черти в паметника по същество е загубило, тъй като те не са се откроили ясно. Изборникът от 1076 г. тепърва трябва да бъде предмет на сериозен анализ като източник и за историята на руските говори, тъй като действително съдържа ценни и неотбелязани досега данни.

За езиковедите-българисти този староруски препис представя интерес с добре запазените в него черти от старобългарския източник.

Цел на настоящото съобщение е да се изнесат някои предварителни данни от паметника, които да характеризират: 1) степента на запазените черти от старобългарския източник, т. е. да се хвърли известна светлина върху мястото на старобългарски езиков компонент в ръкописа, и 2) да се характеризира значението на тези черти за историята на старобългарската писменост и историята на българския език.

За наблюдение е избран един конкретен въпрос — застъпниците на праслав. *tj, *dj, *kt' и sč (получено от *sk при първа веларна палатализация). Изборът е направен: 1) защото формите с тези застъпници имат голяма фреквентност в текстовете; 2) срещат се в причастни морфеми и това пречи за лексикализацията на формите и 3) формите с шт, жд показват недвусмислено български оригинал на текста.

Употребата на шт в староруските паметници е правела впечатление на славистите неведнъж. Още Калайдович пише на Востоков през 1822 г., че „частое употребление в Ост. ев. шт вм. щ (которой сербы не имеют) являют признак Болгарского или Сербского наречия“[6].

Огиенко, който вижда в Изборника от 1076 г. източник за историята на киевски говор от XI в., отбелязва в паметника 85 случая с ж вм. жд и 20 случая с ч вм. шт.[7] Тези случаи вижда и Лънт. Той напомня обаче голямата фреквентност на случаите. Източнославянските форми според него съставят малък процент от случаите.[8]

За да бъдат уточнени още веднъж тези наблюдения, нека съпоставим различни части от паметника помежду им, а от друга страна — да сравним материала с Изборника от 1073 г. Всички ексцерпирани примери са от части в Изборника от 1076 г., писани с ръката на главния преписвач. Целта на съпоставката е да се види има ли разлика по отношение на нормата в двата Изборника. Съпоставени са следните части: Прѣмудрость Исусова сына Сирахова от Изб. 1076 г., Аѳанасиеви ответи в Изб. от 1076 г. и близките им по текст Анастасиеви ответи в Изб. от 1073 г.

---

[6] Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года с греческими и латинскими текстами с предисловием Е. В. Барсова и запискою А. Л. Дювернуа. М., 1884, с. IX.

[7] I. Огиенко. Пос. съч., с. 124.

[8] H. G. Lunt. Пос. съч., с. 119.

В двата Изборника се наблюдава колебание от една страна между стб.-кирилски знакове шт и щ, а от друга — между българските застъпници шт, щ, жд и източнославянските ч, ж. Например хошєть, хощєть и хочєть, прѣждє и прѣжє и под.

В частта с „Ответите“ в Изб. от 1073 г. случаите с ч за *tj, *kt’ съставят 0,3%, а на ж за *dj — 16,3%. Процентът на щ по отношение на общия брой на случаите с шт и щ е 9,84, като не се наблюдава зависимост от произхода на застъпниците — от *tj, *kt’ или [sč].

В частта с „Ответите“ в Изб. от 1076 г. случаите с ч и ж са съответно 2,6 и 61,5%. Процентът на щ е само 1,2 в общия брой на случаите с шт и щ.

В „Прѣмудрость Исусова сына Сирахова“ същите случаи се съотнасят по следния начин: ч — 1,2%, ж — 43%, щ — 7,5%. От тази кратка съпоставка може да се заключи:

1) Че руските форми са процентно повече в Изб. от 1076 г. отколкото в Изб. от 1073 г. Разликата е количествена.

2) Старобългарската норма по отношение на шт и щ е значително по-запазена, отколкото по отношение на жд. Това може да се обясни със съществуването на специална буква щ, която сигнализира за особен случай. В по-късните руски преписи буквата с название „шча“ се установява благодарение на връзката с руския рефлекс [ш’ ч’] за *sk (→ sč).

3. Случаите с щ са процентно повече в сравнената част от Изб. от 1073 г., отколкото в частите от Изб. от 1076 г. въпреки обратната тенденция в хронологията на руските паметници. Може би този факт трябва да се обясни с различни старобългарски прототипове на сравнените части.

4. По-малко русизми в Изб. от 1076 г. се наблюдават в „Прѣмурость Исусова“. От друга страна, буквата щ в тази част на паметника е сравнително по-честа, срв. 1,2% в „Ответите“, 7,5% в „Премудрость“, 9,8% в „Ответите“ от Изб. 1073 г. В това отношеиие тази част се оказва по-близка до Изб. от 1073 г., отколкото до „Ответите“ в Изб. от 1076 г.

Един по-пълен анализ на правописа в двата Изборника ще покаже поточно тяхното място в развоя на руската правописна норма. И още нещо, което за българистите е особено важно — приблизителни реконструкции на правописа на старобългарските текстове-източници, ще хвърли светлина върху недостатъчно ясни страни на старобългарските кирилски системи, техния развой и техните връзки с руската книжнина от XI в. Това е една предстояща задача на съветските и българските филолози.

Дават ли наблюдаваните случаи данни за историята на българския език?

В Изб. от 1076 г. прави впечатление честотата на примери като иштєзє (л. 171б 9), раждизаюштѧ (223а 10—11) наред с въжизаюштѧ (л. 223а 12), бєштьствовати (127а), бєштьѥ (34б 13) наред с бєщьстиѥ (185а 7) и бєзъчьствоуи (161б 3), бєштьѭ (156б 2), бєштѧдъ (168б 6), въждєлѣвъ (184а 3) бєждєлѣза (167а 11) и др.

Едва ли в тези случаи може да се допусне свърхстарателност на руска почва да бъдат заменяни ч и ж с шт, жд. Такива примери се откриват в случаи със стари *č*, *ǯ* получени от първа палатализация след сибилантна съгласна. Промяната на стари *šč*, *žǯ* в шт, жд не е източнославянска. За старобългарски явлението е много характерно и добре известно, срв. форми като иждивеньѥ, иштезнѫти, иштѫ, бештѧдъ, въжделѣти и под. в старобългарските паметници. Промените се възстановяват като *sč* → *šč* → *št*; *zǯ* → *žǯ* → *žd*.

Ако погледнем на изброените случаи в Изборника от 1076 г. като на особеност, дошла от старобългарски източник, някои от примерите придобиват значение за проучването на старобългарски говори от времето на оригинала (или преписа), който идва до нас чрез своето източнославянско копие.

Два случая представят в това отношение особено голям интерес — 1) примери като бештьѥ, бештиѫ и 2) примерът бежделѣза.

Вторият случай — бежделѣза — се среща в текст: медъмь съврьженъ бысть съ конѧ бежделѣза. не отъ ратьныхъ оубиенъ бысть (167а 11—12).

Сравнен със случаи като иждивеньѥ и въжделѣти, този пример представя по-голям интерес с факта, че изменението се наблюдава в „сандхи“ — при предполагаемо свободно свързване, в случая на предлог и съществително. Подобно старобългарско изменение е могло да стане само при условие, че формата е била [*ǯelězo*] ([*dželězo*]), а не [*želězo*]. Фактите за подкрепа на подобно, важно за българската историческа диалектология, предположение са оскъдни, но все пак съществени. Това са:

1. Сравнително наскоро бе открита една грешка в изданието на Мариинско евангелие. Примерът велбѫжді (Мр. I. 6) се оказа в оригинала велбѫжджі[9] със запазена стара фаза [*žǯ*] или [*ždž*]. Макар и по произход от *dj примерът представя интерес с наличието или следите от съгласна [ǯ] в старобългарски.

2. Известно е, че в старобългарските паметници е отразен процесът на замяната [ʒ] с [*z*], като следите със [ʒ] са несъмнени. Макар и по-слаби, следите от [ǯ] не са невероятни.

3. В самата глаголица начертанието на „*ж*“ има два компонента — долна част, подобна на глаголическо ⱁ, и горна *ν*, подобна на друга буква за сибилантна съгласна (ν („ц“). Този факт между другото помага за изясняването на един детайл в глаголическата графика. Компонентът ⱁ в начертанието на глаголическата буква „ж“ прави възможно предположението, че Константин-Кирил е отразил в глаголическата азбука момент от развоя на познати нему говори, в които [ǯ] от първата веларна палатализация е било в процес на смесване и изравняване с [*ž*] от денталната палатализация.[10]

Очевидно е, че Изборникът от 1076 г. буди размисли за някои моменти от развоя на старобългарските говори и това прави четенето на новото издание на паметника увлекателно и интересно.

---

[9] H. G. Lunt. Contributions to the Study of Old Church Slavonic. I. On re-reading the Marianus; Ligatures and *dj. International Journal of Slavic Linguistics and Poetics, I/II, 1959, с. 12.

[10] Срв. също П. Илчев. Знаковата мотивираност на глаголицата. — Език и литературата, 1972, кн. 1, с. 23—24.

РЕДЪТ НА ЗОДИАКАЛНИТЕ ЗНАЦИ В ИЗБОРНИКА ОТ 1073 Г.

ИВАН ДОБРЕВ

В това съобщение ще се спра върху крайно интересния ред на зодиакалните знаци, които са изрисувани върху л. 250б—251а на Изборника от 1073 г. От р. 8 на л. 250б започва глава рпд҃ (184) от Изборника със заглавие Іѡ҃ дамаскина о македоньскꙑихъ мⷭ҃цихъ. отъ цр҃квьнаагѡ прѣданиꙗ. Главата съдържа астрономически сведения. Най-напред се съобщават имената на седемте планети — слъньце, лоуна, зеус (Юпитер), єрмис (Меркурий), арис (Марс), афродити (Венера), кронос (Сатурн), уточнява се коя планета на кой небесен пояс се намира, а след това се разказва, че всеки месец слънцето минава през една зодия (животъ), тъй че за 12 месеца то преминава през всичките 12 зодии (оба на десѧте животъ). Изброени са имената на зодиите и месеците, които им съответствуват, като се посочва и денят, в който слънцето навлиза в определена зодия. Редът на зодиите от л. 250б II колона на Изборника е следният: (вж. I). Подобен зодиакален списък ни е известен от още едно старобълг. съчинение — Небесата на Йоан Екзарх (Син. 108, л. 69), където е засвидетелствуван пак същият ред (вж. II). И в това няма нищо странно, защото такава е последователността на зодиите, възприета от античността (вж. III). Освен римските имена на месеците на л. 251 а—б от Изборника са изброени и имената на месеците според юдейския календар (гл. рпѕ҃ — 186), според македонския календар (гл. рпз҃ — 187), според елинския календар (гл. рпи҃ — 188) и според египетския календар (гл. рпѳ҃ — 189). Сред известните ми ръкописи такава пълнота на календарните сведения има само в един древен английски календар, където названията на месеците са дадени по еврейски, египетски, елински, римски и саксонски. Определен интерес за нашето изследване представляват само македонските месеци от Изборника, понеже техните имена съвпадат с гръцките наименования на зодиите (вж. IV). И така на л. 251а—б от Изборника има още един зодиакален списък, представен като списък на македонските месеци.

Нека сега да разгледаме рисунките на зодиите върху празните полета на л. 250б и 251а от Изборника. Техният ред е следният: в лявото поле на л. 250б са нарисувани знаците стрелец и водолей... и т. н. Ако подредим последователно заглавията на рисунките, ще получим следния списък (вж. V). Да припишем към всяка зодия поредния ѝ номер от общоприетия зодиакален списък. Зодията стрелец има пореден номер 9, зодията водолей — пореден номер 11 и т. н. Предстои да отговорим на два главни въпроса: 1. Дали зодиакалните рисунки от л. 250б—251а на Изборника датират от 1073 г., т. е. дали са нова притурка към преписа, изготвен за киевския княз Светослав Ярославич, или пък са копия от подобни рисунки в Симеоновия оригинал от 20-те години на X в.? 2. На какво се дължи разбъркването (пермутацията) в реда на зодиакалните знаци?

Ще се опитам да покажа, че старорус. рисунки върху л. 250б—251а са копие от старобълг. оригинал. Доказателството почива върху два факта: а) рисунката на зодията стрелец и б) рисунката на зодията козирог (вж. VI). Да обърнем внимание на големия лък със сложна направа, който държи стрелецът. Без съмнение лъкът принадлежи към грамадните съставни лъкове от азиатски тип, с който са си служели прабългарите. Чак до началото на XIX в. с такива лъкове са въоръжени монголите и калмиците. Лъковете са много дълги, около 140—160 см, и се състоят от три части — една средна част (ръкохватката) и две странични части, към които се прикрепват тетивата. Нито във Византия, нито в Киевска Русия са използували такова оръжие. Разчаталената стрела също ни напомня за монголските и калмицките двувърхи стрели от началото на XIX в., чието потекло е много по-древно. Двувърхите стрели също не са нито византийски, нито руски. Били са разпространени сред сибирските и северноазиатските народности — остяци, самоеди, тунгуси, чукчи, където се използуват за лов на зверове и птици и в шаманския обред. Такива стрели се срещат и сред тюркоезичните и финоезичните племена. Двувърхи железни стрели намираме и сред материала от разкопките на волжско-българските селища. Със същите стрели са били въоръжени и славяно-българите, както личи от миниатюрата на л. 178 от Манасиевата хроника, която изобразява битка между българи и руси. Разчаталената стрела лети от редиците на българите, тя е азиатско оръжие, дошло на Балканите заедно с тюркоезичното племе, което е основало българската държава.

Да се спрем и върху изображението на козирога. На рисунката в Изборника от 1073 г. зодиакалният козирог е в същност еднорог (*μονόκερως*). От втората половина на IX в. еднорогът е често изображение в илюстрованите византийски ръкописи. Непосредствено след победата над иконоборците се появява илюстрованата редакция на Физиолога, в една от главите на който се разказва за еднорога. За разпространението на това изображение е спомогнало и тълкуването на един евангелски пасаж (въздвиже рогъ сп҃сниѣ нашего. въ домоу дав҃да отрока своего — Лк. I. 69) и на някои стихове от псалтира (91. 11 і разідѫтъ сѧ вьси творѧштиі безаконеніє і възнесетъ сѧ ѣко інорогъ рогъ мои; вж. и 74.10 і възнесетъ сѧ рогъ праведьнаего). От илюстрования Физиолог изображението на еднорога е преминало в илюстрования псалтир като картина към стих 11 от псалм 91 в т. нар. монашеска редакция. Това става през втората половина на IX в., откогато датира монашеската редакция. Рисунката на еднорога в Изборника от 1073 г. е копие от старобълг. цар Симеонов оригинал. През 1073 г., когато е изготвен руският препис за княз Светослав, митичният еднорог не е вълнувал тъй силно християнските духове, както в началото на X в., половин век подир победата над иконоборците.

Откъде е заимствувана рисунката на еднорога? Прекият източник не ще да е бил нито илюстрованият Физиолог, нито илюстрованият псалтир, защото там еднорогът се изобразява заедно с чистата дева, която докосва с предния си крак. Рисунка на еднорог има и в Християнската топография на Козма Индикоплевст. Когато посетил Етиопия, Козма видял в царския дворец 4 бронзови статуи на животното еднорог. По тези статуи той направил рисунка на еднорога, която приложил към съчинението си. От VIII и IX в. има запазени няколко преписа на Християнската топография, които съдържат рисунки на еднорог. Християнската топография ще е била преведена и на старобългарски за цар Симеоновата библиотека, която е съдържала всички премъдри книги на византийските писатели. Еднорогът от съчинението на Козма Индикоплевст по такъв начин е могъл да послужи като образец за знака козирог в зодиака на цар Симеоновия изборник.

На какво се дължи необикновеният ред на зодиакалните знаци на л. 250б—251а от Изборника? Едва ли причината е някакво случайно разместване в общоприетата последователност на зодиите от европейския (вавилоно-гръцкия) зодиак. Та нали тази последователност е представена не веднъж, а два пъти на страниците 250б и 251а, върху които са зодиакалните рисунки. Струва ми се, че в нарушения ред трябва да виждаме не грешка, а едно много важно културно-историческо сведение за календара на прабългарската държава, който е оставил следа и в цар Симеоновата епоха. Както е известно, прабългарското летоброене почива върху 12-годишния източноазиатски животински цикъл. При него всяка година получава името на едно от 12-те животни в цикъла. Първата година е година на мишката, втората година — година на вола (говедото) и т. н. (вж. VII). От това източноазиатско циклово летоброене имаме ясна следа в Именника на българските ханове, в Чаталарския надпис, в приписката към Словата срещу арианите в превода на Константин Преславски. Известни са и имената на някои прабългарски циклови години. Втората циклова година по прабългарски се е наричала шегоръ, четвъртата циклова година — дванъ и т. н. Между 12-те животни от източноазиатския цикъл и 12-те вавилоно-гръцки зодиакални знака съществува следното еднозначно съответствие (вж. VIII). От това съответствие се вижда, че източноазиатският зодиак е ретрограден, т. е. неговите зодии имат обратна последователност в сравнение с европейския (вавилоно-гръцкия) зодиак, и че първата зодия в него отговаря на зодията водолей. Имената на 12-те животни от цикъла първоначално са служили и за названия на месеците от годината. Обаче в Именника на българските ханове, в Чаталарския надпис и в приписката към Словата срещу арианите в превода на Константин Преславски месеците от прабългарския календар не се означават чрез имена на животни, а чрез редни числителни: шегоръ вечемъ, етх'бехти, диломъ твиремъ и т. н. С редни числителни са означени и месеците в старотюркските орхонски надписи, написани с руническо писмо. По време на императора Чуан хью (ок. 2500 г. пр. н. е.) китайската година е започвала в зодията на водолея. По време на втората династия — Шанг (1766—1123 г. пр. н. е.) китайската година също е започвала в зодията на водолея, но по-късно, по време на третата династия — Чеу (1122—255 г. пр. н. е.), началото на годината се е изместило с един месец и е започвало в зодията на козирога. Още с един месец началото на китайската година се е изместило по време на император Тсин (255—209 г. пр. н. е.). Тогава тя започва в зодията на стрелеца. За това преместване на годишното начало е имало обективна причина — едно пълно завъртване на земята около слънцето не трае пълно число денонощия. Разликите между астрономическата и календарната година непрекъснато се натрупвали, та по време на третата династия (1122—255 г. пр. н. е.) новата година, която би трябвало да започва през пролетта, започвала преди деня на зимното слънцестоене. Началото на календарната година може да се приравни към началото на астрономическата година (например

I. Изборник 1073 г.	II. Син. 108	III. Гръцки наименования на зодиите	IV. Изборник 1073 г. — макед. месеци	V. Изборник 1073 г. — рисунки
1. овьнъ	овьнъ	*ΚΡΙΟϹ*		стрѣльць (9)
2. тельць	юньць	*ΤΑΥΡΟϹ*	таурос	водолѣиць (11)
3. (близнаци)	близньчьникъ	*ΔΙΔΥΜΟΙ*	дидумъ	овьнъ (1)
4. ракъ	каркинъ	*ΚΑΡΚΙΝΟϹ*	каркинъ	тельць (2)
5. львъ	львъ	*ΛΕΩΝ*	львъ	блізнц (3)
6. дѣвица	юнота	*ΠΑΡΘΕΝΟϹ*	парѳенос	левъ (5)
7. ꙗрьмъ	ꙗрьмъ	*ΖΥΓΟϹ*	зугос	ꙗрьмѡ (7)
8. скорпиос	скрапи	*ΣΚΟΡΠΙΟϹ*	скорпиос	ракъ (4)
9. стрѣльць	стрѣлъць	*ΤΟΞΟΤΗϹ*	тоѯотис	дѣвица (6)
10. козьльрогъ	егокеръ	*ΑΙΓΟΚΕΡΩϹ*	егокеръ	(скорпион) (8)
11. водолѣиць	водулѣꙗ	*ΥΔΡΗΧΟΟϹ*	удрихоос	рыба (12)
12. риба	рыби	*ΙΧΘΥΕϹ*	ихѳус криос	козьльрогъ (10)

към деня на зимното слънцестоене или към деня на пролетното равноденствие) и чрез пермутиране (разместване) в реда на месеците. Успях да се натъкна на косвени данни, които подсказват, че прабългарското летоброене е вървяло именно по такъв път. Става дума за реда на старотюркските месеци, който ни е засвидетелствуван от великия звездоброец Ал-Бируни (X в.). Според Ал-Бируни старотюркските месеци са наредени така: (вж. IX). Последните 10 названия съдържат тюркски редни числителни. Очевидно е, че в последователността на редните числителни има разместване (пермутация). Тя е била породена от същата причина, която е наложила да се пермутират и прабългарските поредни имена на месеците. Това личи от необичайния ред на зодиакалните знаци в рисунките върху л. 250б и 251а от Светославовия изборник.

Причинатата за пермутацията засега не е съвсем ясна. Основната трудност е свързана с тълкуването на единствената по-сигурна дата по прабългарското летоброене — датата от Чаталарския надпис от времето на хан Омуртаг. Там прабългарската година *σιγορ αλεμ* (година на бика, първи месец) е приравнена към византийския 15 индикт. През царуването на Омуртаг има една единствена година, която е 15 индикт. Това е времето от 1. IX. 821 до 31. VIII. 822 г. През царуването на Омуртаг има и една единствена година на бика (*σιγορ*). Тя съответствува приблизително на 821 г. от н. е. Ако приемем, че първият месец (*αλεμ*) наистина е бил първи месец на прабългарската година, ще стигнем до противоречие — зимата и пролетта на 821 г. не са 15, а 14 индикт. Противоречието ще изчезне, ако вземем пред вид пермутацията. Месецът, чието име е образувано от числителното първи, не ще е бил първи по ред. Необходимо е внимателно да се проучат свойствата на старотюркския календар, за да може по сравнителен път да се установят и особеностите на прабългарското летоброене.

VII. Източно-азиатски цикъл	VIII. Прабългарски имена		IX. Названия на старотюркските месеци по Ал-Бируни	
1. мишка		←→ водолей	1. ulug ai	
2. бик	шегоръ	←→ козирог	2. kčük ai	
3. тигър		←→ стрелец	3. birinč ai	(1)
4. заек	дванъ	←→ скорпион	4. äkinč ai	(2)
5. дракон		←→ везни (ярем)	5. altynč ai	(6)
6. змей	диломъ	←→ дева	6. bäšinč ai	(5)
7. кон		←→ лъв	7. säkizinč ai	(8)
8. овца	текоучь	←→ рак	8. tokuzunč ai	(9)
9. маймуна		←→ близнаци	9. onunč ai	(10)
10. кокошка	тохъ	←→ телец	10. törtünč ai	(4)
11. куче	етх’	←→ овен	11. üčünč ai	(3)
12. свиня	доксъ	←→ риби	12. jätinč ai	(7)

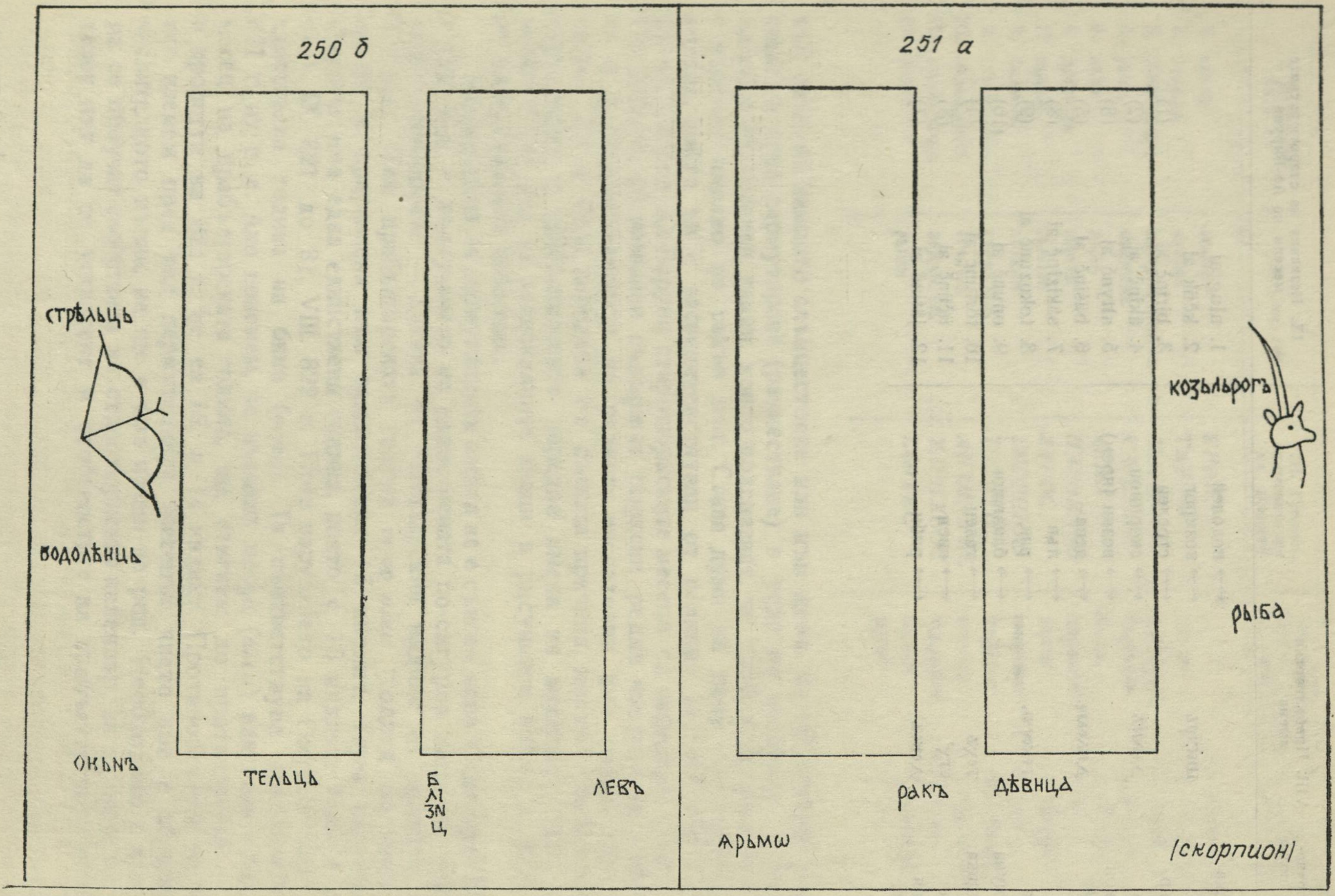

VI. И разположение. Ред на изрисуваните зодиакални знаци в Изборника от 1073 г.

ЗА ПРАВОПИСА НА ДВАМАТА ПРЕПИСВАЧИ В ИЗБОРНИКА ОТ 1076 Г.

ЛИЛЯНА ЖЕКОВА

В края на XVIII в. руският учен М. М. Шчербатов за първи път използува за своята книга „История российской от древнейших времен“ материал, извлечен от Изборника от 1076 г. Неговата цел е да подчертае и докаже наличието на висока култура и самостоятелен писмен език в земите на древна Русия. Постепенно Изборникът става обект на редица изследвания, но поради неточна датировка и недостатъчно проучване той често е бил подценяван като източник на сведения за състоянието на правописната норма през XI в. След първото издание на ръкописа от 1887 г. той става достъпен за по-широк кръг от учени, което спомага за задълбоченото му изследване. Заедно с редица други въпроси се поставя и този за националната принадлежност на преписвача. Главно споровете са били около тезите за сръбски или руски произход на книжовника.[1] Самият Изборник е бил смятан от много слависти за препис от гръцки оригинал. Новите изследвания на ръкописа показват, че оригиналът е бил старобългарски, възникнал в българска книжовна школа. Все по-широк кръг от учени като Жак Леписие, Мария Виднас, Дитрих Фрейданк, Игор Шевченко, Н. А. Мешчерски и др. са на мнение, че за основа са послужили главно преводи от български произход. Това дава основание при изследването на ръкописа да се търсят повече податки за следите от българската книжовна традиция и състоянието на руската правописна норма. В една от своите последни статии Н. А. Мешчерски прави следното заключение: „Съставителят на Изборника от 1076 г. явно е използувал древнославянски превод, приспособявайки го за своите цели.“[2]

При изследване на правописа на паметника се налага да бъдат анализирани разликите в отделните му части. В предговора към изданието на Изборника от 1076 г. е подчертано: „Сериозен довод в защита на предположението за наличие на два почерка в „Изборника“ е съвкупността от данните на палеографическия анализ на писмото от XI век и наблюденията над неговата графика.“[3]

Изследването на правописните норми подкрепя констатацията за съществуването на две отделни части в ръкописа: първа част — дело на неизвестен преписвач, който на лист 276 сам се назовава Йоан, и втора част от нлист 228 до 236 и от 243 до 259. Целият ръкопис се състои от 277 листа, от които 24 са написани от друг книжовник, а не от Йоан. Въпреки че тази част в Изборника е съвсем малка, могат да се направят някои съществени предположения относно принадлежността на двамата към различни книжовни школи. Издателите на ръкописа смятат, че вторият почерк принадлежи на неизвестен ученик на Йоан, който още не е достигнал неговата квалификация и техника. Някои особености наистина се явяват в подкрепа на горната теза. Вторият почерк е в значителна степен по-необработен, без украси, не са спазени всички естетически изисквания на старата книжовна школа относно оформянето на текста. Внимателното съпоставително разглеждане на ръкописа дава материал за уточняването на изводите в тази насока. Безспорно почерците имат редица общи черти и съдържат данни за правописната норма в Русия през XI в. В същото време разликите между тях са твърде съществени, за да бъдат пренебрегнати. Успоредното разглеждане на еднакви количества текст от двете части дава интересен езиков материал.

---

[1] А. Х. Востоков. Филологические наблюдения. 1865, с. 19.

[2] Н. А. Мещерский. О некаторых источниках „Изборника 1076 года“ в связи с вопросом о происхождении их переводов. Културное наследие Древней Руси. М., 1976, с. 54.

[3] Изборник 1076 года. М., 1965, с. 111.

Първата особеност, която се откроява със своята последователност, е изписването на рефлексите на праславянските съчетания *tj, *dj и kt, sk пред предна гласна. В първата част се среща лигатурата щ и групата шт. В количествено отношение превес има изписването шт . При Йоан случаите на шт представляват 84 %, а тези с лигатура щ — 16%.

При втория преписвач напълно липсва съчетанието на двете букви. Среща се само изписване на лигатурата щ. Колебанието в това отношение, характерно за Йоан, се среща в редица български паметници от епохата. В глаголическите ръкописи групата шⱅ се среща в Зографското евангелие, Марийнското евнгелие, Клоцовия сборник, ръка B и C в Синайския псалтир; при кирилските — в Супрасълския сборник и Македонския кирилски лист. Буквата Ⱋ е свойствена за ръка A от Синайския псалтир, Охридското евангелие, Асеманиевото евангелие, Рилските листове и Синайския требник от глаголическите паметници, и за Савина книга, Ундолските листове и Енинския апостол при кирилските.[4]

Общо взето, ръкописите, възникнали в България, така както и ранните руски преписи, се отличават с колебание между шт и щ. Установяването на щ се очертава като правописна норма, характерна за руската книжовна школа от XII в. Интересен е фактът, че докато Йоан е по-близък в това отношение до българската норма от X—XI в., то вторият преписвач на Изборника се явява като пръв представител на руския реформиран правопис.

Рязка граница в правописа на двамата преписвачи има и при начертанието на буквата ы. В първата част тя съществува и като ъı и като ы при съотношение 72 : 28. Във втората част се среща само съчетанието от малък ер (ь) плюс йота. Тези факти навеждат на мисълта за голямата стойност на първата част на Изборника като сведение за българския оргинал и правописните принципи от XI в. Същевременно втората част е документ за развоя на руската книжовна норма и новите тенденции в нея.

В подкрепа на горната идея се явява и предаването на сонатичните Р̥ и Л̥. И в това отношение нормата при втрия преписвач съвпада с тенденциите в развоя на руския правопис — тенденции, които намираме в завършен вид в руските паметници от XII в. Например: вьрхъ (л. 251), оумьршин (л. 274) и пр. за разлика от частта на Йоан, в която съществуват успоредно и ър, ъл и ръ, лъ.

---

[4] Б. Велчева. Глаголицата и школата на Климент Охридски. С., 1968, Климент Охридски. — Сборник от статии по случай 1050 години от смъртта му С., 1966, с. 136.

Изборникът от 1076 г. е важен източник на сведения за развоя на руската книжовна норма и отразява негови характерни особености. Това кратко съобщение показва, че разликите между двамата представители на руски книжовен център от XI в. са твърде съществени и дават материал за правописа на старобългарските източници, а така също и данни за създаването на нов правопис на руска почва върху тази основа.

Особеностите в почерка свързват дяк. Йоан с ранните руски книжовници, каквито са преписвачите на Остромировото евангелие и Изборника от 1073 г. Правописът на втория книжовник го приближава до представителите на руската норма от XII в.

Съществуването на двата почерка вече е безспорен факт в науката. Самият езиков материал, почерпан от Изборника от 1076 г., противоречи на мнението, че двете части са писани от ученик и учител. Явно е, че ръкописът е дело на двама привърженици на две различни книжовни тенденции от XI в.

ПРЕГЛЕД

КОНФЕРЕНЦИЯ ЗА СИМЕОНОВИТЕ СБОРНИЦИ

През октомври 1976 г. в Института за литература се състоя научна конференция, посветена на Симеоновите (Светославовите) Изборници от 1073 и 1076 г. Конференцията беше организирана от Секцията за българска литература до Освобождението с участие на специалисти по старобългарски език и литература от Института за български език, СДУ „Кл. Охридски“, Великотърновския университет „Кирил и Методий“, висшите педагогически институти в Шумен и Пловдив и др. Целта на тази научна проява беше да се отбележи 900-годишнината на Симеоновия (Светославовия) сборник от 1076 г. с нови приноси в изследването на двата Изборника — едни от най-значителните паметници на старобългарската култура. С това конференцията продължи започнатото през 1973 и 1974 г. в Москва и Ленинград, когато съветската научна общественост с участието на изтъкнати български учени — акад. П. Динеков, чл.-кор. Д. Ангелов, акад. Е. Георгиев, проф. В. Велчев, проф. К. М. Куев, проф. Б. Ст. Ангелов и Б. Пейчев — отбеляза 900-годишния юбилей на Симеоновия (Светославов) сборник от 1073 г.

В изнесените десет доклада и научни съобщения се засегнаха различни въпроси, отнасящи се до съдържанието и езика на сборниците, тяхната археографска и палеографска характеристика и мястото им в старобългарската литература и култура. Конференцията беше открита от акад. П. Динеков, който прочете доклад на тема „Симеоновият (Светославовият) Изборник от 1073 г. в развитието на българската литература“. В доклада на широка историческа основа се характеризира Изборника от 1073 г. като важно свидетелство за състоянието и развойните тенденции на българската култура през IX—X в. Акад. П. Динеков формулира основни постановки в изучаването на Изборника — връзката му с културната политика на българската държава по онова време, неговия познавателен характер, стойността му като паметник на приложното изкуство, майсторството на превода в сборника и т.н. Подчертано бе значението на Изборника от 1073 г. не само за старобългарската литература, но и за другите стари славянски литератури, особено за старата руска литература.

В доклада на проф. Б. Ст. Ангелов „За три съчинения в Симеоновите сборници“ бяха направени текстологически наблюдения върху „Похвала за цар Симеон“ от Изборника от 1073 г., „Слово за четенето на книгите“ и „Поучение на един баща към своя син“ от Изборника от 1076 г. Докладчикът разгледа проникването на похвалата за цар Симеон в други стари славянски поетични творби. Другите две съчинения бяха анализирани според българските им преписи в Панагюрския сборник от XVI в. — ново доказателство в подкрепа на тезата за българския първообраз на Изборника от 1076 г.

Проф. К. Куев направи преглед на издирените и класифицирани от него 19 преписа на Изборника от 1073 г., като прибави към тях сведения за три нови, неизвестни досега в науката преписи, намиращи се в СССР — т. нар. Овчинников препис, препис в сборник от сбирката на Строев и препис в сборник от сбирката на Егоров.

„Изборник“ от 1076 г. като източник на данни за историята на българския език“ беше темата на доклада на Б. Велчева. Бяха изнесени ценни данни за запазените в най-стария препис на Изборника черти на старобългарския оригинал. Изтъкнато беше важното им значение за историята на българския език и историческата диалектология.

Ив. Добрев се спря върху рисунките на зодиакалните знаци в Изборника от 1073 г., като направи някои интересни наблюдения върху пермутацията в подредбата им. Според него тя представлява ново културно-историческо сведение за календара на прабългарската държава, оставил следи и в Симеоновата епоха. Съдейки по особеностите на зодиакалните рисунки, староруският препис на Симеоновия сборник несъмнено е копие от старобългарски оригинал — подчерта докладичкът.

Е. Коцева разви някои свои изводи във връзка с начертанията на буквите и орнамента на Изборниците, сравнени с други ръкописи от същата епоха — сборник със слова на Григорий Богослов, Остромировото евангелие, Супрасълския сборник и др. Според нея редица съвпадения и паралели убедително доказват, че старобългарските първообрази на Изборниците са тясно свързани с традициите на Преславската книжовна школа.

„За Хилендарския препис на Симеоновия сборник от 1073 г.“ беше темата на изнесения от Кл. Иванова доклад. Детайлно бе разгледан малко познатият в науката сборник от Хилендарския манастир, първата част на който представлява препис на Изборника от 1073 г. с разширен състав, а втората — най-старият известен южнославянски препис на Симеоновия „Златоструй“. Кл. Иванова изказа мнение, че Хилендарският препис представя една от няколкото редакции на сборници от подобен тип, съставени по времето на цар Симеон.

Л. Жекова направи сравнение между правописа на двамата преписвачи на най-стария препис на Изборника от 1076 г. Беше изнесен езиков материал, от който се вижда близостта на преписвача дяк Йоан до старобългарската правописна норма.

П. Пенев изложи своите наблюдения върху цитатите на текстове от апостола в Изборника от 1076 г. Неговият извод беше, че по отношението си към гръцкия оригинал Изборникът има много общи черти с най-старите известни български преписи на апостола — Охридския и Слепченския апостол, което има важно значение за възстановяването на първоначалния превод на апостолския текст.

Б. Пейчев изказа някои съображения относно издирването на аналогичен по съдържание гръцки сборник, който би могъл да даде представа за гръцкия оригинал на Изборника от 1073 г.

Изнесените доклади и научни съобщения предизвикаха оживени разисквания. Повод за най-много въпроси и дискусии даде докладът на Ив. Добрев, по който взеха отношение Ал. Милев, Хр. Кодов, Б. Пейчев, К. Куев. В изказванията на Ст. Кожухаров, Св. Николова и Б. Ст. Ангелов се засегнаха проблемите за издирването на сравнителни гръцки текстове за двата Изборника, както и въпроси във връзка с издаването им. Всички изказали се подчертаха приносния характер на прочетените по време на конференцията материали.

Накрая акад. П. Динеков обобщи резултатите от конференцията, като отбеляза, че се е състояла една плодотворна научна проява, която свидетелствува за непресъхващия интерес към Симеоновите (Светославовите) Изборници от 1073 и 1076 г. в българската наука. Богатата проблематика, която поставят Изборниците — изтъкна акад. П. Динеков — беше третирана от участниците многостранно и задълбочено, с висока научна ерудиция. Особено заслужава отбелязване изявата на младите научни работници, която показва, че изследователската работа ще продължи и в бъдеще.

Конференцията и публикуването на материалите от нея ще допринесе за още по-широкото популяризиране на едни от най-значителните паметници на старобългарската литература — Симеоновите Изборници от 1073 и 1076 г.

Анисава Милтенова

НАУЧНА СЕСИЯ ЗА КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ

На 10 и 11 ноември 1977 г. в сградата на Великотърновския университет „Кирил и Методий“ се проведе юбилейна научна сесия, посветена на 1150-годишнината от рождението на Константин-Кирил Философ. На пленарното заседание и на заседанията на трите секции — „Литературознание“, „Езикознание“ и „История и изкуствознание“ — бяха изнесени около 30 доклада, в които се поставиха редица интересни въпроси и беше направен значителен принос в проучването на сложната кирило-методиевска проблематика.

Освен български учени (от няколко института на БАН, университетите във Велико Търново и Пловдив и Висшия педагогически институт в Шумен) в работата на сесията взеха участие и няколко учени от чужбина: проф. Фр. Славски и доц. Й. Русек от Полша, проф. Х. Бауман от ГДР и д-р К. Хабовщякова и Е. Крошлакова от Чехословакия.

Сесията беше открита от проф. Г. Димов, който изтъкна голямото значение на Кириловото дело за развитието на националната ни култура.

На пленарното заседание бяха изнесени 4 доклада.

Акад. Е. Георгиев говори за състоянието на Кирило-Методиевата научна проблематика. Той проследи различните етапи в едновековното проучване на Кирило-Методиевото дело и отбеляза, че независимо от огромната по количество литература (близо 5000 заглавия) все още много важни въпроси чакат своето окончателно решаване. Беше очертан кръгът от проблеми, които предстоят да бъдат изяснени, като на част от тях авторът предложи свои решения.

В доклада на проф. П. Русев „Характер и особености на старобългарската култура" вниманието беше насочено към народностния характер на старобългарската култура независимо от факта, че е култура на феодално общество. Като първостепенни бяха посочени следните нейни характерни особености: прогресивност и демократичност, интензивност на развитието в периода на формирането, определено славянски в началото и след това български облик, превес на селско-фолклорното начало, ярки изяви на еретизъм.

Определен интерес предизвика докладът на проф. Д. Иванова-Мирчева „Проблеми на изследването на църковнославянски език". Авторката изясни съдържанието на термина „църковнославянски език" и формулира бъдещите проблеми, които предстоят да бъдат решавани. Изтъкнато беше голямото значение на църковнославянския език като източник за проучване на старобългарската лексика. Докато класическите старобългарски паметници съдържат около 10 000 лексикални единици, лексиката на църковнославянските паметници надхвърля 25 000 единици.

Проф. В. Велчев говори за философските възгледи на Константин-Кирил. Той обърна внимание, че значението на Константин-Кирил като философ не трябва да се търси в разработването на различни въпроси на християнското учение, а в специфичните аспекти на неговото мислене. Проф. В. Велчев се спря върху Кириловото определение на философията и метода му на познание, върху определението за човека и неговото предназначение, разгледа схващането му за бога и природата, идеята му за битието и др.

След приключване на пленарното заседание работата на сесията продължи по секции.

В секцията по литературознание бяха изнесени 10 доклада. Част от тях отново насочваха вниманието върху стари, нерешени окончателно въпроси. Проф. К. Куев изнесе доклад на тема „Триезичната ерес и делото на Кирил и Методий". В доклада на проф. Н. Дилевски беше поставен въпросът за произхода на сведението за славянските просветители Кирил и Методий, което се намира в „Повесть временных лет". Според автора бъдещите изследвачи трябва да потърсят корените на първата част от сведението в западен извор.

Важни методологически проблеми бяха поставени в доклада на Св. Николова „Актуални задачи на изследванията за живота и делото на Константин-Кирил". Авторката подчерта, че поради огромния брой изследвания, посветени на различни въпроси из жизнения път и дейността на Константин-Кирил, не може да се добие ясна представа за съвременното състояние на изследванията, а това води до невъзможност правилно да бъдат определени задачите на бъдещите проучвания. Най-актуалните задачи бяха формулирани в доклада. На значението на Кирило-Методиевото дело за развитието на славянската филология беше посветен докладът на доц. Н. Николов. Авторът отбеляза, че през целия период на формиране и развитие на славянската филология Кирило-Методиевото дело е играло роля на стимулиращ фактор и обединяващ център, обуславяло е извършването на важни проучвания и открития. Доц. Г. Данчев разгледа дейността на Търновската книжовна школа по последната четвърт на XIV в. като продължение на делото на славянските първоучители Кирил и Методий. Авторът изтъкна, че когато се говори за Търновската книжовна школа като продължител на дейността на Кирил и Методий, трябва да се имат пред вид главно съдържанието и смисълът на езиково-художествените търсения на нейните представители, както и мащабите на огромната им дейност. Върху друга страна от връзките между делото на търновските книжовници и старобългарските писатели беше насочено вниманието в доклада на Д. Кенанов. Авторът се спря върху приемствеността между Евтимиевото творческо наследство и литературата на Първата българска държава. Направени бяха типологически съпоставки с произведения на Климент Охридски, Презвитер Козма, Симеоновите сборници и др.

М. Тихова и П. Димитров направиха опит за реконструкция на първичния оригинален текст на Предсмъртната молитва на Константин-Кирил. Авторите поставиха и въпроса за сродните с Предсмъртната молитва произведения и тяхното значение в жанровата система на българската литература от IX—X в. В доклада на Ст. Кожухаров „Новооткрит уникален опит в старобългарското преводаческо изкуство" беше поставен въпросът за обема на Кириловите поетически преводи. Върху основата на задълбочен анализ, в който бяха привлечени като материал 12 старобългарски преписа, гръцки ръкописи и печатни текстове, беше показано, че има основания преводът на един поетически цикъл от 24 стихири в азбучен акростих, поместен в Постния триод, да се смята за дело на Кирил. Н. Дончева-Панайотова разгледа легендата за покръстването на княз Борис и българския княжески двор от Кирил и Методий, като отбеляза значението й за подхранване на националното самочувствие и за събуждане на родолюбиви чувства у българите по време на националноосвободителните борби. К. Хабовщякова се спря върху значението на моравската дейност на Кирил и Методий като изходна точка и вдъхновяващ източник на словашката култура.

В секция „Езикознание“ също бяха изнесени интересни доклади.

Проф. Фр. Славски говори за праславянските и общославянските елементи в езика на Константин-Кирил. Той отбеляза, че езикът на Кирил пази особеностите на късния праславянски език и изтъкна необходимостта от едно бъдещо монографично негово проучване. Интерес предизвика докладът на ст.н.с. Б. Велчева „Проблеми на глаголическата писменост. Асеманиево евангелие“, в който бяха разгледани различните правописни системи, отразени в този интересен старобългарски паметник. Б. Велчева предложи и свое оригинално четене на известната приписка на поп Стан, което по наше мнение е най-вярно от досегашните и дава интересен материал за историята на българския език. Интересни лексикални наблюдения бяха направени в доклада на доц. Й. Русек „Новозаветните части на триода и Кирило-Методиевия превод на евангелието“. Според автора в новозаветните части, вмъкнати по-късно в триодния текст, се намират интересни архаични остатъци от най-стария превод на евангелието. В доклада на доц. А. Давидов „Презвитер Козма и старобългарският книжовен език“ с конкретен материал беше показана безспорната принадлежност на езика на Беседата към старобългарския книжовен език. Според автора нужно е в изследванията върху старобългарския език да намери място и материал от този изключително ценен паметник. Ст. н.с. Е. Дограмаджиева запозна присъствуващите с проблемите на справочния апарат на бъдещия речник на старобългарския език. Допълнителните сведения (сведения за разпространението на лексемата в старобългарските паметници, преводни съответствия, отбелязване на неславянски произход на думата, калки, фонетични дублети и др.) ще бъдат отделяни в самостоятелен блок, за да не се претрупва основната част от речниковата статия (значение и илюстративен материал) и за да се улеснят справките.

В колективния доклад на А. Даскалова и В. Василев „Лексикални паралели между Синайския патерик и Супрасълския сборник“ бяха показани лексикалните особености, които свързват двата старобългарски паметника, единият от които (Синайският патерик) е запазен в руски препис. Поставен беше въпросът за включване в Историческия речник на българския език и на старобългарски и среднобългарски текстове, запазени само в чужди редакции. Интересен по проблематика и наблюдения беше и докладът на П. Ст. Пенев „Кирило-Методиевият превод на апостола — проучвания и проблеми“. Авторът направи преглед на по-важните схващания за характера и обема на първоначалния Кирило-Методиев превод на апостола, както и на предположенията за формирането на различните типове апостолски книги и тяхното взаимоотношение. В доклада на И. Харалампиев върху основата на сведения, които се съдържат в произведения на Константин Костенечки и Григорий Цамблак, беше изразено схващането, че е съществувала теория на книжовниците от школата на Патриарх Евтимий, свързана с възникването на славянската писменост и с характера на първия книжовен език на славяните. Докладите на П. Ковачева („Съпоставителна характеристика на съществителните с наставка **-ота** в класическите старобългарски паметници и произведенията на старобългарските писатели“) и Т. Генчева („Старобългарските глаголи **ити** и **грѧсти** (семантика и съчетаемост)“) имаха за обект на изследване конкретни особености на старобългарския език. В тях бяха направени редица семантични и статистически наблюдения, съпоставки и анализи.

Макар и по-малко на брой, докладите в секция „История и изкуствознание“ поставиха отново или решиха важни въпроси. В доклада на проф. Ал. Милев отново беше поставен изключително важният въпрос за народността на братята Кирил и Методий. Проф. В. Тъпкова-Заимова разгледа и уточни понятието „византинизъм“, като очерта обстановката на Балканите и отношенията на Византия със западния свят по времето на Моравската мисия на Кирил и Методий. Беше поставен и въпросът за значението на България като приемник на неуспялата в Средна Европа Кирило-Методиева мисия. Докладът на доц. Хр. Коларов „Делото на Кирил и Методий и политиката на Източната и Западната църква към него“ постави отново въпроса за причините, които са обусловили разрушаването на стриктно спазваната през вековете триезична догма. Според автора Източната и Западната църква съзнателно са дали възможност за пробив в догмата, тъй като това е отговаряло на стремежа им за приобщаване на славянския свят. Проф. Ат. Милчев се спря върху отражението на делото на Константин-Кирил в древноруската книжнина и изкуство. В доклада беше съобщено за една икона, съхранявана в Държавния руски музей в Ленинград и отнесена хронологически към XVI в., на която е изобразен Кирил в цял ръст. Според автора това е най-ранната известна досега икона с изображение на Константин-Кирил. Проф. В. Пандурски направи преглед на изображенията на Константин-Кирил в средновековната българска живопис.

На заключително заседание акад. Е. Георгиев направи отчет за дейността на отделните секции и оцени високо работата на научната сесия като цяло.

Иван Харалампиев

Данчев, Георги. Поетът Димитър Кантакузин. — Лит. мисъл, 1976, кн. 6, 59—78.

Дебърски, К. „Велик наш отец и светилник на България“. 1060 години от смъртта на Климент Охридски. — Шуменска заря, Шумен, бр. 87, 27 юли 1976.

Джурова, Аксиния. За орнамента в българските ръкописи от XIII—XIV век. — Изкуство, 1976, кн. 9, 22—29.

Джурова, Аксиния. Изкуството на миниатюрата. Илюстрираните ръкописи, създадени при Иван Александър [1331—1371). — Нар. култура, бр. 48, 27 ноем. 1976, с. 3.

Джурова, Аксиния. Традиция и нови моменти в илюстрираните български ръкописи от XIV век. — В: *Традиция* и нови черти в българското изкуство. С., 1976, 21—32.

Дилевски, Н. М. Житията на българския национален светец Иван Рилски в старата руска църковна книжнина. (Кратки методологични и библиографски бележки). — Духовна култ., 1976, кн. 10, 15—21.

Дылевский, Н. М. Первая русская публикация договора 1466 года между болгарским Рылским монастырем и обителью Пантелеймона — Руссиком на Афоне. — Etud. balk., 1976, кн. 4, 110—115.

Динеков, Петър. Болгарско-русские литературные паралелли в период Средновековья. — Болг. русистика, 1976, кн.2, 3—5.

Динеков, Петър. Съдбата на старобългарската книга. — Нар. култура, бр. 48, 27 ноем. 1976, с. 3.

По повод изложбата „Българска ръкописна книга X—XVIII век“. (София, ноем. 1976 — януари 1977 г.)

Доградамаджиева, Екатерина. Чл. кор. Кирил Спиридонов Мирчев. 3. XII. 1902—21. XII. 1975. — Бълг. ез., 1976, кн. 4, 289—295.

Дончева-Панайотова, Невяна. Кога и къде е написано „Похвално слово за Киприан“ от Григорий Цамблак. — Лит. мисъл, 1976, кн. 1, 150—155.

Дьомина, Евгения. Към проблемата на Евтимиевото литературно наследство в новобългарската писменост. — Ез. и лит., 1976, кн. 6, 27—36.

Дрангов, Борис и Лидия Квинто. Отново за средновековното Търново в иконографията на св. Сава. — Археология, 1976, кн. 4, 48—57.

Рез. на фр. ез. с библиогр.

Дуйчев, Иван. Нравствената реформа на свети Иван Рилски. — Дух. култура, LVI, 1976, кн. 10, 8—15.

Дуйчев, Иван. Съкровищница на неподозирани богатства. — Труд, № 236, 6 окт. 1976.

Интервю за изворите на българската средновековна история.

Дуйчев, Иван. Труд, вдъхновен от славното ни минало. — Веч. новини, бр. 7694, 9 ноем. 1976.

Подп.: Петър Софрониев. Интервю за главните насоки в научните изследвания из областта на византологията.

Иванчев, Светомир. Виден полски славист и българист. [Францишек Славски]. — Бълг. ез,, 1976, кн. 6, 449—451.

Икономова, Живка, Петя Ненкова. Библиография на българската езиковедска литература. Книги и статии, излезли през периода 1 януари—31 юни 1976, — Бълг. ез., 1976, № 6, 521—549.

Илчев, Петър. Професор Кирил Мирчев. (1902—1975). — Бълг. ез. и лит., 1976, кн. 2, 63—64.

Караджова, Даринка. Илюстровани ръкописи от епохата на Иван Александър. — Труд, бр. 265, 10 ноем. 1976.

Кожухаров, Стефан. Към въпроса за обема на понятието „старобългарска поезия“. — Лит. мисъл, 1976, кн. 9, 35—54.

Колев, Камен. Първото училище, открито от Григорий Бакуриани. Принос към въпроса за местонахождението на средновековния манастир „Св. Никола“. — Духовна култура, LVI, 1976, кн. 6, 10—21.

Константинов, Петър. 1100 години всред народа. — Поглед, бр. 49, 6 дек. 1976, с. 16.

Живот и дело на Иван Рилски.

Коцева, Елена. Елементи от украсата в ръкописната книга. — Изкуство, 1976, кн. 9, 30—37.

Коцева, Елена. Украсата на българските ръкописи през XV—XVII в. — В: *Традиция* и нови черти в българското изкуство. С., 1876, 53—80.

Кръстев, Кирил. Систематика и периодизация на средновековната Търновска култура. — Велико Търново. [Вестник]. Март 1976, с. 4.

Куев, Куйо М. „Старобългарски писмена чакат своите изследователи“. [Интервю]. — Студ. трибуна, бр. 34, 18 май 1976.

Куев, Куйо М. Днешни проблеми на старобългарската книжнина. — Антени, бр. 21, 21 ай 1976, с. 6.

Подп.: Никифор Курдов. Разговор върху някои проблеми на издаването на старобългарски писмени паметници.

Кърпачева, Марта. Булгарика в научните съчинения на проф. д-р Фр. Славски. Библиография. (1937/38—1976). — Бълг. ез., 1976, кн. 6, 452—458.

Лихачов, Дмитрий С. За българското чудо. — Антени, бр. 49, 3 дек. 1976, с. 7.

Интервю за националното и общочовешко значение на старобългарската литература.

Лихачов, Дмитрий С. Размисли за националното своеобразие и европейско значение на старобългарската литература. — В: Лихачов, Д. С. Големият свят на руската литература. С., 1976, 525—535.

Лихачов, Дмитрий С. „Слово за гибелта на руската земя“ и „Шестодневът“ на Йоан Екзарх Български. — В: Лихачов, Д. С. Големият свят на руската литература. С., 1976, 540—546.

Лихачов, Дмитрий С. Стилът на Търновската литературна школа и неговото значение в развитието на староруската литература. — Ез. и лит. 1976, кн. 5, 9—26.

Лихачов, Дмитрий С. Творческо участие, активно и постоянно. Из кн. „Развитие русской литературы X—XVII веков“. [Прев. от рус.] — Лит. фронт, бр. 3, 15 ян. 1976, с. 8.

Ролята на старобългарската литература като посредник между Византия и славяните.

Лихачов, Дмитрий С. „Шестодневът“ на Йоан Екзарх Български и „Поучението“ на Владимир Мономах. — В: Лихачов, Д. С. Големият свят на руската литература. С., 1976, 536—539.

Мавродинова, Лиляна. Стенописи от времето на цар Иван Асен II при Иваново. — Изкуство, 1976, кн. 9, 7—13.

Мавродинова, Лиляна. Традиция и нови моменти в българската монументална живопис през XIII век. — В: *Традиция* и нови черти в българското изкуство. С., 1976, 7—20.

Маргос, Ара. Новооткрити старобългарски надписи [в басейна на р. Русенски Лом]. — Зем. знаме, бр. 88, 11 апр. 1976.

Маргос, Ара. Средновековните български надписи при с. Рояк, Провадийско. — Бълг. ез., 1976, кн. 4, 296—302.

Матеич, Предраг. Неизвестен български сборник от края на XIV век. — Ез. и лит., 1976, кн. 1, 56—58.

Мечев, Константин. Голи са без книги всички народи. — Учит. дело, бр. 21, 23 май 1976, с. 8.

„Проглас към евангелието“ на Константин Кирил Философ — първата поетична творба в старобългарската литература.

Мечев, Константин. Личность Константина-Кирилла Философа. По данным его Пространного жития, написанного Климентом Охридским. — Bulg. hist. rev., 1976, кн. 3, 61—70.

Мечев, Константин. Следа с важен исторически смисъл. Тълкуването на една подробност в Методиевото „Пространно житие“. — Веч. новини, бр. 7552, 25 май 1976.

Мечев, Константин. Търновецът Киприан Цамблак. — Велико Търново. [Вестник]. Март 1976, с. 7.

Милев, Александър. Гръцки жития на свети Иван Рилски. — Духовна култура, 1976, кн. 10, 21—33.

Кратки методологични и библиографски бележки.

Милев, Александър. Кирил и Методий. Гръцките извори за живота и делото на св. Кирил и Методий. — Духовна култура, 1976, кн. 5, 1—10.

Милев, Александър. Куриловският манастир. — Църк. вестн., бр. 7, 1 март 1976, с. 8.

Милтенова, Анисава. Втори международен симпозиум „Търновска книжовна школа“. — Лит. мисъл, 1976, кн. 5, 161—164.

Милтенова, Анисава. Някои наблюдения върху „История славеноболгарског народа“ от Атанасий Нескович. — Лит. мисъл, 1976, кн. 4, 115—120.

Михайлов, Михаил. Идейно-емоционална атмосфера в някои поетически творби на старобългарската литература (IX—X век). — Трудове на Велико-Търн. унив. „Кирил и Методий“, т. XII, 1976, кн. 1, 183—206.

Младенов, Атанас. Люблянският български ръкопис. (Проповеднически сборник от XVII век). — Духовна култура, LVI, 1976, кн. 8, 18—23.

Николова, Янка. Досегашните проучвания на Килифаревския манастир. — Велико Търново. [Вестник]. Март 1976, с. 15.

Образци на българското ръкописно изкуство. — Веч. новини, бр. 7708, 25 ноем. 1976.

Пандурски, В. Стенописите в Куриловския манастир. — Църк. вестн., бр. 2, 11 ян. 1976, 7—8.

Пейчев, Божидар. Богомилството и Европа. — Отеч. фронт, бр. 9720, 9721, 13, 14 май 1976.

Разговор с видни специалисти по повод международен симпозиум върху богомилството.

Пейчев, Божидар. Преводът на „Диалектика“ от Йоан Дамаскин в Софийския препис от XVI в. — Филос. мисъл, 1976, кн. 2, 109—119.

Пейчев, Божидар. Франц Ксавер Иван де Пеячевич, професор от XVII век и неговата „Historia bulgarorum“. — Отечество, 1976, кн. 18, 14—16.

Петкова, Илка. Втори международен симпозиум за Търновската книжовна школа. [В. Търново, май 1976 г.] — Истор. преглед, 1976, кн. 5, 149—151.

Петров, Стоян. Магистр музыки. Болгарское происхождение Ангелогласного. — Огни Болгарии, 1976, кн. 10, 20—22.

Попов, Георги. Фреските на Арбанаси. — Велико-Търново. [Вестник]. Март 1976, с. 15.

Попов, Харитон. Първа национална изложба „Българска ръкописна книга от X до XVIII век“ в София. — Църк. вестн., бр. 31, 13 дек. 1976, с. 6.

Прашков, Любен. Етапите на стенописите в църквата „Св. Георги“ в София в светлината на проблема за традицията и новаторството. — В: *Традиция* и нови черти в българското изкуство. С., 1976, 41—52.

Райков, Божидар. За външната украса на българската ръкописна книга. — Нар. култура, бр. 47, 20 ноем. 1976, с. 3.

По повод изложбата „Българската ръкописна книга X—XVIII век“. (София, ноември 1976—януари 1977).

Райков, Димитър. Вековни традиции и съвременни възможности. — Отеч. фронт, бр. 9792, 7 авг. 1976.

За сътрудничеството между Народна библиотека „Кирил и Методий“ и Народната библиотека в Белград в областта на археографското наследство.

Рошковска, Ана. Национална гордост. Българска ръкописна книга X—XVIII век. — Веч. новини, бр. 7415, 3 дек. 1976.

Русев, Пеньо. Стилистиката, поетиката и естетиката на исихазма в творчеството на търновските книжовници Евтимий Търновски, Киприан и Григорий Цамблак. — Пробл. на изкуството, 1976, кн. 4, 54—56.

Рез. на рус. и англ. ез.

Стоилова, Калина. Хилендарски поменик от XVIII век. — Библиотекар, 1976, кн. 7—8, 77—78.

Стоянов, Маньо. Първите български печатни книги. — Славяни, 1976, кн. 11, 33—36.

Стоянов, Стоян. Проф. Кирил Мирчев. 3. XII. 1902—22. XII. 1975. — Ез. и лит., 1976, кн. 2, 100—102.

Събев, Тодор. Църковно-родолюбивото дело на Патриарх Евтимий, въплътено в историографските му произведения. — Духовна култура, LVI, 1976, кн. 3, 1—11.

Тивчев, Петър. За положението на българския народ под византийска власт (1018—1185 г.) — Военноистор. сб., 1976, кн. 4, 54—73.

С библиогр.

Тихова, Мария. Сложните думи в езика на Г. Цамблак, К. Костенечки и Й. Бдински. — Год. Висш. педагог. инст. Шумен, 1, 1976, 11—41.

Тончева, Елена. За народностно-специфичните изяви в църковната песенност на балканските народи през XIV—XVIII век.—В: *Традиция* и нови черти в българското изкуство. С., 1976, 255—275.

Тотев, Тотю. За облика и характера на преславските манастири. — Велико Търново. [Вестник]. Март 1976, с. 6.

Хисарлъшка-Танова, Спасина. Изява на старата българска култура. — Пиринско дело (Благоевград), бр. 304, 26 дек. 1976.

По повод изложбата „Българската ръкописна книга X—XVIII век“. (София, ноември 1976—януари 1977).

Христов, Христо. Батошевският манастир. — Векове, 1976, кн. 5, 55—62.

Христов, Христо. Батошевският манастир. (По случай 140 години от възобновяването му). — Църк. вестн., бр. 24, 21 септ. 1976, 7—8.

Христов, Христо. Батошевският надпис. — Археология, 1976, кн. 4, 65—70.

Христов, Христо. Патриарх Йоаким I. (По случай 730 години от неговата смърт). — Църк. вестн., бр. 29, 11 ноем. 1976, 4—5.

Црнчева, Мара. Търновската живописна школа, нейните особености, място и значение в средновековна Югоизточна Европа. — В: *Традиция* и нови черти в българското изкуство. С., 1976, 97—118.

Чангова, Йорданка. Средновековен Перник. — Векове, 1976, кн. 4, 5—12.

Чанева-Дечевска, Нели. По въпроса за църквите на Велики Преслав. — В: Традиция и нови черти в българското изкуство . . . С., 1976, 202—217.

Яновски, Б. Търновската кормчия. — Велико Търново. [Вестник]. Март, 1976, с. 5.

Constantinescu, Radu. Un sermon anonyme et l'activité littéraire de Grégoire Camblak en Moldavie. — Etud. balk., 1976, No. 2, 103—113.

Mitova-Dzonova, Dimitrina. Contributions epigraphiques de la haute époque de Byzance. — Etud. balk., 1976, No. 1, 142—144.

Ovčarov, Dimitǎr. A Cyrillic inscription of 931 in Preslav. — Bulg. histor, rev., 1976, No 2, 71—75.

Tǎpkova-Zaimova, Vasilka. Deuzième Symposium consacré à l'école littéraire de Tarnovo „Elèves et successeurs spirituels du patriarche Euthyme". — Etud. Balk., 1976, No. 3, 149—151.

РЕЦЕНЗИИ

Добромирово евангелие. Български паметник от началото на XII в. Подготви за изд. Боряна Велчева. С., БАН, 1975.

Рец.: Анисава Милтенова. — Бълг. ез., 1976, кн. 5, 443—445; Ценно издание на старинен ръкопис. — Славяни, 1976, кн. 5, 21—23.

Иванова-Мирчева, Дора и Живка Икономова. Хомилията на Епифаний за слизането в ада. Неизвестен старобългарски превод. С., БАН, 1975.

Рец.: G. Petkov. Une nouvelle édition de l'Homélie d'Epiphane sur la descente aux enfers. — Etud. balk., 1976, No. 2, 133—135.

Мавродинова, Лиляна. Църквата „Св. Никола" при Мелник. [Архитектура и стенописи]. С., Бълг. художник, 1975.

Рец.: Елена Флорева. Интересно монографично изследване. — Нар. култура, бр. 30, 24 юли 1976, с. 3.

Палаузов, Спиридон. Избрани трудове. Т. I. Изследвания по история на България и Европейския югоизток през Средновековието. Под ред. на Васил Гюзелев и Христо Коларов. С., Наука и изкуство, 1974.

Рец.: Йордан Николов. — Истор. преглед, 1976, кн. 5, 113—118.

Рукописная и печатная книга. Ред. А. А. Сидоров и др. Сборник. М., 1975.

Рец.: Петър Атанасов. Изследване за ръкописната и печатната книга. — Библиотекар, 1976, кн. 7—8, 87—88.

Русско-болгарские фольклорные и литературные связи. В двух томах. Т. I. Л., Наука, 1976.

Рец.: Димитър Бошнаков. Нов принос към вековната дружба. — Веч. новини, бр. 7726, 16 дек. 1976.

Царевград Търнов. Дворецът на българските царе през Втората българска държава. [Моногр.] Т. 2. Керамика, битови предмети и въоръжение, накити и тъкани. С., БАН, 1974.

Рец.: Йордан Алексиев. — Археология, 1976, кн. 1, 58—62.

Slavia Pragensia. XIII. Věnováno Profesoru Jozefu Kurzovik Sedmdesátinam. Universita Karlova, 1971.

Рец.: Мария Деянова. Езиковедски сборник в чест на Йозеф Курц. — Ез. и лит., 1976, кн. 1, 69—73.

Zaimov, Jordan. Une édition critique du Bdinski sbornik — un monument en moyen bulgare de 1360. — Балк. езикозн., 1976, кн. 1, 37—49.

ЗАЩИТЕНИ ДИСЕРТАЦИИ

Коцева-Арнаудова, Елена Крумова. Към палеографските особености на писмените паметници от Търновската школа XIII—XIV век. Науч. ръководител Петър Динеков. [Рец. Боньо Ст. Ангелов и Божидар Райков]. С,, 1976. 263 с., 5 л. факс.

Защ. в СУ „Климент Охридски" — Фак. по слав. филология, катедра бълг. литература, 29. VI. 1976.

Тихова, Мария Митева. Езиково-стилни особености в творчеството на Евтимиевите приемници — Григорий Цамблак, Константин Костенечки и Йоасаф Бдински. [Рец. Св. Иванчев и А. Давидов]. Вел. Търново, 1975. 302 с. с табл. 3 л. табл.

Защ. във Великотърновския унив. „Кирил и Методий", 12. IV. 1976.

Донка Илинова

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

КЪМ ИЗУЧАВАНЕТО НА ИЗБОРНИКА ОТ 1073 Г.

Изследвачът на средновековната българска литература е принуден да преодолее в своята работа необичайни трудности. Паметниците на нашата някогашна извънредно богата и разнообразна по съдържание литература са достигнали до нас най-често не в своя, български първообраз, а в сравнително късни, и то чужди преписи. А това налага като първа задача да се установят внесените от преписвачи и преработвачи изменения в съдържание, език и стил, за да открием онова, което в тях е оригинално и първично българско. Не по-малко злополучно е обстоятелството, че най-големият дял от тези преписи се съхраняват понастоящем не тук, в земята, гдето произведенията са създадени, а в чужди и понякога в твърде далечни книгохранилища.

Особено показателен в това отношение е случаят с т. нар. Светославов Изборник от 1073 г. Създаден в Преславска България по времето на книжовния разцвет на старобългарската литература при цар Симеон (893—927), днес той е познат единствено в сравнително късни преписи и преработки. Не е необходимо да се изтъква какъв огромен интерес за нас представя този паметник на книжнината, който ни позволява да разкрием една извънредно интересна страница от културния живот на Симеонова България. За нас са еднакво важни двата големи етапа от историята на този книжовен паметник: процесът на създаването му в българското книжовно средище, най-вероятно в Преслав, неговото първоначално съдържание и всички други особености — в език, стил и външно оформление; пренасянето му в друга културно-историческа среда, в средновековна Русия, неговият „живот" там с привнесените от преписвачите изменения и накрая ролята, която той изиграл в развоя на старата руска книжнина.

Повече от столетие и половина Изборникът от 1073 г. е предмет на внимание и проучвания от страна на славистите. През 1817 г. двама познати и заслужили руски учени — археографът Павел Михайлович Строев (1796—1876) и историкът Константин Феодорович Калайдович (1792—1832)— открили в библиотеката на Воскресенския манастир, именуван Новий Ерусалим при Москва, ръкописа на Изборника от 1073г., скрит под неясното обозначение „Сборник или нравоучение от Соломоновите книги". Поради наличието в ръкописа на начална миниатюра, представяща семейството на великия руски княз Светослав Ярославич (1073—1076), ръкописът получил наименованието „Светославов Изборник" и поради това започнали да се полагат големи старания за неговото съхранение и проучване. През 1845 г. О. М. Бодянски (1808—1877) бил избран за научен секретар на имп. Общество истории и древностей российских. Още преди края на същата година заслужилият за изданието и проучването на редица стари български книжовни паметници славист направил предложение да бъде обнародван Изборникът от 1073 г., по това време съхраняван в Московската синодална библиотека. Средства за това издание щели да бъдат предоставени от благодетел, чието име обаче по това време било държано в тайна. Едва по-късно от няколко източника става известно името на щедрия дарител. Това е роденият в софийското село Балша „просветен българин" и „любитель православной старины своего отечества" Иван Николаевич Денкоглу (1781—1861).[1] От някои сведения на съвременници може да се заключи, че И. Н. Денкоглу още преди средата на XIX в. внесъл цялата обещана парична сума за изданието.

О. М. Бодянски замислил своето издание върху една широка научна основа.

---

[1] За подробности вж. много полезната статия на Л. Минкова. Осип Максимович Бодянски — издател на паметници на старобългарската литература.— В: Старобългарска литература, II; Българо-руски литературни връзки през Средновековието. С., 1977, с. 255 и сл. Л. Минкова. О. М. Бодянски и българското възраждане. С., 1978, с. 49 и сл. Други сведения дава Г. Карпов в предговора към изданието от 1880г.

В него трябвало да влезе текстът на Изборника по преписа от 1073 г., както и от няколкото други по онова време вече известни преписи, предполагаемият византийски първообраз в парижкия ръкопис от началото на X в., Cod. Coislin. 120[2] и съответен латински превод на дадените откъси. Голямата заетост на О. М. Бодянски му попречила да осъществи навреме изданието. Като обяснява в писмо от края на октомври 1865 г. причините за закъснението, той добавя: „. . . Я снова продолжаю издание его, правда мешкотно, но безостановочно. Не отстану от него ни в каком случае, пока не доведу до конца.“ След смъртта на Бодянски през есента 1877 г. в хранилището на печатницата открили отпечатани 23 коли и набрани следните две (24-а и 25-а), но в състояние непригодно за печатане; самият ръкопис бил затурен някъде. Около две години по-късно вдовицата на покойния учен представила в Обществото огромен ръкопис на О. М. Бодянски с наслов „Разночетения към Светославовия Изборник“. Едва в края на 70-те и началото на 80-те години, когато О. М. Бодянски и И. Н. Денкоглу вече били покойници, работата около изданието на Изборника се раздвижила. След като през 1877 г, било основано познатото Общество любителей древней письменности, на члена-основател Г. Карпов било възложено да направи чрез способите на фотохромолитографията и фотолитографията издание на паметника. Намерил се и нов „благодетел“ и през 1880 г. било обнародвано изданието под наслов „Изборник великого князя Светослава Ярославича 1073 года. Иждивением члена учредителя Общества любителей древней письменности Т. С. Морозова“. Петербург, 1880 (X+531 сс. с 6 хромолитографии).[3] Съдено било това издание да изпълнява за няколко десетилетия ролята на източник на знания върху важния книжовен паметник. Между това ръководството на Общество истории и древностей российских взело решение по предложение на ученика на О.М. Бодянски проф. А. Л. Дюверноа (1840—1886) да бъде довършено предприетото от Бодянски издание — и това било изпълнено няколко години по-късно.[4]

През 1973 г. се изпълниха девет столетия от създаването на Светославовия препис на Изборника през 1073 г. По този повод през декември същата година Секцията за култура на древна Русия при Научния съвет по история на световната култура при АН СССР свика нарочно заседание, посветено на Изборника от 1073 г. На това заседание, ръководено от видния съветски археолог и историк на културата акад. Б. А. Рибаков, бе изнесен доклад от отличната познавачка на древноруската и древнославянската писменост Л. П. Жуковская. През есента на следната година, през дните от 31 октомври до 1 ноември 1974 г., по почин на Института за руска литература (Пушкински дом) на АН СССР в Ленинград с участието на представители на Института за литература и Института за история при БАН и на Научния съвет по история на световната култура при АН СССР (Москва) бе организирана научна сесия върху Изборника от 1073 г. Най-голямата част от докладите, изнесени на тази научна сесия, бяха обнародвани в нарочен обемист сборник под наслов: Изборник Святослава 1073 г. Сборник статей. Москва, 1977 (343 с.).

Несъмнено този сборник със съдържащите се в него статии на съветски и български учени представя най-добрият принос за проучването на въпросния литературно-исторически паметник, който интересува в еднаква степен всички специалисти по старата славянска литература. Обнародваните студии са подразделени в седем неравномерни дяла. Първият дял, съдържащ три статии, разглежда „основните проблеми на изследването и проучването на памятника“ (с. 5—49). Вторият дял дава вести за познатите „ръкописи на Изборника от 1073 г.“ (с. 50—89). В един трети дял (с. 90—184) се разглеждат въпросите, свързани с езика на преводите и на ръкописа, както и цифровите обозначения в текста. Две статии съставят четвъртият дял на сборника (с. 185—216) и са посветени на проблемите на „художественото оформление на Изборника от 1073 г.“. В три статии (с. 217—246) са засегнати проблемите за мястото и ролята на Изборника от 1073 г. в древна Русия от XI столетие. За нас особено значение представя шестият дял от сборника (с. 247—279), гдето са поместени четири статии на български специалисти по въпросите на връзките на Изборника от 1073 г. с българската историческа действителност през X столетие. Заключителният дял от сборника съдържа пет статии и разглежда въпроса за съдържащите се в него преводни произведения на византийската литература

---

[2] Описание на ръкописа вж. у R. Devreesse. Le Fonds Coislin. Paris, 1945, p. 109—111.

[3] Понастоящем това рядко издание е достъпно във фототипния възпроизвод: Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertationes. III. Izbornik Velikago knjazja Svjatoslava Jaroslovića 1073 goda. Wiesbaden, 1965.

[4] Изборник великого князя Святослава Ярославича 1073 года. С греческим и латинским текстами. С предисловием Е. В. Барсова и запискою А. Л. Дювернуа. ЧОИДР, октябрь—декабръ, 1882, кн. 4, М., 1883.

(с. 280—341). Очевидно е, че обнародваните статии засягат много широк кръг от проблеми, свързани с проучването на Изборника от 1073 г., и заслужават да бъдат предмет на голямо внимание.

С оглед на българската литературна и културна история за нас най-голям интерес представя естествено началната съдба на този паметник: неговото създаване, използуваните византийски първоизвори, първоначалното му съдържание и оформление, най-сетне моментът на неговото пренасяне от българските земи в древна Русия. Именно поради това тук на първо място трябва да бъде упомената статията на акад. П. Динеков, озаглавена „Значението на Изборника на Симеона—Светослава от 1073 г. в развоя на българската култура“ (с. 272—279). Според думите на автора (с. 273) българският владетел „като избрал за образец византийския начин на живот и византийската култура, се е стремил да въведе в страната формите на византийската образованост, да приобщи българското общество към византийските духовни ценности и да създаде върху основата на византийската литература собствена богата литература“. Това е могло да стане предимно чрез преводи от богатата византийска литература. Тази огромна преводаческа дейност, осъществена тогава в България, все още „не е анализирана и оценена като цялост, не е показан целият неин обем и нейното конкретно литературно и културно значение“. Появата на оригинала на Изборника от 1073 г. е отнесена именно към този период от развитието на българската книжнина, като е свързан изобщо с тогавашната българска културна среда, нейните проявления и деятели. По думите на автора „енциклопедическият характер на Изборника бил свързан със задачата за широка популяризация на знанията“ сред тогавашното българско общество.

След като анализира накратко някои от най-главните статии, включени в сборника, след като сочи голямото „майсторство“ на тези преводни съчинения, проф. Динеков правилно подчертава ролята на тази българска литература не само в живота на българския народ, но и изобщо на славянството: „Българската литература по онова време имала свое историческо предназначение — да служи като посредница между Византия и славяните. Именно поради това — заявява той (с. 279) — тя отначало се е формирала като преводна литература, която е предлагала на славянските народи знания, разкривала е проблеми и идеи на великите търсения на човешкия дух.“ Тук би следвало, с цел да се изясни още по-точно съдържанието на сборника, да се изтъкне и това, че най-големият дял от включените в него преводни съчинения идват от гръцката патристическа литература. А тази литература, както това многократно е изтъквано, представя задължителният „книжовен фонд“, който е трябвало да бъде достъпен и познат на всеки преминал в християнството народ — какъвто е бил тогава българският. Тук още веднъж трябва да се подчертае, че в сборника били включени предимно патристически и малко византийски автори в точния смисъл на думата.

Въпросът за възникването на Изборника и за неговите български съставители е разгледан също и в статията на акад. Е. Георгиев (с. 263—272). Като очертава културната и литературната среда, в която паметникът е бил създаден, авторът настоява на участието на самия български владетел в неговото съставяне. Интерес представя неговото твърдение, че именно видният писател от тази епоха Йоан Екзарх трябва да се смята за един от създателите на сборника (с. 267 и сл.). Така по мнението на българския литературен историк „на българския цар Симеон принадлежи починът за съставянето на Изборника, както и подборът на влезлите в него статии, а техният превод може да се припише на Йоан Екзарх. Стихотворната възхвала към Симеона, поместена в началото на Изборника, очевидно също се явява произведение на Йоан (Екзарх).“ Поглед върху културната среда, сред която Изборникът е бил създаден, хвърля също статията на проф. Д. Ангелов (с. 256—263), който търси в „Симеоновия сборник“ отражение на „духовните интереси на българското общество“ от онази историческа епоха. Добре е изтъкнато, че едни от въпросите, които тогава са вълнували българина, са имали „абстрактно-теоретически характер, докато други са били свързани с всекидневната практика“. Привеждайки редица конкретни сведения, авторът се е постарал да изясни и подкрепи своето твърдение. Включената в този дял на сборника статия на проф. Б. Ангелов, озаглавена „Похвала царю Симеону. Текстологические наблюдения“ (с. 247—256), не само много добре ни въвежда в самото съдържание на Изборника, но в същото време ни дава здрава опорна точка относно датирането и местопроизхода на този книжовен паметник. Авторът на тази извънредно полезна статия обръща внимание на обстоятелството, което почти напълно е убягнало от погледа на изследвачите, а именно, че в Изборника от 1073 г. в същност са поместени (л. 2, лл. 262'—263) два преписа на възхвалата към Симеон. Като привлича и третия препис на възхвалата (в руския ръкопис Кир. — Бел., № 5/1082, л. 7, от XV в.), авторът анализира запазения текст и прави някои важни свои наблюдения. Според него първоначално е бил създаден текстът, поместен в края на Изборника от 1073 г. За нас късният руски препис от

XV в. е особено важен поради това, че в него е посочено името на българския владетел, докато другите два преписа от 1073г. на това място дават името на княз Светослав. Освен това този късен препис възхожда към втория препис в Изборника от 1073 г., без да може да се установи точната зависимост — пряка или косвена — между тях. Извънредно интересни са по-нататък наблюденията на Ангелов относно отгласа на тази възхвала в редица древни славянски книжовни паметници, главно от по-късно време, от XIV—XV в.

Все във връзка с първоначалната редакция на сборника стоят няколко ценни проучвания върху неговото съдържание и зависимостта му от патристическата гръцка и византийската литература. Така Ю. Д. Аксентон е обнародвал една много интересна статия, озаглавена „Сведенията за скъпоценните камъни в Светославовия Изборник от 1073 г. и в някои други паметници“ (с. 280—292). Предмет на това проучване е поместеният в Изборника текст на патристическия писател Епифаний Кипърски (ок. 315—403) върху споменаваните в Библията скъпоценни камъни. Това съчинение, което стои на границата с естествонаучните знания на хората от Средновековието, е намерило, както показва авторът, широк отглас в старата литература. Много ценни са от друга страна богатите сведения за успоредни славянски текстове, съдържащи между другото множество специфични наименования, заимствувани от гръцки и други (източни) езици. По думите на Аксентон тази статия представя „първият минералогически трактат в древна Русия“. Ако обаче тази статия е влизала в първоначалното съдържание на Симеоновия сборник, това твърдение с не по-малко право може да се отнесе и към древната българска литература. Статията на В. Г. Брюсова под наслов „Тълкуванието на Соломоновата притча IX в Изборника от 1073 г.“ (с. 292—306) спада не само в областта на чисто литературно-историческите издирвания, но и към изяснението на подробности от изобразителното изкуство на Средновековието„ (Премудрость созда себе дом“, срв. например Л. Прашков. Хрельовата кула. С., 1973, с. 36 и сл.). Очевидно тази статия е влизала в началния състав на паметника, но въпросът и досега не е окончателно изяснен. Авторката на тази ценна статия е поставила своето проучване на много широка научна основа, като привлича материали и из областта на изобразителните изкуства и предлага много убедителни тълкувания. По нейните думи (с. 304 и сл.) „Русь получила в наследство от Византии с помощью культурного посредничества Болгарии обширную литературу, из которой русские книжники черпали то, что считали для себя необходимым. Так обстояло дело и с изобразительным искусством.“

Из гръцката патристическа литература е заимствувана също и кратката статия, приписана на Тит от Бостра (починал преди 378 г.), на която статия е посветено проучването на М. Ф. Мурьянов (с. 307—316), в което са дадени старият славянски текст и гръцкият първообраз. На т. нар. **лѣтописьцъ въкратьцє**, който се съдържа в Симеоновия сборник, обърна внимание преди повече от десетилетие Б. Ст. Ангелов (вж. особено неговата статия в: Из старата българска, руска и сръбска литература, II, С., 1967, с. 75—88). Като се връща сега към същия текст, Е. К. Пиотровская (Летописец вскоре константинопольского патриарха Никифора и Изборник Святослава 1073 г., с. 317—331) формулира някои занимливи свои изводи. Интерес представя, на първо място, обстоятелството, че въпросната „хронологическа“ статия не се намира в онези гръцки ръкописи (посочване: с. 318, бел. 5), които се сочат като първообраз на нашия сборник. Самият „хронологически“ текст, за който става дума, се съдържа, както сочи авторката, единствено в най-старият препис на Изборника (в ГИМ, Син. № 161, от XI в.). Авторката се е постарала да изясни въпроса за зависимостта на този текст от познатия Хронографикон на цариградския патриарх Никифор (вж. статията на същата авторка в Труды ОДРЛ, XXIX, 1974, с. 170—177). По нейно мнение този „хронологически“ текст не се съдържал в първоначално оформения Симеонов сборник, а вероятно е бил преведен от руски книжовник. Смятам, че въпросът се нуждае от по-нататъшно проучване, като се привлекат по-обилни сравнителни материали из византийската книжнина. Към статията е добавен текстът „Летописец вкратце от Августа“ според преписа в ГИМ, Син. № 132, л. 264—266, от XI в.

Най-сетне в същия дял на публикацията (с. 332—341) е поместена богатата по съдържание и интересна статия на Я. Н. Щапов под наслов „Написание о правой вере Михаил Синкела в Изборнике 1073 г. и древнеславянской Кормчей Ефремовской редакции“. Като сочи съществуването на няколко преписа на гръцкия текст, Я. Н. Щапов добавя, че сравнителното изучаване на „текстовете на паметника позволява да се установи съществуването на няколко групи на текста и няколко славянски превода“. Интерес представя неговият извод, че въпросният текст в Изборника от 1073 г. издава голяма близост с предполагаемия първообраз в споменатия парижки Коаленовски ръкопис № 120. Авторът много добре е посочил съпоставки между гръцкия текст и славянския превод според преписа от 1073 г., от Ефремовската кормчия и друг един препис. Ако преводът в Ефремовската кормчия се различава от въпросния гръцки текст, това налага да се търси друг възможен гръцки първообраз — което е належаща научна задача. Така според изводите на автора ние имаме работа с два самостоятелни древнославянски превода на това съчинение: „эти переводы были сделаны в близких условиях, в Болгарии времени Симеона, и попали оттуда на Русь, где и сохранились во многих рукописях“. Благодарение на това обстоятелство „тексты Написания о правой вере получили здесь [в Русия] свою третью жизнь, не менее богатую и плодотворную, чем на Балканах“.

Оставайки все в сферата на основното съдържание на Симеоново-Светославовия Изборник, трябва да посочим още няколко важни приноса на съветските специалисти. Така две интересни статии са посветени на съдържащия се в Изборника трактат на византийския писател Георги Хировоск (вероятно живял през IX в.) „За поетическите образи“. Тук на първо място е съдържателната статия на две отлични специалистки, Е. Е. Гранстрем и Л. С. Ковтун, под наслов „Поетическите термини в Изборника от 1073 г. и тяхното развитие в руската традиция“ (с. 99—108) и проучването на историка на древното изкуство Г. К. Вагнер, „Статията на Георги Хировоск „За образите“ в Светославовия Изборник от 1073 г. и руското изкуство“ (с. 139—152). Да припомня извода на споменатите две авторки относно тази статия на византийския писател: „Славянският превод на трактата на Георги Хировоск — пишат те (с. 108) — с право може да се смята у нас (в Русия) не само най-ранният труд върху поетиката, но с него очевидно трябва да започва в южнославянската и източнославянската книжнина и историята на семантиката, която има своя специфична терминология.“

Преди да се занимае с въпроса за отраженията и връзките на трактата на Георги Хировоск и древното руско изкуство, Г. К. Вагнер прави много добър анализ на гръцкия текст на това съчинение и терминологията на стария славянски превод. Авторът е склонен да възприеме изказаното вече от покойната голяма специалистка по стара славянска литература В. П. Адрианова-Перетц предположение относно това, че преводът вероятно принадлежи на Йоан Екзарх, което изглежда много примамливо за нас. По неговите думи (с. 152) „если со временем будет установлено, что слово и понятие *образ, творческий образ* были введены в Изборник болгарским переводчиком, то все сказанное здесь приобретет более широкое болгаро-русское значение“.

Общо върху лексиката на Изборника са посветени две основни студии, извънредно богати по своето съдържание и написани от много добри специалисти: статията на Л. П. Жуковская „Лексика Изборника 1073 г. в „Описании рукописей Синодальной библиотеки“ (с. 152—169), в която статия за съжаление гръцките цитати са отпечатани с доста много печатни неточности, и статията на Е. М. Верещагин „Ветхо- и новозаветные цитаты в Изборнике Святослава 1073 г.“ (с. 127—138). Относно стария превод е важно заключението на автора, че включените в сборника цитати от Писанието не са били заети пряко от съществуващия тогава превод, но са били преведени отново: „Не были механически перенесены из готовых книг, а являются плодом новых переводов.“ Това показва колко съвестно и самостоятелно е работил някогашният български преводач от времето на княз цар Симеон. Така, заключава Е. М. Верещагин, „Изборник 1073 г. дает богатый материал для историков первого славянского литературного языка. Он должен быть изучен и с этой точки зрения“ (с. 138). Тук трябва да се отнесе и статията на В. В. Колесов (Лексическое варьирование в Изборнике 1073 г. и древнерусский литературный язык, с. 108—127). Към изучаването на общото съдържание на сборника да спомена и статията на Р. А. Симонов (Числовые обозначения в Изборнике 1073 г., с. 170—184), тъй като тези числови обозначения по негови думи „дают интересный материал для истории цифр у славян“. Към първоначалното съдържание на Изборника на Симеон-Светослав трябва да отнесем несъмнено трите статии: л. 203—204: „От апостольских уставов“; л. 252—253: „Слово Иоанна Дамаскина, О верочитных книгах; л. 253—254: „Богословца от словес“, на които е посветена статията на Б. В. Сапунов „Богословца от словес“ в Изборнике 1073 г. и проблема читателя на Руси в XI в., с. 234—246). Тук става дума за поместения в сборника списък на „забранени книги“. Трябва да се припомни, че въпросът за списъците на забранени книги“ бе подробно разгледан в една полезна статия на Б. Ст. Ангелов (Списъкът на забранените книги в старобългарската литература — Изв. на Инст. за българска литература, I, 1952, с. 107—159) и една моя допълнителна статия (Най-старият славянски списък на забранени книги. Год. на Българския библиографски институт, III, 1955, с. 50—60).

Пренасянето на Симеоновия сборник в древна Русия представя преломен момент в „живота“ на този книжовен паметник. По този начин сборникът, създаден в България по времето на княз/цар Симеон, бива наистина спасен: иначе вероятно той е щял да бъде унищожен или похитен, както толкова многобройни паметници на ранната българска литература. Пренесен в литературната среда на древна Русия, този сборник не само бива спасен, но там при новите историко-културни условия „заживява“ своя нов живот — бива преписван и обогатяван. Във връзка с това „продължение на живота“ на сборника и неговото обогатяване възниква един първи въпрос: по какъв начин той е бил пренесен в древна Русия?

Към другите, изказани досега хипотези, видната съветска специалистка по славянска палеография и стара руска литература М. В. Щепкина формулира едно ново, свое оригинално предположение, което заслужава особено внимание (статията: К изучению Изборника 1073 г., с. 220—234). След някои твърде полезни сведения за съдбата на ръкописа от 1073 г. след неговото откриване през 1817 г. тя се спира по-обстойно на открития от С. М. Шевирев ръкопис от 1445 г. в Кирило-Белозерския манастир и заявява: „Кирилло-Белозерский список чрезвычайно важен для нас тем, что указывает на тот оригинал Изборника, который находился в Киеве в XI в. Этим оригиналом была рукопись, написанная для болгарского царя Симеона в первой четверти X в., где в послесловии стояло: 'царь Симеон'. Поэтому писцу пришлось стереть в своей копии уже написанное начало послесловия и по стертому написать имя нового заказчика — князя Святослава“ (с. 224). Що се отнася до съдбата на ръкописа, съдържащ съставения по времето на българския владетел сборник, М. В. Щепкина предполага, че този ръкопис бил отнесен във византийската столица след завоеванието на Преслав през пролетта на 971 г. от император Йоан Цимисхи (969—976), разбира се, заедно с други ръкописи, открити в двореца на българските царе. По-късно, при сключването на брака между сестрата на имп. Василий II Българоубиец (976—1025) Анна и киевския княз Владимир (980—1015), византийският император вероятно изпратил заедно с други ръкописи сборника на новопокръстените руси: „Вполне возможно, что император Василий велел перевести роскошную библиотеку царя Симеона в Киев. Ведь по договору он требовал, чтобы крестилась не только великокняжеская семья, но чтобы была просвещена и вся страна. Для этого были необходимы учителя и книги.“ Трябва да се признае, че това предположение се явява много поправдоподобно, отколкото формулираните от предишни учени хипотези относно начина, по който Симеоновия сборник попаднал в тогавашната руска столица Киев.

Най-съществената част приноси, които са обнародвани от съветските учени в книгата, са посветени именно на съдбините на ръкописа в руска земя и представят особено голям интерес: това е вторият етап от „живота“ на забележителния книжовен паметник. Тук трябва да упоменем преди всичко обстойната статия на Л. П. Жуковска (Изборник 1073 г. Судьба книги, состояние и задачи изучения, с. 5—31). В статията са разгледани обширен кръг от въпроси, свързани с Изборника, на първо място въпросът за „византийския протограф“, въз основа на който сборникът е бил съставен в българската столица. По повод на това още веднъж трябва да се наблегне на необходимостта да се извърши сравнение между старобългарския превод и всички познати византийски ръкописи — както това впрочем е замислял още О. М. Бодянски, — за да се установи какво именно и как е преведено и, от друга страна, какво в съдържанието на Изборника можем да смятаме за оригинално българско и общо, славянско. По мнението на Л. П. Жуковска ние можем „с большой долей уверенности датировать перевод Изборника Симеона с греческого на болгарский 913—919 г.“ (с. 11). Убедителен изглежда изводът, че „Изборник Симеона, находясь в Болгарии, видимо не был переписан для кого-либо другого. Ни в Болгарии, ни в других странах, кроме Руси, не найдено списков Изборника. Вся дальнейшая судьба книги связана с Русью.“ Предположението е изказано вероятно именно поради простото обстоятелство, че досега никакъв български препис не е открит от този книжовен паметник.

Като засяга въпроса за това, как и кога Изборникът е попаднал в древна Русия, Л. П. Жуковска заявява, че на така поставените въпроси можем да отговорим само чрез хипотези (с. 11 и сл.). В противоположност на М. В. Щепкина авторката формулира друго предположение: „наиболее вероятным нам представляется — пише тя (с. 12) — предположение, согласно которому сборник Симеона пришел на Русь вместе с теми болгарами, которые в 1001—1014 гг. бежали из Болгарии на Русь от завоевавшего в эти годы их страну Василия II, прозванного за свою жестокость Болгаробойцей“. Измежду разните преписи на Изборника, направени в руска земя, най-стар е именно преписът от 1073 г. Понататък Л. П. Жуковская разказва за откриването на Изборника и за неговите проучвания и издания, прави някои бележки във връзка с неговото описание и формулира задачите около неговото проучване (с. 24 и сл.). „Для славистов важно квалифицированное мнение византинистов, прежде всего, это относится к внимательному прочтению помещенного в Изборнике Летописца въкратце, смогут ли при этом византинисти получить какою-либо пользу и для своей науки, судить не решаемся“ (с. 25). Нека отбележа, че сравнителното проучване на възможните оригинали и старобългарския превод може да ни даде много материали не само по отношение на този текст (Летописец вскоре), но и за други патристически и византийски текстове.

По въпроса за познатите преписи на Изборника нека спомена две важни статии. На първо място това е статията на проф. К. М. Куев (Археографические наблюдения над сборником Симеона в старославянских литературах, с. 50—56), в която са посочени 19 преписа, като се започне с най-стария (1073 г.), от XIII—XVII в., от руска и сръбска редакция, със следи от българизми. Богати допълнителни сведения по въпроса са събрани в колективната статия на Л. П. Грязина и Н. А. Щербачева (К текстологии Изборника 1073 г. По рукописи Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина, с. 56—89). По изобилието на събраните в статията сведения това е несъмнено един от най-ценните приноси в изданието.

Въпроси из областта на кодикологията и художественото оформление на ръкописа от 1073 г. са разглеждани специално в три статии. Тук преди всичко трябва да се упомене задълбоченото проучване на голямата специалистка на ръкописната руска книга от Средновековието О. И. Подобедова (Изборник Святослава 1073 г. как тип книги, с. 31—44). „Очевидно, болгарские, а за ними, безусловно, и русские книгописцы усвоили все достижения книжного искусства Византии IX—XI вв. К этому времени искусство книжного иллюстрирования, точнее — создания целостного образа книги, достигло своего расцвета“, бележи авторката (с. 35). Статията на О. И. Подобедова е изградена на наблюдения върху голям брой славянски и византийски ръкописи. На проблема за външното и художествено оформление на ръкописа от 1073 г. са посветени две допълнителни статии: на В. Б. Гиршберг (Человек в знаках зодиака в Изборнике 1073 г., с. 185—203) и на В. Д. Лихачова (Византийские источники архитектурных фронтисписов Изборника 1073 г., с. 204—216). Като руска добавка към ръкописа на Изборника трябва да се отнесат написаните в послесловието думи: „Оже ти собѣ не любо, то того и другу не твори“, на които се е спрял в кратка статия акад. Б. А. Рибаков (с. 217—220). Съгласно автора на статията, „заинтересовавшая нас фраза взята из „Премудрости Исуса сына Сирахова“ (с. 219). Много близки успоредици към това са по мое мнение думите в *Книга на Товия* (IV, ст. 15: **и єжє нєнавидиши, да никомужє нє твориши**; ср. също *Матей,* VII, 12; *Лука,* VI, 31).

Както се вижда от този кратък преглед на съдържанието на съвместната съветско-българска публикация върху Изборника от 1073 г., отделните автори са се постарали да обгърнат този литературен паметник от всички страни и да ни дадат колкото може по-цялостно проучване относно неговия произход, неговото съдържание и оформление. Въпреки всичко обаче едва ли можем да сметнем, че този извънредно богат по съдържание паметник е проучен изчерпателно. Остават по мое мнение все още някои незасегнати и нерешени проблеми; най-важното — остава потребата от едно негово ново, модерно преиздание след изданията от 1880 и 1882/1883 г. Като разглежда резултатите от ленинградското съвещание през 1974 г., един от добрите познавачи на Изборника, Н. Н. Розов, е формулирал някои основни, належащи задачи, свързани с неговото преиздание (Ленинградская конференция, посвященная Изборнику 1073 г., и задачи издания памятника, с. 45—49). Той отбелязва преди всичко необходимостта от едно ново издание на паметника: „Необходимо подготовить его современное научное издание и, прежде всего, сделать новое факсимильное воспроизведение рукописи 1073 г., используя для этого достижения современной полиграфической техники.“ Като втори етап в издаването на паметника съветският специалист сочи именно „наборното“ издание — ще рече критично издание на текста на паметника. Това последното издание трябва да бъде осъществено „привлечением текста греческого протооригинала, восстановлением первоначального порядка следования частей текста, с подробным лингвистическим комментарием и словоуказателем“. Към тези правилни препоръки трябва да се добави и това, че образец на критично издание с посочване на възможните гръцки патристически и византийски съответни текстове ни е оставил още О. М. Бодянски, без обаче да може да довърши своето начинание. Днес ние разполагаме с по-големи научни и технически възможности да осъществим такова издание. Проучването на Изборника от 1073 г., от друга страна, трябва да стане между другото и чрез съпоставка с материалите, които се съдържат в другия подобен Изборник — от 1076 г., въпрос, който много навременно е засегнат в една полезна статия на проф. Н. А. Мещерски (Взаимоотношения Изборника 1073 г. с Изборником 1076 г., с. 90—99). След като разполагаме днес с доброто издание на последния Изборник, осъществено от В. С. Голишенко, В. Ф. Дубровина и В. Г. Демьянов (Изборник 1076 г. М., 1965),[5] подобно сравнително проучване

---

[5] След предприетите от мен дирения за отъждествяване на гръцките успоредни текстове (както това се вижда от коментара към изданието на Голишенко и Дубровина,

(Продължава на стр. 122 долу вляво)

може сравнително лесно да се направи. Изпълнението на тези научни задачи, които имат изключително голямо значение преди всичко за българската наука, може да бъде постигнато само чрез съвместни усилия на български и съветски специалисти.

Ив. Дуйчев

ИНТЕРЕСНО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА АПОКРИФИТЕ

Aleksander E. Naumow. Apokryfy w systemie literatury cerkiewnosłowiańskiej. Wrocław etc., 1976.

Младият полски учен от Краковския университет Александър Наумов е обнародвал интересно изследване — „Апокрифите в системата на църковнославянската литература“. Веднага трябва да се изтъкне, че названието „църковнославянска литература“ има условен характер, и самият автор признава това (с. 19). Той го употребява, изхождайки от схващането, че общността в литературното развитие на източноправославните славяни в първите векове след създаването на славянската писменост води до възможността за написване на единна, обща история на тяхната литература, която трябва да бъде наречена „църковнославянска“. Този въпрос е предмет на отделна глава в труда на Ал. Наумов, но още тук трябва да отбележим, че българската наука се противопоставя на такова схващане и предпочита да говори не за църковнославянска, а за отделни славянски литератури — старобългарска, староруска, старосръбска и т.н. (вж. дискусията в сп. „Литературна мисъл“ през 1959 и 1960 г.).

Трудът на Ал. Наумов се състои от уводни бележки и пет глави. Интересно е да се отбележи, че в същност на апокрифите са посветени само последните две глави; другите глави се занимават с общи въпроси на старите източноправославни славянски литератури. Тази композиция на изследването не е случайна. Тя се определя от задачата, която авторът си е поставил: да разгледа апокрифите като част от системата на средновековната култура; функционирането на тази система се състои в съотнасянето на всички нейни подсистеми към системата на богословско-християнската доктрина. По този начин средновековната култура като система от подсистеми придобива вътрешно единство въпреки съществуващите в нея опозиционни идеологически течения. Без да навлизаме в подробности, трябва да отбележим, че в постановката на Наумов има известно подценяване на демократично-опозиционната функция на апокрифите в общата система на средновековната култура.

Наумов се старае да се оправдае, че отделя цели три глави на общи въпроси на славянските средновековни литератури в едно изследване, посветено специално на проблема за апокрифите. Авторът заявява, че първите три глави не бива да се третират като обширен увод към основните разсъждения в IV и V глава, тъй като апокрифите се явяват подсистема от религиозната литература и притежават изключително свободни граници; затова всичко, което се отнася до цялата стара литература, е валидно и за тях. Освен това в първите глави се съдържат основни за по-нататъшното разбиране на изследването тези: първата — за абсолютното доминиране на официалната догматика, което позволява да се уточнят функциите и стойностите на апокрифите без често срещащото се според автора преувеличаване на тяхното значение; втората — за съществуване на йерархическа зависимост в системата на литературата, което обосновава избрания от автора метод за разглеждане на апокрифите не като някаква абстрактна категория, а като част от общата цялост; третата — за зависимостта на всички творци (следователно и на създателите на апокрифи) от еднакви условия за литературна комуникация и творчески механизми, с което, от друга страна, се обръща внимание на зависимостта на апокрифите от библейско-обредната система. По този начин разсъжденията за апокрифите в работата на Наумов имат стойност на образец за общото културно и литературно състояние на славяните през Средновековието и, обратно — редица общи изводи, свързани с тях, могат да се от-

---

както и от обнародваната от мене рецензия за това съветско издание: вж. Anzeiger für slavische Philologie, I (1966), 188—195= Medioevo bizantino-slavo. III. Altri saggi di storia politica e letteraria. Roma, 1971, 281—289) нека изразя моето убеждение, че далеч не всички възможности за издирване и отъждествяване на гръцките успоредици и първоизвори са изчерпани.

несат и до други категории на старата литература.

Ще се спрем на по-важните моменти в отделните глави на труда на Наумов. Безспорно не можем да бъдем навсякъде съгласни с него.

Първата глава носи наслов „Обществено-културен аспект на християнизирането на източноправославните славяни“. Авторът представя това християнизиране като начало на конфликт между родната хомогенна народна култура и внесената отвън чужда християнска култура. Общото за всички славяни е, че те не са имали високоорганизирани форми на проява на езическия култ и са третирали християнството не като нов опозиционен принцип за организация на обществения, семейния и духовния живот, а като комплекс от нови елементи, прибавени към родната култура, което в областта на литературата и устното творчество довело до симбиоза на езически с християнски мотиви. Трябвало да минат няколко века, за да се трансформира езичеството от религия в произволен сбор от битови и обредни остатъци. По-нататък Ал. Наумов се спира на приспособяемостта на християнството (редица елементи от езическите вярвания придобиват нова християнска стойност и започват да изпълняват нова църковно-обредна функция); на процеса на фолклоризация на християнския ритуал и доктрина, на следите от предписмено устно творчество, затвърдени графично след изнамирането на славянското писмо, и др.

Още в началото на втората глава „Системност на църковнославянската литература“ Наумов отбелязва, че отделянето на т. нар. църковнославянска литература като феномен и вътрешното ѝ деление принадлежат към най-сложните въпроси в славистичната медиевистика. Той проследява схващанията на Д. С. Лихачов, Р. Пикио, Ф. В. Мареш, Ив. Дуйчев и др. Като изтъква, че главният отличителен белег на „църковнославянската литература“ е общността на „църковнославянския“ (т.е. старобългарския) език, а също така и порядко отбелязваното единство на литературния процес, Наумов очертава три пласта, които му позволяват да говори за „църковнославянската литература“ като за организирана в най-висша степен цялост, а не като за отделни езикови редакции. Първият пласт е общохристиянският източник — библията и християнската традиция. Към този пласт принадлежат и многобройните апокрифни и легендарни мотиви, представящи народна интерпретация на библията и християнската традиция. Вторият пласт се определя от народностното и идеологическото нарушаване на традиционното разпределение на европейската култура на източна и западна (опозицията на славянските племена от Моравия и Панония срещу германо-латинската политика, опозицията на славянска България срещу гръцка Византия и др.). Третият пласт засяга ролята на литературата в културния процес. Твърде голямо внимание авторът отделя на своето схващане за „посредническия пласт“ и за йерархическото устройство на системата на старата литература. Терминът „посреднически пласт“ е въведен, за да се избягнат споровете за по-големите или по-малките заслуги на групите текстове от различни терени. Изказаните мнения на Наумов поради дискусионния си характер заслужават да бъдат разгледани в специална статия.

Третата глава е онасловена „За характера на творческите операции и литературната комуникация в културата на православното средновековие“. Мъчно може да се предаде съдържанието на тази глава. Тя по същество представя характеристика на старата литература. Авторът изтъква двата основни принципа, организиращи християнската естетическа мисъл — принципа на телеологията (целесъобразността на света) и принципа на панкалията (всепрекрасното). Оттук произлиза и зависимостта на всеки творец от традицията, приетите норми, стереотипа. Според Наумов средновековната литература се характеризира с херметичност на формата; силна роля играе шаблонът (подобно на средновековната иконография). Независимо от съзнанието на твореца всяко произведение в известен смисъл е копие или вариант на библията. По-нататък авторът се спира на символиката, литературния етикет, възможността за индивидуална проява и оригиналност (тя е свързана не с бунта срещу застиналите форми, а с умението на твореца да прави избор от дадения готов материал). Това важи и за художествените средства. Еднородността на стилистичния код и приспособяването към потребителя е причина за естетическата нееластичност на литературата, което от своя страна значително улеснява комуникацията. Почти цялата литература според Наумов е неконкретна, нематериална и всяка тенденция за конкретност и материалност в нея се определя като нарушение на свещения ѝ характер и като ерес.

Очевидно е, че Наумов създава една схема, която довежда до абсолютност зависимостта на средновековната литература от черквата. Конкретните литературо-исторически факти в много отношения разбиват тази схема.

В основната четвърта глава „Църковнославянският апокриф — понятие и систематика“ авторът разглежда историята на понятието апокриф, като посочва голямата терминологична непоследователност. Така в раннохристиянската литература с термина апокриф се означават две категории произведения — забранените книги и книгите с неизвестен произход. Проследено е формирането на комплекса канонични книги и възникването на индекса на забранените книги; от този момент апокрифът получава отрицателна квалификация в каноничните книги. Наумов се спира на употребяваните термини за означение на каноничните, второканоничните (девтероканоничните) и антиканоничните книги. Понататък се прави преглед на по-старите изследвания на славянските апокрифи (от А. Н. Пипин, Н. С. Тихонравов, И. Я. Порфириев, М. Драгоманов, М. Н. Сперански, А. И. Яцимирски, В. Ягич и др.). Въпреки значителния интерес към апокрифите не съществува точно определение на понятието не само във всекидневната и научно-популярната, но дори и в научната употреба. Като се основава на системата на старата литература и като не излиза извън нейните рамки, Наумов предлага нова дефиниция; в нея той обръща внимание на пренебрегваните досега вътрешноструктурни особености на творбите. Според него „църковнославянският“ апокриф е средновековно литературно произведение на „църковнославянски“ език, което развива диахронно и (или) синхронно тематичния план на библейския разказ като негова невярна конкретизация или прибавя допълнителни семантични качества в разрез с официално приетите. В систематиката е направено разграничение между т. нар. от автора нестимулирани и стимулирани апокрифи. Гадателните книги, лечебниците и др. не се включват в дефиницията на Наумов и не са предмет на неговото внимание. Истински апокрифи са стимулираните, т.е. възникналите по подтик на библията. Наумов ги систематизира въз основа на пет критерия: генетичен, контекстов, функционален, по съдържание, езиков. В тази систематика нов е функционалният критерий, на който авторът е посветил най-много място, с най-много примери и анализи. Според функционалния критерий апокрифите са разделени на три групи: квазиканонични, аканонични и антиканонични. В първата група влизат слова и жития, четени по време на служба (намират се в минеи, синаксари, пролози). Аканоничните апокрифи не провъзгласяват истини, различни от църковните, а само ги осветляват по друг начин; черквата не е използувала тези текстове. Антиканоничните апокрифи представят еретични преработки на аканоничните апокрифи, а също и текстове, създадени от еретиците, особено от богомилите. При всички случаи авторът дава и съответни примери.

Могат да се посочат и някои подробности при другите категории апокрифи. Така по съдържание апокрифите са разделени на старозаветни и новозаветни. В старозаветните влизат исторически, пророчески и поетично-дидактични апокрифи; в новозаветните — евангелия, деяния на апостолите, писма, апокалипсиси.

Наумов отрича жанровия характер на апокрифите. При тяхното анализиране навсякъде той изхожда от основното си схващане, че те са част от системата на старата литература, свързани са с библията и не се отличават в областта на метафориката.

Задачата на петата глава „Функциониране на църковнославянския апокрифен текст в литературната система“ е да покаже, че „едва проследяването на единната библейско-литургично-обредна образна система може да потвърди достоверността на направените изводи, засягащи както самите апокрифи, така и другите творчески прояви на църковнославянската писменост“ (с. 81). С оглед на тази задача Ал. Наумов подлага на обстоен и задълбочен анализ два апокрифни мотива — за записа, който Адам дава на дявола (в „Слово за Адам и Ева“ и „Слово за Тивериадското море“), и за слизането на Христос в ада (в хомилията за Великден от Епифаний Александрийски и втората част на Никодимовото евангелие). Анализът се отличава с богата аргументация и сочи отличната научна осведоменост на автора.

Заключението е кратко. В него са формулирани основните резултати на изследването. Наумов особено набляга на своя извод, че апокрифите са само модификации на библейската символика и че опитите старата литература да се разделя според обществено-идейни и исторически критерии нямат право на съществуване. Този извод е неприемлив, дискусионен и може да бъде подложен на сериозна критика.

От направения преглед на съдържанието на труда на Ал. Наумов се вижда, че в него съвсем не са разгледани всички проблеми, свързани с апокрифната литература. Още в уводните си бележки авторът признава, че се е ограничил само с някои въпроси. „Желанието на автора беше да се включи в дискусията по основните въпроси на литературната медиевистика и да вземе отношение към решението на някои нейни проблеми“ (с. 9).

В труда на Ал. Наумов има редица спорни моменти (някои от тях бяха посочени в рецензията), но не може да не се отбележи, че авторът, изхождайки от определена позиция, изгражда своя концепция за мястото на апокрифите в общата система на средновековната литература. Негова несъмнена заслуга е, че поставя на разискване голям брой важни и интересни въпроси.

Катя Михайлова

БИБЛИОГРАФИЯ

ПУБЛИКАЦИИ ПО СТАРОБЪЛГАРСКА ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА — 1976 Г.

Настоящата библиография обхваща публикации по въпроси на старобългарската литература и култура, като има за цел да проследи в няколко по-общи направления изследванията в областта на старата българска книжнина. Включени са книги — монографии и сборници, статии от периодични издания и сборници, от единични листове, рецензии, защитени дисертации. С оглед на по-пълното разкриване на материала са разработени аналитично и книги със студии от един автор. При работата с единичните листове пълното библиографско описание на източника е дадено еднократно.

КНИГИ

Ангелов, Димитър С. История на Византия. Учебник за студентите от СУ „Климент Охридски". 3. изд. Ч. 3. 1204—1453. С., Наука и изкуство, 1976. 190 с.

Бакалова, Елка. Стенописите на църквата при с. Беренде. (Моногр.), С., Бълг. художник, 1976. 144 с. с репрод. (Поредица Паметници на старата българска монументална живопис).

Рез. на рус. нем. фр. и англ. ез.

Българска ръкописна книга. X—XVIII в. Каталог [на изложбата. С предг. от Божидар Райков, Аксиния Джурова]. С., 1976. 206 с. с факс. (Ком. за изкуство и култура. Археографска ком. при Народна библиотека „Кирил и Методий". Национална художествена галерия).

Състав.: Божидар Райков, Аксиния Джурова, Боню Ангелов, Христо Кодов, Стефан Кожухаров, Анастасия Недялкова, Боряна Христова, Дарина Караджова, Мирослав Зафиров.

Давидов, Ангел. Речник-индекс на Презвитер Козма. (Отг. ред. Дора Иванова-Мирчева). С., БАН, 1976. 376 с.

Йончев, Васил. Книгата през вековете. [Моногр.]. С., Бълг. художник, 1976. (библиогр. каре 1977). 416 с. ил.

Лихачов, Дмитрий С. Големият свят на руската литература. С., Наука и изкуство, 1976. 672 с.

Международен симпозиум Иваново 76. (21—25. IX. 1976). [Материали]. С., Ком. за изкуство и култура, 1976. 112 с. с ил.

Международен симпозиум „Ученици и последователи на Евтимий Търновски". II. Велико Търново, 20—23 май 1976 год. (Резюмета на докладите и науч. съобщения). В. Търново, 1976. 117 с.

Офс. изд.

Пенев, Боян. История на новата българска литература. Лекции в 4 т. Под ред. на Пантелей Зарев и Иван Сарандев. Т. 1. Начало на Българското възраждане. Българската литература през XVII и XVIII век. С., Бълг. писател, 1976. 760 с. 1 л. портр.

Именен показалец, бележки и библиогр.

Прашков, Любен. Стенописите от Хрельовата кула. (Авториз. състав. . . . Снимки Страхил Добрев). С., Септември, 1976. 22 с. текст, 15 отд. цв. л. в папка.

Преслав. Сб. [студии по археология]. Т. 2. Отг. ред. Станчо Ваклинов. С., Наука и изкуство, 1976. 270 с. ил.

Речник на българската литература. В 3 т. Гл. ред. Георги Цанев. Т. 1. А—Д. С., БАН, 1976. 408 с. с ил. и факс.

Сердика — Средец — София. Сб. [статии]. С., ОФ, 1976. 243 с.

Стоянов, Стоян Ив. и Мирослав Янакиев. Старобългарски език. Текстове и речник. [Учебник за студентите от бълг. рус. и слав. филологии]. 5. изд. С., Наука и изкуство, 1976. 242 с. 8 л. факс.

Традиция и нови черти в българското изкуство. Сб. от научни изследвания и съобщения. С., БАН, 1976. 288 с. с ил. и ноти.

СТАТИИ

Ангелов, Боню. Бориловият синодик. — Велико Търново. [Вестник]. Изд. Общонароден ком. за развитието на Велико Търново. В. Търново, Март, 1976. с. 5.

Ангелов, Боню. Книжовен живот. — В: История на град Враца. Гл. IV. Враца през XV—XVIII век. С., 1976, 114—134.

Ангелов, Боню. Книжовното дело на старобългарския писател Йеремия. — Ез. и лит., 1976, кн. 1, 26—30.

Ангелов, Боню. „Похвала за цар Симеон“. [Разпространение и проникване на поетическата творба в старите славянски литератури].— Лит. мисъл, 1976, кн. 1, 142—149.

Ангелов, Боню. Слово за четенето на книгите. (По случай 1100 години от преписването на Симеоновия сборник през 1076 г.) — Лит. мисъл, 1976, кн. 8, 98—103.

Ангелов, Димитър. Българо-византийски отношения при Иван Александър. Трети период (1347—1352). — Военноистор. сб., 1976, кн. 4, 19—32.

Ангелов, Димитър. Патриотизмът в Средновековна България. — Вел. Търново. [Вестник]. Март, 1976, с. 7.

Ангелов, Никола. Търновград през вековете. — Велико Търново. [Вестник]. Март, 1976, с. 3.

Антонова, Вера. Забележителни образци на културното наследство. — Велико Търново. [Вестник]. Март, 1976, с. 6.

Анчев, Анчо. Рилският манастир, национален музей. — Славяни, 1976, кн. 12, 19—21.

Анчев, Анчо. Рилският манастир и неговият основател. [Иван Рилски]. — Веч. новини, бр. 7698, 13 ноем. 1976.

Атанасова, Ана. Съкровищница на богат изследователски материал. Старинните български книги в съветските библиотеки. — Зем. знаме, бр. 236, 5 окт. 1976.

Интервю с Н. Н. Розов.

Бакалова, Елка. Ивановските стенописи и идеите на исихазма. — Изкуство, 1976, кн. 9, 14—21.

Бакалова, Елка. Промени в художествения живот през XIV век. — В: Традиция и нови черти в българското изкуство. С., 1976, 33—40, 2 март 1976.

Богданов, Стоян. Скалните надписи при с. Царевец, Врачанско. — Векове, 1976, кн. 3, 48—58.

Божков, Атанас. Естетиката на българската икона. — Проблеми на изкуството, 1976, кн. 4, 15—27.

Рез. на рус. и фр. ез.

Божков, Атанас. За сюжета на билатералната икона от Погановския манастир. — Изкуство, 1976, кн. 9, 2—7.

Бойчева, Павлина. Втори международен симпозиум „Ученици и последователи на Евтимий Търновски“. [Вел. Търново, 20—23 май 1976 г.] — Векове, 1976, кн. 5, с. 84.

Болутов, Христо Ганчев. Образите на светите братя Кирил и Методий в Прага. — Църк. вестн., бр. 17, 1 юни, 1976, 5—7.

Василев, Васил. Втори международен симпозиум „Търновска книжовна школа“. — Славяни, 1976, кн. 9, 37—38.

Василев, Васил. Книжовникът от Карлово [Аврам йерей Димитриевич]. — Славяни, 1976, кн. 7, 28—29.

Василев, Румен. По въпроса за отъждествяването на св. Иван Рилски с Йоан Екзарх. — Духовна култура, LVI, 1976, кн. 12, 18—26.

Виглин, А. Просветната и книжовна традиция на Рилския манастир. — Църк. вестн., бр. 26, 11 окт. 1976, 6—8.

Въгленов, Михаил, Енинският апостол. — Турист, 1976, кн. 10, с. 15.

Вълчанов, Славчо. „Апокрифът“ в старозаветното богословие. — Духовна култура, LVI, 1976, кн. 9, 22—30.

Вълчанов, Славчо. Кумрански текстове с апокрифно съдържание и славянските старозаветни апокрифи. — Год. Духовната академия „Св. Климент Охридски“, т. XXIII, год. 1973/1974. С., 1976, 171—302.

Георгиев, Владимир. Първата печатна книга с кирилица на Балканите [от 1494 г.] — Отеч. фронт, бр. 9923, 10 ян. 1977.

Гълъбов, Ив. Приносът на епиграфския материал за решаване на лингвистични проблеми. — Изв. Нар. музей — Варна, № 12, 1976, 33—47.

Гюзелев, Васил, Ара Маргос. Нови извори за средновековната история на град София. (XVI—XVII в.) — В: Сердика — Средец — София. С., 1976, 165—208.

Гюзелев, Васил. Петнадесети международен византоложки конгрес и участието на българските историци. [Атина, септ. 1976 г.] — Истор. преглед, 1976, кн. 6, 136—140.

Дамянов, Б. За началото на превода на научна и техническа литература в НР България. — В: Теоретична конференция „Преводът в служба на науката и техническия прогрес“. С., 1976, 126—129.

Данчев, Георги. Втори международен симпозиум, посветен на Търновската книжовна школа. — Борба, Вел. Търново, бр. 61, 20 май 1976.

Данчев, Георги. За поетичното наследство на Димитър Кантакузин. — Ез. и лит., 1976, кн. 5, 56—60.

Поредицата „Старобългарска литература“ излиза в две книги годишно. За печат се приемат изследвания и статии върху проблемите на старобългарската литература и култура; ще се обнародват също неиздадени текстове и материали, рецензии, прегледи, библиография.

Ръкописите не трябва да надхвърлят 30 машинописни страници.